

Szerkesztette:

Nagy Noémi, Tóbi István

Felelős kiadó:

Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Egyesület

Program- és szervezőbizottság:

Harsányi Szabolcs Gergő, Korsósné Delacasse Krisztina,
Nagy Noémi, Tóbi István

© Minden jog fenntartva.

ISBN 978-963-88289-3-4

Pécs, 2017

XIII. Pro Scientia Aranyérmesek Konferenciája
2016. november 17-19.
Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Nemzeti
Tehetség Program

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

A konferencia az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő által a Nemzeti Tehetség Program keretében meghirdetett a „Fiatal felnőtt tehetségek társadalmi felelősségvállalását elősegítő programok támogatása” címmel kiírt pályázatának (NTP-FTH-M-16) támogatásával valósult meg.

TARTALOMJEGYZÉK

A PRO SCIENTIA ARANYÉRMESEK TÁRSASÁGA EGYESÜLETRŐL.....	3
TANULMÁNYOK.....	19
Adorjáni Zsolt: Istennőcske az ölben. Gondolatok Kallimachos Artemis-himnuszához.....	22
Bakó Tamás: Néhány szó a kepstrum-analízisről.....	31
Balázs Zsuzsanna: Húrok, szférák, übermarionettek: Luigi Pirandello és William Butler Yeats bábszínháza.....	41
Csöndes Mónika: Vezető tisztségviselők – felelősség vagy biztosítás?	50
Domsa Zsófia: Halálképzetek a skandináv mitológiában – a Völuspá című költemény alapján.....	59
Harsányi Szabolcs Gergő: A foci EB árnyékában – foci, média, Rio.....	69
Hohmann Balázs: A hatósági eljárás nyilvánossága.....	76
Huszthy Bálint: Ómagyar nyelvlecke újmagyaroknak.....	84
Jávorka Brigitta: A jövő kompetenciái.....	94
Jedlovszky-Hajdú Angéla, Juhász Ákos György, Szakál Tímea, Molnár Kristóf: Ezüsttartalmú nanoszálak előállításának potenciális sebfedőként	104
Kóródy Anna Nóra: Mire jók a műemlékek? – Az épített örökség társadalmi szerepe.....	113
László Balázs: A király közjogi állásának alapvonásai az Árpád-korban	126
Máté Klaudia: A tájelemek tájképi, kulturális, ökológiai és gazdasági jelentősége.....	134
Máté Zsolt: Az első hírek az 1956-os magyar forradalomról a korabeli amerikai magyar sajtóban	145

Mayer Krisztina: Temperamentum- és karaktertípusok, valamint a teljesítménymotiváció összefüggése kockázatkereső magatartásformákkal.....	153
Mayer Martin János: Napenergia hasznosítása A napelemes rendszerektől a naphőerőművekig	161
Mecsi Beatrix: Arhatok és ábrázolásai Kelet-Ázsiában.....	171
Mezőfi László, Nagy Csaba és Markó Viktor: Almaültetvények lombozatlakó vadászpókjainak táplálkozási preferenciái	182
Nagy Noémi: Nyelv, hatalom és politika.....	186
Papp Olga: Szépészeti beavatkozások településeknek – önkormányzati autonómia a településkép vonatkozásában.....	195
Radnai Márton: Tényleg elveszik a robotok az emberek munkáját?..	204
Siska Andrea: Laboreredmények ingyen. Ingyen?! – avagy a számolt paraméterek jelentősége a laboratóriumi diagnosztikában.....	214
Szabó Beáta: Jobban menne az életem, ha.....	223
Szabó Franciska: Az alakrajz középfokú oktatásmódszertanának változásai 1778-tól napjainkig a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény anyagán keresztül vizsgálva	231
Szendrei Zsolt: Boltok / Terek / Ajka, Ajka belvárosi területek építészeti karaktere és hatása a kiskereskedelmi térszerkezetre.....	240
Szives Márton: A marimba igazi hangja – Keiko Abe gondolathangszere	250
Tóthné Kálbli Katalin, Gombás Judit: Integrált oktatási formában tanuló mozgáskorlátozott és látássérült diákok testnevelésőri részvételének jellemzői és szubjektív tényezői.....	261
Váradai Ágnes: Igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés környezeti ügyekben	269
Vukoszávlyev Zorán: „Ne hagyjátok a templomot”, A Magyar Katolikus Egyház templomépítészetének identitáskérdése a Kádár-korszakban	278
Zsidó András Norbert: Mitől félnek a tűzoltók? – Egy kognitív vizuális kereséses vizsgálat a félelemdetekció nyomában	289

A PRO SCIENTIA ARANYÉRMESÉK TÁRSASÁGA EGYESÜLETRŐL

A Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Egyesület a Pro Scientia Aranyérem és a Pro Arte Aranyérem tulajdonosait tömöríti. Az OTDT által alapított Pro Scientia Aranyérmet 1989 óta két évente olyan magyar fiatal kutatók és művészek kapják meg, akik egyetemi pályafutásuk során tudományos vagy művészeti munkájukkal (elsősorban az OTDK és OMDK konferenciákon) kiemelkedőt alkottak. Jelenleg 661 fő rendelkezik ilyen éremmel. Az Egyesület célja, hogy elősegítse az aranyérmesek és más fiatal magyar tudósok szakmai kibontakozását, továbbá képviselje az érdekeiket.

Az Egyesület egyik fő tevékenysége a két évente megrendezésre kerülő Konferencia szervezése, ahol az aranyérmesek elsősorban egymás számára tartanak olyan témájú előadásokat, melyek más tudományágak művelői számára is érdekesek lehetnek. Az előadások mindemellett az érdeklődő hallgatóság - elsősorban a rendező intézmény hallgatói, munkatársai - számára is nyitottak. Mindez lehetőséget nyújt arra, hogy ki-ki a saját szakterületén túl más tudományterület eredményeibe is betekintést nyerjen.

A PSAT története során ez idáig 13 konferenciát rendeztünk. A legutóbbi, XIII. Konferenciának a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara adott otthont 2016 novemberében. Az esemény főszerzője Tóbi István volt. A konferenciákon a tudományos munka mellett kulturális és szociális programok nyújtanak kikapcsolódást a résztvevőknek. Így volt ez Pécsen is, ahol a pénteki szekciókat követően érmestársunk (Szives Márton) marimba előadását, majd a Zsolnay Kulturális Negyedek tekinthették meg a konferencia résztvevői, a nap zárásaként egy jó hangulatú borvacsorán vettünk részt. A záróprogram a szombati

XIII. PRO SCIENTIA ARANYÉRMESEK KONFERENCIÁJA

szekciókat követően egy rendkívül jól megszervezett vívóoktatás volt Pécs belvárosában, ahol igen szép számban jelentek meg a konferencia résztvevői.

A konferenciák anyagait az Egyesület önálló kiadványban jelenteti meg. Jelen kötetben a pécsi konferencián elhangzott előadások egy része olvasható tanulmány formájában. Az írások mellett minden esetben szerepel a szerző szakmai önéletrajza.

A Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Egyesület az ország legkiválóbb egykori és jelenlegi egyetemi, főiskolai hallgatóit gyűjti össze. A jókedv és a komoly munka, a baráti társaság és a tudományos eredmények bemutatásának kötetlen lehetősége adja az Egyesület konferenciáinak egyedülálló hangulatát, a tagság összetétele garantálja a diszciplínák sokszínűségét.

PSAT, 2017

1989

Ambrus Lakatos Loránd

Antal Zoltán

Balázs László

Balla István

Bánáti Diána

Bényei Tamás

Bistei Attila

Bozóki Zsolt

Buzás Gergely

Csókáné Hirka Anikó

Dessewffy Tibor

Dinnyés András

Emri Zsuzsa

Evanics Ferenc

Farkas Albert Zsolt

Fazakas Gergely

Ferdinandy Péter

Fodor Gyula

Frei Zsolt

Fücsök Kinga

Géczyné Miklóssy Katalin

Grallert Beáta

Hajnal András

Hangodi Ágnes

Hárs György Péter

Horváth Tibor

Hörcsik Tibor Zsolt

H. Tóth Tibor

Illés Péter

Kéki Sándor

Koczka Ferenc

Kothalawala, Saman

Krümming, Thomas

Lipták Emilia

Molnár Eszter

Mucsi László

Nagy László

Nagy Sándor Zoltán

Nagy Tibor

Nagy Zoltán

Nyerges Levente †

ifj. Ördögh László

Pálfi György

Patvaros Kornél

Sándor Ildikó

Sashalmi Endre

Somogyi Gábor

Szabó Csaba

Szabó Géza †

Szabolcsiné Mecsei Andrea

Szakály Zsolt

Szeöcs Judit

Szécsi Gábor

Szél Sándor

Szikszai Tibor

Szőke Tamás

Teke András

Tischer, Thomas

Töröcsvári Attila

Vinkó József

Weisz Ferenc

Zimmermann Claudia

1991

Ács Géza
Balázs Zoltán
Bene László
Boros Tibor
Braun Mihály
Fancsik Judit
Farkas Gábor
Fodor Éva
Hamecz István
Jánoska Ferenc
Jedlovsky Pál
Juhász László
Kalocsai Péter
Kántor Raimund
Kántor Tibor
Kántor Zoltán
Kása Csaba
Kenessey Ágnes
Keszmann János
Kiss Rita
Kozák Katalin
Kriszt Balázs
Kuthy Antal
Losonczi Luca
Makó Ferenc
Matus Gábor
Mikala Gábor
Nemes Áron
Novák István
Ormay Gábor

Osvay Károly
Padányi József
Palotás Árpád Bence
Panyi György
Pénzes Zoltán
Pintér Ákos
Pohl Árpád
Soós Sándor
Szakács Béla Zsolt
Török Tamás
Varga Ernő
Vereb György

1993

Ábrahám István
Ács Péter
Bacsáné Makai Margit
Barbarics Tamás
Benczúr András
Biacs Péter Károly
Bodnár Viktória
Buzás András
Delacasse Krisztina
Eső Ernő Péter
Fancsik Tamás
Fuxreiter Mónika
Gelete Anna
Geretovszky Zsolt
Gyimóthy Szabolcs
Hanich András
Hódosy Annamária
Jakab Zsuzsa
Káldi Krisztina
Kelemen Ágnes
Kiss Zoltán László
Kolossa Sándor
Kovács Tibor
Kovács Zsolt
Kozek Tibor
Kucsera Itala
Kuti Géza
Laczkó Tünde
Lanczki Miklós
Pálffy Géza

Papp Imre
Patterman Lilla
Révész Gabriella
Rohács Tibor
Sal András
Szabó Gábor
Szabó Pál
Szepesvári Csaba
Thímár Attila
Till Szabolcs Péter
Töltési Imre
Varga Zsolt
Vas András
Vertse Judit
Vitai Miklós

1995

Balogh Judit
Bánhegyi Andrea
Bárány Attila Pál
Bogya Sándor
Boros Ferenc
Czeplédy Attila
Darvas Zsolt
Dudás József
Egyedi Csaba
Erdei Pálma
Gereben Balázs
Gocsál Ákos
Gyuricza Csaba
Horváth Gábor
Jákli Imre
Kiséry András
Kiss István
Koch Noémi Mária
Kóczán György
Koronkai Zoltán
Kulcsár-Szabó Zoltán
Letenyei László
Magyar István
Mészáros Balázs
Molnár Edit
Nagy Gábor
Nagy Péter
Németh Károly
Nyisztor Tinka
Oláh Szabolcs

Paizs László
Prohászka Zoltán
Radnai Márton
Reisch Róbert
Rudner Zita Edina
Szentgyörgyi Ákos
Szilágyi Róbert
Szittyá György
Tímár Gábor
Tóth Gergely
Vágó István
Vukoszávlyev Zorán
Vutskits László
Zöld Eszter
Zvara Edina

1997

Antal Judit
Babcsán Norbert
Bajmócy Péter
Baráth István
Barta Csaba
Berendi József
Czirók András
Domsa Zsófia
Dudás Dóra
Espák Gabriella (Tóthné)
H. Nagy Péter
Hegedűs Tamás Zoltán
Holló Gabriella
Horváth Csaba
Horváth Márta
Ikits Milán
Janky Béla
Jelasity Márk
Józsa Krisztián
Kállay Mihály
Katona Olga
Király Ildikó
Király Réka Zsuzsa
Krámer Tamás
Le Thanh Giang
Mendler Luca
Molnár Gábor Tamás
Németh Csaba
Novák Tibor
Pákozdi Anita

Pál László
Pete László
Péter Mária
Pólya Tamás
Radics Kornélia
Rajkó Andrea
Resperger István
Sövényi Szabolcs
Szabó Lilla
Szatmári Alexandra
Szmolenszky Ágnes
Sztáray Bálint
Török Gábor
Urbán Péter
Villányi József

1999

Bakó Tamás Béla
Bali Balázs
Barbarics Zsuzsa
Csiszár Csaba
Csizmazia Norbert
Csorbai Attila
Csörnyei Mariann
Csukonyi Csilla
Demeter Tamás
Dornbach Péter Balázs
Fónagy Tamás
Forster Horváth Csaba
Frankóné Varga Amaranta
Garai Borbála
Győry Máté
Hagymásy Zsuzsanna
Hanczár Gergely

Imreh Csanád †

Joó Ervin
Koppányi Szabolcs Miklós
Kora András
Lénárt Sándor
Lieli Róbert Pál
Losonczy Attila
Łuszcz Viktor Stanisław
Mecsi Beatrix
Medgyes Tamás
Megyesi Zoltán Kristóf
Mesterházy Balázs
Müller Anetta Éva

Nánay Bence
Nemescsói András
Osztoics András
Paller Attila
Pandurics Anett
Perger Tamás
Rózsa Szabolcs
Sahba Yaghmaee Maziar
Schmikli Norbert
Siska Andrea
Sólymos Péter
Szabó Anita
Sztriha László
Vedres Balázs
Veres Gábor

2001

Agod Attila Péter

Bai Péter

Bartal Mária

Bebesi Zolt

Békési Kálmán

Bereczky Zsuzsanna

Bíró Tímea

Bóka János

Budai Marianna

Cserfalvi Annamária

Csorbai Hajnalka

Csukás Csongor

Erdős István

Farkas Illés

Fejérdy Gergely

Hajós Bence

Homoki Hajnalka

Hudák Krisztina

Imrek Viktor

Jánosi László

Kármán József

Kollár Anna

Kovács Gábor

Kovács Mihály

Kovács Tamás

Landi Balázs

Mann Zoltán Ádám

Nádasdy Bence

Nagy Csongor István

Nemoda Zsófia

Orbán András

Papp Balázs

Papp Tamás

Rajnai Judit

Romsics Gergely

Rószter Tamás

Somodi Sándor

Szabó Gyula

Szatzmáry Botond

Szele Bálint

Torma Péter

Tóth Csaba

Tóth Erzsébet

Valkó Benedek

Vizeli Kornél

2003

Árva Zsuzsanna

Bacsa György

Baranya Sándor

Bereczkné Urbán Mónika

Biczó Veronika

Bónis Péter

Bujdosó Ildikó

Csíky Balázs †

Czikora Ildikó

Falusi Eszter

Fehér Krisztina

Garab Edit Anna

Geambasu Réka

Henn Péter

Hoffmann Nóra

Huszánk Róbert

Juhász Viktor

Kälbli Katalin

Kálmán Orsolya

Karosi Tamás

Kiss Norbert Tamás

Kovács István

Kun Gábor

Losonczy Attila

Laczay Bálint

Mészáros György

Molnár Tamás

Mund Katalin

Páll Attila

Pethő Eszter

Petró Kata

Rangits János Gábor

Raucsikné Varga Andrea

Beáta

Ruszin Romulusz

Simon Anna

Sipőcz Brigitta

Somodi Imelda

Szabari Miklós Gábor

Szabó Mária

Szalai Róbert

Szepes Anikó

Szita István

Takács Bálint

Tóth István Balázs

Vámos Eszter Panna

Várkonyi Péter

Vétek Gábor

Vukics András

Wodala Barnabás

2005

Bartók Blanka
Birtalan Zsolt
Bolgár Dániel
Csonka Éva
Csöndes Mónika
Demeter Andrea
Dorogi Márta
Erős-Honti Zsolt
Felházi Ágnes Judit
Friedländer Elza
Gaskó Krisztina
Gáspár András
Gengeliczki Zsolt
Gleszer Norbert
Goreczky Tamás
Harsányi Szabolcs Gergő
Homolya Dániel
Horváth Béla
Iván Szabolcs
Juhász András
Kajtár Péter
Koós Gábor
Kovács Ágnes Zsófia
Kovács Mónika
Lipinszki Zoltán
Mayer Krisztina
Medve-Bálint Gergő
Mende Tamás
Mikó Péter Pál
Molnár Péter

Nagyősi Péter
Nepusz Tamás
Őrsy Petra
Papp Gábor
Pártay Livia
Pintér Dávid
Reskó Barna
Rokob Tibor András
Soós Róbert Attila
Szabó Beáta
Száraz Orsolya
Szöllősi László
Tamás Veronika
Tóthi Gábor
Vass Dorottya
Végh Eszter
Vértesi Vera
Zádor Zsolt

2007

Adorjáni Zsolt
Almássy Dóra
Balogh Róbert
Barabás Gergely
Baumann Tímea
Berecz Péter
Bokrétás Ildikó
Csapó Ádám Balázs
Czimmerer Zsolt
Endrődi Gergely
Földi Viktor Péter
Gál Tamás
Geresdi Attila
Gúr Roland Tamás
Hajdú Angéla
Hangya Balázs
Hetényi Soma Ambrus
Horváth Dániel Vajk
Janáky Csaba
Kása Richárd
Kerepeszki Róbert
Kevei Péter
Kugler Eszter
Lenkey Nóra
Lukács Viktor
Magyarics Zoltán
Mészáros Lívია
Mezősi András
Mones Letif Attila
Navratyil Zoltán

Ormai Eszter
Pocza Péter
Ráth István
Révész Tamás
Róka András
Sáfár Sándor
Sike Nikolett
Személyi László
Tuba Györgyi
Vági Attila
Varga Terézia
Varjú Péter
Végh Dániel
Weisz Katalin
Zámborszky Judit
Zsiros László

2009

Babai Dániel
Bácskai-Atkári Júlia
Bíró Lóránt
Borza Péter
Dr. Szabari Margit Veronika
Fonyódi Györgyi
Gonda Zsuzsa
György András
Hegedüs Viktor Zsolt
Hegyháti Máté
Horváth Gábor
Janacsek Karolina
Juhász Borbála
Kádár Anett Julianna
Kékedi Bálint
Király Péter
Kiss Huba
Kremlitzka Mariann Renáta
Laki Balázs
Mészáros Katalin Éva
Mezei Márk
Molnár Kolos
Nagy Enikő
Nagy Noémi
Némedi Márk
Neu Gergely
Papp Gergely
Pataj Zoltán
Rakya Péter
Róna Gergely

Sepsi Örs
Sipos Kitti
Siposné Nándori Eszter
Szabó Ákos
Szalisznyó Lilla
Szentés Szilárd
Szilágyiné Hegedüs Éva
Tatay Viola
Tebet Péter
Tongori András
Tóth Pál
Tulogdi Áron
Turbucz Dávid
Udvari Beáta
Urbán András
Ureczky Dóra
Vámos Gabriella
Váradi Ágnes

2011

Antalfi Eszter
Auer Ádám
Bakonyi Zoltán
Balajthy Ágnes
Boda Zsófia
Bódy Emese
Bogyik Edina
Czeller Anna
Deme Anna
Dömötörfy Borbála Tünde
Egressy-Molnár Orsolya
Farsang István
Gér András László
Hagymási Imre
Haszpra Tímea
Jurecska Laura
Kántás Balázs
Kiss Roland
Koncz Gábor
Kóródy Anna Nóra
Lasztovicza Dóra
Lopata Anna
Marosi Attila
Mihálykó Ágnes
Nagy Péter
Nagygyörgy Katalin
Négyesi János
Pápai Zsolt
Peták Dénes
Pipicz Márton

Pólik Zoltán
Reguly István Zoltán
Rosero Olivér
Schmidt Petra
Sipos István Róbert
Soukup Dániel Tamás
Sulyok Katalin
Szabó Franciska
Szabó Klaudia
Szakács Dávid
Szegi Tímea
Szendrei Zsolt
Szöllősi Dániel
Szulágyi Judit
Timári István
Tóbi István
Tóth-Czifra Júlia
Vörös András

2013

Bajusz Dávid
Balázs Bálint
Balogh Attila
Baranyai Tamás
Batki Júlia
Béki Orsolya
Cseh Dávid
Dénes Kálmán
Durkó Emília
Ékes Szeverin Kristóf
Farkas Alexandra
Farkas Gergő Tamás
Fodor János
Gottlieb Réka
Guszejnov Dávid
Hadházi Ádám
Huszthy Bálint Benedek
Ilkó Krisztina
Juhász Ágnes Orsolya
Kálmán Sára
Kató Szabolcs Ferencz
Király Anett
Kómár Anna
László Balázs
Molnár Szandra
Nemes Gergő
Németh Anikó
Németh Balázs Tamás
Németh Luca Anna
Németh Zsolt

Pálfi Xénia
Papp Olga Katalin
Pósch Krisztián Péter
Reguly Ágoston
Rónai Orsolya
Safranyik Ferenc
Schuth Gábor
Szabó Tibor
Szabolcsik Andrea
Takács Zoltán
Taller Dénes László
Tóth Bálint
Tóth Gábor
Tózsér Tamás János
Tuboly Ádám Tamás
Vass Máté
Vincze János

2015

Balázs Zsuzsanna
Berezvai Zombor
Bogdándi Virág
Bottyán Emese
Deritei Dávid
Fábián Balázs
Fazekas Nikolett
Gajda Mihály
Gévy Gábor Etele
Gregus Tamás
Gyöngyösi Megyer
Gyuk Péter
Harangi Zoltán
Hohmann Balázs
Jávorka Brigitta
Jüngling Adél
K. Kaposi Krisztina
Katona Attila Imre
Kellermayer Dalma
Kirschweng Balázs
Kiss Máté
Kolossváry Márton
Kovács Imre

Kovács István
Kurbucz Marcell Tamás
Laczkó Levente
Máté Klaudia
Máté Zsolt
Matits Kornél
Mayer Martin János
Mezőfi László
Miczán Vivien
Milánkovich András
Molnár Anna
Muntag Vince
Németh Kinga
Papp Máté
Pethő Zoltán Dénes
Puskás Marcell
Ragács Nikoletta
Sándor Júlia
Sendula Eszter
Szabó Edina Ivett
Szives Márton
Varga Zoltán Kristóf
Zachár Gergely
Zsidó András Norbert

TANULMÁNYOK

Adorjáni Zsolt

Dés, 1982

PPKE-BTK Klasszika Filológia Tanszék
2087 Piliscsaba-Klotildliget, Egyetem u. 1
adorjanizs@gmail.com
+3620/337-9193

Tanulmányok

2002-2007 PPKE-BTK Latin nyelv és irodalom
2002-2007 PPKE-BTK Görög nyelv és irodalom
2005-2011 PPKE-BTK Német nyelv és irodalom
2007-2010 PPKE-BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

Jelenlegi munkahely

PPKE-BTK Klasszika Filológia Tanszék,
egyetemi adjunktus

Tudományos fokozat

PhD 2011

Tudományos tevékenység

Kutatás, tanítás

Díjak, kitüntetések

2007 Pro Scientia Aranyérem
2008 Junior Prima Díj
2012 Akadémiai Ifjúsági Díj
2016 Révay József Díj
2016 Bolyai Emlékplakett

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2005–2006 Köztársasági Ösztöndíj

2006–2007 Köztársasági Ösztöndíj

2009–2010 DAAD hosszú kutatói ösztöndíj (Münster)

2012–2015 Bolyai János Kutatói Ösztöndíj

2014–2015 Alexander von Humboldt posztdoktori ösztöndíj

2016 Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj

2016–2019 Bolyai János Kutatói Ösztöndíj

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 80

Konferencia-előadások száma: 40

Legjelentősebb 5 publikáció

Pindars sechste olympische Siegesode. Text, Einleitung und Kommentar. (Mnemosyne Supplements 370) Leiden (Brill) 2014 (394 old.).

Auge und Sehen in Pindars Dichtung. (Spudasmata 139) Hildesheim–Zürich–New York (Georg Olms Verlag) 2011 (249 old.).

A remények tekintete. Megjegyzések Pindaros 5. isthmosi ódájának 56–58. sorához. *AntTan* 50 (2006) 261–295.

Der Gott der Diebe? Bemerkungen zum homerischen Hermes-Hymnos. *Hermes* 139 (2011) 131–146.

Euphemos, Pindar und Apollonios Rhodios. Zu 4,1731–1772. *RhM* 155 (2012) 108–112.

Szabadidős tevékenységek

Munkám egyben hobbim is. Ezen kívül zenehallgatás (Bartók Rádió), operába járás. Tagja vagyok a Richard Wagner Társaságnak.

Adorjáni Zsolt: Istennőcske az ölben. Gondolatok Kallimachos Artemis-himnuszához

Azt mindenki tudja az antik görögökről, mennyire lényeges volt életükben és gondolkodásukban az olymposi istenvilág. Ez a szemléletmód irodalmukat is alapvető módon határozta meg. Bizonyos klasszikus műfajokban, mint amilyen az eposz vagy a dráma, az istenek epizódszerűen jelennek meg, vagyis jóllehet hatalmuk meghatározza a történéseket, valódi cselekvőként a költő csak kivételes pillanatokban ábrázolja őket, mert a cselekmény az emberi világban játszódik. Van azonban harminchárom rövidebb-hosszabb, hexameterekben íródott költemény, melyeket hagyományosan homérosi himnuszoknak hívunk, bár néhányat biztosan nem az *Ilias* szerzője írt. Ezek – ahogy a himnusz megnevezés sejteti – dicsőítő költemények, és közvetlenül egy-egy olymposi istenhez szólnak, vagyis az isten személye áll a költemény középpontjában. A magasztalás szabályos séma szerint történik, melynek eredete ősi, valószínűleg indoeurópai időkre nyúlik vissza. Először magát az istent kell megnevezni, majd hatalmát-képességeit (*dynamis*) világosan kifejezni. Ez utóbbi rendszerint állandó jelzők és vonatkozó mellékmondatok segítségével történik. Minderre azért volt szükség, mert a himnusz eredetileg az istenhez intézett ima szerepét töltötte be, melynek végén mindig kérés állt. A fohászzkodónak ezért el kell nyernie az isten kegyét és kifejezésre juttatni annak képességeit, melyek a kérést indokoltá teszik. A homérosi himnuszok között vannak rövidebbek, melyek ezt az archaikus formát őrzik (ezek nem feltétlenül a legrégebbek is), és hosszabbak, melyek az eredeti forma artistikus variációinak tekinthetők. Ezek elérhetik az *Ilias* egyik átlagos hosszúságú énekének terjedelmét, azaz mintegy ötszáz sort. A terjedelmi növekedésért a himnusz magját alkotó hosszas elbeszélő rész

felelős. Ebben az isten életének valamely epizódját, rendszerint egy napját meséli el a költő, bemutatva, hogyan tesz szert az isten sajátos attribútumaira (Hermes lantja), saját szentélyére (Apollón Pythoiban) vagy kultuszára (Démétér-himnusz). Ezek a költemények rendkívül élvezetes olvasmányok, mert egyesítik a himnusz feszes szerkezetét a fordulatos homérosi elbeszéléstechnikával. Nem csoda, ha a későbbi századokban sem veszítettek népszerűségükből.

Most mi is ugrunk néhány száz évet az időben. A Kr. e. 3. század a görög irodalom (és történelem) hellenisztikus korszaka néven ismert. A történelmi háttér Alexandrosz birodalmának utódállamai és örökösei (*diadochosai*), az új kulturális központ Alexandria. Az irodalom és az új tudomány, a filológia fellegvára az alexandriai könyvtár, melynek tudós könyvtárosai egyszersmind költők is. A kor leghíresebb alkotója Kallimachos, aki már életében nagy port kavart, ám hatása a rómaiakra egyenesen felbecsülhetetlen. Ennek ellenére jelentős terjedelmű életműve csak igen töredékes formában hagyományozódott a kései utókorra. Egyedül hat, klasszikus görög isteneknek címzett himnusza maradt fenn szinte érintetlenül, mert ezeket egy későantik szerkesztő-másoló néhány hasonló tartalmú művel foglalta egyetlen kötetbe, mely szerencsés módon átvészelte a történelem viszontagságait. Kallimachos himnuszaival a homéroszi istenhimnuszok hagyományát igyekszik megújítani megváltozott történelmi és kulturális környezetben. Ezek a nem túl terjedelmes költemények irodalmi szempontból rendkívül összetett és igényes alkotások, melyek nemcsak a homérosi himnuszköltészetre, hanem a görög irodalom más hagyományaira, műfajaira és műveire is utalnak, melyeket a kor filológusai – így Kallimachos is – már írott formában ismertek, tudományos igénnyel gondoztak és produktív módon utánoztak is.

A következőkben egyetlen himnusszal fogok behatóbban foglalkozni, ez pedig a harmadik, Artemis istennő tiszteletére írott költemény. A vers első jelenetét érdemes hosszabban idézni (a pontos megértés végett saját prózafordításomban):

(1) Artemist énekeljük (hiszen nem könnyű az énekeseknek elfelejtkezni róla), akinek szívügye az íj, a nyúl vadászat és a pompás kartánc a hegyekben, onnan kezdve, amikor (5) még

kisgyerekként apja ölében ülve a következő szavakkal fordult hozzá: „Add meg nekem, apácskám, hogy örökre megtarthassam a szüzességemet, és adj sok nevet nekem, hogy Phoibos Apollón se legyen képes versenyezni velem; adj nyilakat és íjat – de mégse, apám, nem kérek tőled sem tegezt, sem hatalmas íjat; nekem a kyklópsok (10) hamarosan nyilakat fognak kovácsolni és hajlékony íjakat –; hanem adj nekem inkább fáklyákat a kezembe és egy térdig érő chitónt díszes szegéllyel, hogy vadállatokra vadászhasam. Add nekem Ókeanos hatvan lányát, hogy legyenek táncosaim, valamennyien kilencévesek, mind öv nélküli leányok. (15) Adj nekem szolgálóként húsz amnisosi nimfát, akik cipőimnek és kutyáimnak gondját viselik, amikor nem vadászom sem hiúzra, sem szarvasra. Add nekem az összes hegyet; városok közül viszont csak azt ajándékozd nekem, amelyiket akarod, mert ritkán fog Artemis a városba betérni. (20) A hegyekben fogok lakozni, az emberek városait pedig csak akkor keresem fel, ha a szülési fájdalomtól elgyötört asszonyok hívnak oltalmazónak, akik segítségére a Moirák már születésem pillanatában kijelöltek, mivel anyám sem a terhesség alatt, sem a szülés közben semmilyen fájdalmat nem érzett, (25) hanem szenvedés nélkül tett le öléből.” Így szólt a leány és meg akarta érinteni apja szakállát, ám többször hiába nyújtotta ki kezét utána, hogy elérje. Apja viszont igent bólintott és megsimogatva lányát válaszolta: „Amíg az istennők ilyeneket (30) szülnek, egy csöppet sem törődöm a féltékeny Hérával, amikor haragszik. Vedd hát, gyermekem, mindazt, amit akarsz, és apád még további nagyobb ajándékokat fog ráadásként adni: adok neked háromszor tíz várost és nem egy várat, háromszor tíz várost, melyek csak téged fognak tisztelni mint védőistenüket (35), úgyhogy Artemis városaiként tartják majd számon őket; aztán sok várost, szárazföldit és szigetbelieket, melyek alapításánál más istenekkel veszel részt; minden városban lesz azonban Artemisnek oltára és ligete. És te fogsz az utcák és kikötők fölött is uralkodni.” Így szólt és (40) szavait fejbólintással erősítette meg. (h. 3. 1–40)

A költemény a kötelező témamegjelölés után (ez mindössze három sor) rögtön az elbeszélésre tér át. Az apja ölében ülő

három-négy éves istennő¹ céltudatosan sorjázza kéréseit apja előtt, mintha csak kívánságlistát olvasna fel. Cselekedetei, melyek egy gyermeké, és pszichológiai érettsége, mely egy felnőtté, más szóval külső és belső adottságai szöges ellentétben állnak egymással és a humor forrásává válnak. Gyermek és felnőtt alakjának összeolvasztása általában jellemző a homérosi himnuszok istenképére, különösképpen a Hermés-himnusra, ahol a pólyás csecsemő első tette egy teknősbéka megnyuvasztása, hogy lantot készíthessen belőle. Innen merít Kallimachos inspirációt, hogy himnusza első jelenetében kisgyermekként viselkedő és beszélő alakban ábrázolja az istennőt, aki viszont felnőtt célokat követ, akárcsak Homéros Hermése. A gyermekség jellemrajzának legfontosabb vonásai a következők: Az „adj nekem” szinte monoton ismétlése a követelőző kisgyermek beszédstílusa, amelyet a költői szöveg stilizáltan ugyan, de tökéletesen visszaad. Az, ahogy harmadik személyben szól önmagáról, a gyermeki öntudatlanság megnyilvánulása. Fizikai kicsinységét pedig világosan jelzi az a mozzanat, hogy nyújtózkodnia kell azért, hogy apja szakállát elérje. Felvetődik a kérdés, miért ennyire fontos Kallimachosnak Artemis gyermekségének ábrázolása. A válasz a hellenisztikus kori irodalom újszerű esztétikájában rejlik. A költők keresik az újszerű témákat, és ha új téma nincs, úgy a régi téma új perspektíváit. Az egyik ilyen újszerű látószög a híres mitológiai alakok gyermek- vagy fiatalokból vett ismeretlen epizódok feldolgozása. A jelenségnek megvan a párhuzama a hellenisztikus kori képzőművészetben, ahol főként a kisplasztikák ábrázolnak gyerekeket különböző tevékenységek közben. Ennek az érdeklődésnek és esztétikának hódol Kallimachos is himnusza nyitó jelenetében. A gyermeki magatartás és felnőtt célok kettősségére hamarosan még visszatérünk.

A következőkben Artemis megszerzi a hön áhított amnisosi nimfákat és ellátogat a kyklópsok liparai műhelyébe, ahol fegyvereket kovácsoltat magának. Érdemes ezt a jelenetet is közelebről szemügyre vennünk:

Ezután a kyklópsokat kereste fel, akiket Lipara szigetén talált (újabbán Lipara, akkoriban viszont még Meligúnis volt a neve),

¹ Az istennő kora a vers belső adatainak és a megelőző Apollón-himnusz egyik passzusának (58–64) összehasonlító elemzéséből adódik.

amint éppen Héphaistos üllői mellett álltak, mert valami nagy dolog volt készülőben: (50) Poseidónnak készítettek vályút lovai itatására. A nimfáknak hevesebben vert a szívük, amikor az Ossa hegyéhez hasonlatos szörnyűséges óriásokat látták (mindannyiuk szemöldöke alatt egyetlen szem villogott fenyegetően négyrétegű bivalybőr pajzs méretében), (55) és hallották az üllőre mért hatalmas csapásokat, a fűjtatók heves lihegését és a kyklópsok nyögéseit; az Etna is lángokban állott, égett a sikulusok háromszögű lakhelye, égett az itáliai félsziget a szomszédban, Korzika is visszhangzott, amikor amazok kalapácsukat válluk fölé emelve (60) vagy az olvasztókemencéből érkező izzó ércre, vagy a vasa sújtottak váltakozva és nagyokat nyögve közben. Ezért nem mertek Ókeanos lányai félelem nélkül sem rájuk tekinteni, sem a robajt fülükbe fogadni. Nem csoda, ha az istenek idősebb lányai (65) nem minden remegés nélkül szembesülnek velük: ha az egyik lány engedetlenkedik anyjával szemben, akkor ő a kyklópsokat, Argést és Steropést szólítja a gyermek ellen; ott jön a ház legszélső sarkából a fekete korommal bekent Hermés, (70) aki a lányra alaposan ráijeszt, mire az anyja ölébe bújik és kezével eltakarja szemét. Te azonban, leány, korábban is, amikor alig három éves voltál és Héphaistos hívására Létó megjelent veled karján, hogy a kovácsisten születésnap ajándékokat adjon neked, (75) és Brontés természetes térdére ültetett, bizony megragadtad csimbókos mellszőrzetét és hevesen megtépted; ma is ott van mellkasa közepén az a szőr nélküli hely, mint amikor a férfi halántékán a rüh, melyet rókának is neveznek, megül és felfalja a haját. (80) Ezért aztán te ezúttal is igen bátran szóltál hozzájuk a következőképpen: „Rajta, kyklópsok, készítsetek nekem krétai íjat, nyilakat és öblös tegzet! Mert én is Létó sarja vagyok, akárcsak Apollón. És ha a nyilaimmal egy magányos vaddisznót vagy más hatalmas (85) állatot elejtek, legyen az a kyklópsok eledele.” Így szóltál, azok pedig végrehajtották kérésed, és azon nyomban felvértezted magad, istennő! (h. 3. 46–86)

A két jelenetben közös a humor forrása, melyet Artemis korát meghazudtoló tettei biztosítanak. Az ő felnőttes megszégyenítő bátorsága áll ellentétben a nimfák féltékenységével, s e kettőt ellenpontoszza a kyklópsok félelmetes, ám némileg ügyefogyott behemótsága. A jelenet csúcspontja, amikor Artemis

belecsimpaszkodik Brontés dús mellszőrzetébe és kitép belőle egy darabot. Ez párhuzamba állítható a Zeus szakállának megcibálására tett sikertelen kísérlettel az első jelenetben. Az epizód során kétszer is kifejezésre jut az a vonás, mely általános jellemzője a hellenisztikus költészetnek és Kallimachosnak: az életszerűsége, sőt bizonyos fajta realizmusra való törekvés. Az engedetlen lányok riogatása a kyklópsokkal, jóllehet az isteni szférában játszódik, eredetét tekintve nyilvánvalóan a korabeli hétköznapi gyakorlatból származik. Látható, hogy a mumussal történő ijesztgetés („mumus” görögül *mormó*, innen a *mormolyttesthai* = „rémisztget” ige) nem modern kori lelemény.

A részlet az „istennő” megszólítással ér véget, ami némileg meglepő, hiszen a költemény a gyermek-istennő bemutatásával indult, és a szöveg nem utal arra, hogy Artemis bármilyen fejlődésnek nevezhető változáson menne keresztül, ami a gyermeklétből az istenséghez vezetne. Az, hogy közben felfegyverkezik, csupán külső változás, amely az új megszólítást még nem indokolná. Leghelyesebb tehát elfogadni a paradoxont, hogy Artemis Kallimachos felfogásában egyszerre gyermek és istennő. Ez a felfogás megkímél a szöveg erőltetett pszichologizáló értelmezésétől, és mindkét aspektusnak, a gyermeknek és felnőttnek is egyforma nyomatékot juttat az istennő jellemrajzában. Ugyanakkor jól modellezi az első jelenetben tapasztalt kettősséget, mely Artemist egyszerre láttatja bájosan követelőző kislánként és céljait elérni tudó stratégaként.

A fentiekben Kallimachos Artemis-himnuszából emeltem ki három jellegzetes részletet, röviden megvilágítva, miben áll egyediségük. Magyarázataimban olyan laikusokhoz szóltam, akik nem otthonosak a görög irodalomban. Számukra villantottam fel néhány emlékeztető mozzanatot Kallimachos költészetéből, mely távolságtartó és nem egyszer intellektuálisan fanyar jellege ellenére tartalmaz néhány igazán önfeledt és üdítő pillanatot.

Ajánlott irodalom

ADORJÁNI Zsolt (2017): Artemis und Arsinoe: Zeitlosigkeit und Zeitbezug im Artemis-Hymnos des Kallimachos. *Hermes* (megjelenés előtt).

AMBÜHL, A. (2005): Kinder und junge Helden. Innovative Aspekte des Umgangs mit der literarischen Tradition bei Kallimachos (*Hellenistica Groningana* 9), Leuven – Paris.

BING, P. – UHRMEISTER, V. (1994): The Unity of Callimachus' Hymn to Artemis, *Journal of Hellenic Studies* 114, 19–34.

BORNMANN, F. (1968): *Callimachi Hymnus in Dianam. Introduzione, testo critico e commento*, Firenze

HERTER, H. (1929): Kallimachos und Homer. Ein Beitrag zur Interpretation des Hymnos auf Artemis, in: *Xenia Bonnensia. Festschrift zum fünfundsiebzigjährigen Bestehen des philologischen Vereins und Bonner Kreises*, Bonn, 50–105 (= Id.: *Kleine Schriften*. Hrsg. von Ernst Vogt, München 1975, 371–416).

ZANKER, G. (1987): *Realism in Alexandrian Poetry: A Literature and Its Audience*, London – Sidney

Bakó Tamás

Budapest, 1976

Morgan Stanley Magyarország Elemző Kft.

1095 Budapest, Lechner Ödön fasor 8.

bako@mit.bme.hu

+3670/631-0436

Tanulmányok

2005: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BME),

PhD fokozat villamosmérnöki tudományokból

1998-2001: BME, Orvosbiológus-mérnök képzés

1994-1999: BME, Villamosmérnök képzés

Jelenlegi munkahely

Morgan Stanley Magyarország Elemző Kft.

Tudományos fokozat

PhD, villamosmérnök

Tudományos tevékenység

zajszűrés, nemlineáris torzítások, robosztus szűrők

Díjak, kitüntetések

1999: Pro Scientia Aranyérem

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2001: Schnell László Ösztöndíj

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 18

Konferencia-előadások száma: 21

Legjelentősebb 5 publikáció

Patent, EP2651064 B1, US20130271183, Method for determining a trigger level, publication date 16 Oct 2013

Patent, EP2651033A1, US20130275483, Filter system, publication date 16 Oct 2013

Tamás B Bakó, Tamás Dabóczi, "Improved-Speed Parameter Tuning of Deconvolution Algorithm", IEEE Trans. on Instrumentation and Measurement, Vol. 65:(7), 2016, pp. 1568-1576.

Tamas B. Bako, "A Fast Sine-Wave Fit Algorithm", Proc. of 10th ICCS Conf., Zakopane, Poland, May 24-27, 2009, pp. 241-245.

Bakó Tamás Béla, "Nemlineáris torzítások audio eszközökben", Pro Scientia Aranyérmesek VIII. Tudományos Konferenciája, Pécs, 2006. nov. 23-25, pp. 105-110

Bakó Tamás: Néhány szó a kepstrum- analízisről

Mi a kepstrum és mire lehet használni?

A kepstrum időtartománybeli jelek meghatározott transzformációcsoportjának az összefoglaló neve. Ha az időtartománybeli jelet $x(t)$ -vel jelöljük, akkor a kepstrum legnépszerűbb változata (Randall, 1980, p. 2) szerint a következő módon írható fel:

$$Cepst_{real}\{x(t)\} = F^{-1}\{\log(|F\{x(t)\}|)\}, \quad (1)$$

ahol F a Fourier-transzformációt, F^{-1} annak inverzét jelenti. Ez az ún. valós kepstrum. Emellett két másik változat is létezik.

Az első a teljesítmény-kepstrum, amit legelőször fejlesztettek ki (Bogert, 1963):

$$Cepst_{pwr}\{x(t)\} = \left| F^{-1}\left\{\log\left(|F\{x(t)\}|^2\right)\right\} \right|^2. \quad (2)$$

A második a komplex kepstrum, ami Oppenheim nevéhez fűződik (Oppenheim, 2004):

$$Cepst_{cpx}\{x(t)\} = F^{-1}\{\log(F\{x(t)\})\}, \quad (3)$$

ahol a logaritmus a komplex számsíkon értelmezett függvény.

A valós-kepstrum könnyen átranzformálható teljesítmény-kepstrumba. Felhasználva a

$$\log(x) = 0.5 \log(|x|^2) = 0.5 \log(x \cdot \bar{x}) \quad (4)$$

egyenlőtlenséget:

$$Cepst_{pwr}\{x(t)\} = 4Cepst_{real}^2\{x(t)\}. \quad (5)$$

A komplex kepstrumból kiszámolható a valós- és a teljesítmény kepstrum:

$$Cepst_{real}\{x(t)\} = 0.5 \cdot (Cepst_{cpx}\{x(t)\} + Cepst_{cpx}\{-x(t)\}). \quad (6)$$

Fordítva a számítások már nem egyértelműek, nem végezhetőek el.

És most lássuk a kepstrum néhány tulajdonságát!

Módosított autokorrelációs függvény

Alkalmazva a 4-es egyenletet az 1-es egyenleten, felírhatjuk:

$$Cepst_{real} \{x(t)\} = 0.5 \cdot F^{-1} \left\{ \log \left(F \{x(t)\} \cdot \overline{F \{x(t)\}} \right) \right\}. \quad (7)$$

Ha a logaritmus (és a 0.5-del való szorzás) nem szerepelne a képletben, akkor a számítás $x(t)$ autokorrelációs függvénye lenne:

$$F^{-1} \left\{ F \{x(t)\} \cdot \overline{F \{x(t)\}} \right\} = Conv \{x(t), x(-t)\} = Corr \{x(t), x(t)\}. \quad (8)$$

Tehát a kepstrum-számítás felfogható mint egy nemlineárisan módosított autokorrelációs függvény (ebben a definícióban az autokorreláció nem tartalmazza $x(t)$ normálását).

Az autokorrelációs függvény egy érdekes tulajdonságát tapasztalhatjuk meg, ha olyan periodikus jelet vizsgálunk vele, amiben az alap harmonikus hiányzik. (Ilyen jel például a telefonon közvetített emberi beszéd, illetve néhány hangszer, például a tuba hangja). Ha az amplitúdóspektrumot vizsgáljuk, nem látszik az alapprofundencia, azonban az autokorrelációs függvény és a kepstrum az alap harmonikus periódushosszának megfelelő periodicitást mutat. Ugyanez a jelenség lép fel az emberi hallás esetén is (Licklider, 1951).

Gyenge frekvenciakomponensek kiemelése

A módosított autokorrelációs függvény esetében – a logaritmus függvénynek köszönhetően – a gyengébb frekvenciakomponensek kevésbé lesznek elnyomva. Ez a nemlineáris viselkedés hasonló ahhoz, ahogy a Weber-Fechner törvény írja le az ingererősség és az emberi érzékelés közötti összefüggést. Eszerint az érzékelés arányos a stimulus logaritmusával (Varshney, 2013, p. 30):

$$P = K \log \left(\frac{S}{S_0} \right), \quad (9)$$

ahol P az érzékelés intenzitása, S a stimuláció erőssége és S_0 az érzékelés küszöbértéke.

Ennek a hatásnak köszönhetően egy periodikus jel periódusideje jobban látható a kepstrum esetén, mint az autokorrelációs függvénynél, mert a jobban kiemelt magas harmonikusok impulzusszerű formákat alkotnak a kepstrumban.

Összeadás konvolúció helyett

Két időfüggvény konvolúciója szorzássá egyszerűsödik a frekvenciatartományban. A szorzat logaritmusa tovább egyszerűsödik összeadássá:

$$F^{-1}\{\log(F\{Conv\{x(t), y(t)\}\})\} = F^{-1}\{\log(|X(f)| \cdot |Y(f)|)\} = \\ F^{-1}\{\log(|X(f)|)\} + F^{-1}\{\log(|Y(f)|)\} = Cepst_{real}\{x(t)\} + Cepst_{real}\{y(t)\} \\ (10)$$

Ez azért érdekes és fontos, mert így egy berendezés impulzusválasza és a ráengedett bemenőjelek konvolúciója összeadássá egyszerűsödik a kepstrum tartományban, amit jóval egyszerűbb szétválasztani. Ezért lehet (elméletben) a kepstrumot beszéd alapján személyazonosításra használni: a kepstrumban elkülönülve látszik az éppen képzett beszédhang és a hangképző szervek formáló hatása. Ez utóbbi folyamatosan jelen van a kepstrumban, az aktuális beszédhang pedig folyton változik. Így a hangképző szervek formáló hatását – ami egyénre jellemző – el lehet választani és külön lehet vizsgálni.

Fontos megjegyezni, hogy a valódi és a teljesítmény-kepstrumban a fázisinformáció elveszik. A komplex kepstrum viszont azt is képes megőrizni (Oppenheim, 2004, pp. 95-96).

Problémák a kepstrumszámítás során

A következőkben néhány problémát szeretnék kiemelni, amelyek a kepstrumszámítás során felléphetnek, azonban a vonatkozó irodalomban és a tankönyvekben kevés szó esik róluk.

A problémák szemléltetéséhez vizsgáljuk meg a kepstrumszámítást mintavételezett jelek esetére egy egyszerű szinuszos bemenő jellel! Első lépésként egy FFT számítást kell elvégeznünk. Az első probléma már itt jelentkezik: az FFT számítás nem egyértelmű. Az FFT/IFFT számításpárhoz a számítások során szükséges a minták számával történő normálás. Az ehhez szükséges osztás elvégezhető az FFT számításnál, az IFFT számításnál, sőt, ritka esetekben szétosztják a kettő között, és a mintaszám gyökével osztanak, mindkét helyen. Emiatt az FFT számítás és abszolútérték-képzés után az amplitúdók értéke nagymértékben eltérő lehet. Ha például az FFT ablak mérete 8192 és egész számú periódus van az A amplitúdójú szinuszjelből az ablakban, a két megjelenő csúcs amplitúdója a normálástól függően $0,5A$, $4096A$ vagy $45.25A$ lesz.

És most képzeljük el, hogy a szinuszjel amplitúdója $2!$ A normálástól függően a számított amplitúdó logaritmusa 0 , 3.91 vagy 1.96 lesz. Tehát a normálástól függően – ha szigorúan a felírt kepstrumképletekkel számolunk – egy adott szinuszjel részt vehet vagy el is tűnhet a kepstrumból!

A második problémának szintén a logaritmus az oka. Ismét a szinuszos példát alapul véve, ha egész számú periódus van az FFT ablakban, akkor a két Dirac csúcstól eltekintve, mindenhol másutt 0 lesz az amplitúdó. A 0 -nak a logaritmusa mínusz végtelen. Ezután az inverz FFT-t alkalmazva a kepstrum mínusz végtelen vagy "Not-a-Number" értékeket fog tartalmazni. Ez akkor is bekövetkezik, ha csak egyetlen amplitúdóérték 0 a spektrumban.

Randall, Tech. és B. A. 1980-as tanulmányukban (p. 6.) „úgy gondolják”, hogy ez a probléma nem lép fel, „mivel általában minden spektrum tartalmaz egy alap zajszintet”. Azonban még a kis zajszint esetén is problémák merülnek fel: a logaritmus alkalmazása után a nagyon kis amplitúdóértékekből nagy negatív

számok lesznek. A negatív előjel mindössze 180 fokos fázistolást jelent az IFFT számításnál, ezért minél kisebb az eredeti amplitúdó, annál nagyobb lesz a hatása a kepstrumban. Ha az eredeti szinuszjel amplitúdója 1, a 10-es alapú logaritmus után 0,3-es amplitúdóval jelenik meg a kepstrumban. Ugyanakkor egy milliomod amplitúdójú zaj 5.7-es amplitúdóval fog látszani, azaz a zaj a példában csaknem 20-szorosan nyomja el az eredeti jelet.

Javaslatok a számításhoz

A legegyszerűbb javítási módszer, ha hozzáadunk egy kis számot a kiszámolt amplitúdóspektrumhoz, így a logaritmusszámítást minden esetben pozitív számokon tudjuk elvégezni. Ezt a módszert használja például Randall, Tech. és B. A. (1973, p. 7). Azonban ez a módszer nem oldja meg a kis amplitúdóértékek elnyomó hatását és bizonyos frekvenciakomponensek „kiesését” a kepstrumból.

A következő lehetőség, ha pontosan 1-et adunk hozzá az amplitúdókhoz. Ekkor a 0 amplitúdó +1 a logaritmus után 0 lesz, a nagyon kicsi értékek pedig kicsi pozitív számok. Azonban, akárcsak az előbbi módszer, ez a módszer sem oldja meg a normálás befolyásoló hatását. Sőt, ha így számolunk, akkor már az sem lesz igaz, hogy az időtartománybeli konvolúció a kepstrumban összeadássá redukálódik. (Ez az előző módszerre is vonatkozik).

A harmadik módszer a Weber-Fechner-törvényből indul ki. A (9)-es képlet önmagában szintén nem igaz. Csak a (9)-es képletet használva, ha az inger kisebb, mint a küszöb, akkor „negatív ingereket”, például negatív fényintenzitást érzékelnénk, aminek a valóságban nincs értelme. Éppen ezért a képlet helyesen:

$$P = \begin{cases} K \log\left(\frac{S}{S_0}\right), & \text{ha } S > S_0 \\ 0 & \text{egyébként} \end{cases} \quad (11)$$

Hasonlóan felírva a cepstrumot, az összes problémánk megoldódik:

$$A(f) = |F\{x(t)\}|$$

$$B(f) = \begin{cases} \log\left(\frac{A(f)}{A_0}\right), & \text{ha } A(f) > A_0 \\ 0 & \text{egyébként} \end{cases} \quad (12)$$

$$\text{Cepst}_{real}\{x(t)\} = F^{-1}\{B(f)\}$$

A_0 a küszöbszint, ami alatt az adott spektrumvonalat zajnak tekintjük. Ezt a számot a bemenő jel és az alkalmazott FFT normálás függvényében kell megválasztani. Az így felírt módszerrel a logaritmus formája és hatása megmarad a zajszintnél nagyobb jelkomponensekre.

Összefoglalás

A cepstrumanalízis főbb tulajdonságai:

- Az autokorrelációs függvényhez hasonlóan megmutatja a jel periodicitását (a hiányzó alapharmonikust is).
- A vizsgált jelek erősségét az emberi érzékszervekhez hasonlóan logaritmikusan ábrázolja, így a gyengébb jelek kevésbé nyomódnak el.
- Az időtartománybeli konvolúciót összeadássá egyszerűsíti, ami átviteli függvények gerjesztő jeltől független analízisére alkalmas, akár személyazonosításra is használható.

A helytelenül alkalmazott számítás során problémák léphetnek fel:

- Nem egyértelmű (az FFT normálástól függő) jelszintek.
- Bizonyos amplitúdójú jelkomponensek „kiesése” a kepstrumból.
- „Amplitúdó-inverzió”: kisebb, 0-hoz közeli amplitúdójú jelek elnyomhatják a nagyobb amplitúdójúakat.

A cikk végén megmutattuk a kepstrum helyes számítását.

Felhasznált irodalom

BOGERT, B. P., HEALY, M. J. R. és TUKEY, J. W. (1963): "The Quefrency Alanysis of Time Series for Echoes: Cepstrum, Pseudo Autocovariance, Cross-Cepstrum and Saphe Cracking". Proceedings of the Symposium on Time Series Analysis (M. Rosenblatt, Ed) Chapter 15, 209-243. New York: Wiley.

LICKLIDER, J. C. R. (1951): "A duplex theory of pitch perception", Experientia (Basel) Vol. 7, pp 128–134.

OPPENHEIM, A. V., SCHAFER, R. W. (2004): "From Frequency to Quefrency, A History of the Cepstrum", IEEE Signal Processing Magazine, Sept, pp. 95-99.

RANDALL, R. B., TECH., B, BRUEL, B. A. & KJAER (1973): "Cepstrum Analysis and Gearbox Fault Diagnosis", Bruel & Kjaer Application Notes 13-150.

RANDALL, R. B., TECH., B, BRUEL, B. A. & KJAER (1980): "Cepstrum Analysis and Gearbox Fault Diagnosis", Bruel & Kjaer Application Notes 233-80.

VARSHNEY, L. R., SUN, J. Z. (2013): "Why do we perceive logarithmically?", Significance, Vol. 10, Issue 1, pp. 28-31.

Balázs Zsuzsanna

Budapest, 1992

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Angol

Irodalmak és Kultúrák Tanszéke

Budapest 1021, Tárogató út 4.

balazs.zsuzsanna92@gmail.com

+3670/633-1086

Tanulmányok

2011–2015: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Romanisztika, olasz szakirány, angol minor program.

2015–2017: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Anglisztika, posztkoloniális irodalmak specializáció.

Jelenlegi munkahely

Pázmány Péter Katolikus Egyetem (angol mesterszakos hallgató)

Tudományos fokozat

Olasz alapszakos bölcsész

Tudományos tevékenység

2012: részvétel a *Ponti del passato – Ponti del presente* Erasmus Intenzív Programon.

2014: az Angol Tanszék hivatalos online magazinjának (*EDZine*: www.ednews.btk.ppke.hu) állandó szerzője és 2016 szeptembere óta szerkesztője vagyok.

2014: részvétel a „Silence... and Irish Writing” nemzetközi konferencia lebonyolításában Dr Michael McAteer főszervezése alatt.

2015: egyéves kutatói ösztöndíj elvégzése Pirandello és Yeats színházáról az Angol Irodalmak és Kultúrák Tanszék Kiválóság Programjának keretein belül.

2015: 56. Yeats Nemzetközi Nyári Iskola az írországi Sligóban a Yeats Társaság szervezésében.

2015: részvétel az Ír Irodalmi Tanulmányok Nemzetközi Egyesületének (IASIL) éves konferenciáján az írországi Cork városában (posztgraduális hallgatóként).

2016: 57. Yeats Nemzetközi Nyári Iskola (Sligo, Írország).

Díjak, kitüntetések

2013: Ruttkay Esszépályázat, első hely; a dolgozat címe "*Imitatio Dantis: Yeats's Infernal Purgatory*".

2014: Ruttkay Esszépályázat, megosztott első hely; a dolgozat címe: "The 'Degenerate Son' of *Julius Caesar*: Shakespeare as a Medium of Self-Discovery in *Caesar Must Die*".

2014: Köztársasági ösztöndíj.

2015: XXXII. OTDK 1. hely a 'Viktoriánus és modern angol és ír irodalom' tagozatban, illetve 3. hely az 'Olasz és spanyol irodalom' tagozatban.

2015: Pro Scientia Aranyérem.

2015: Köztársasági ösztöndíj.

2015: Ruttkay Esszépályázat megosztott első hely; a dolgozat címe: "Shattered Father Images, Split Identities, and Hybridity in Multicultural America".

2016: Az Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszéke elismerésben részesített az egy éves egyéni Kiválóság Programban (Honours Programme) elért kutatási eredményeimért.

2016: Köztársasági ösztöndíj.

2016: Kopits tanulmányi ösztöndíj

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2010-2011: részvétel a *Youth in Action – A Történelem összeköt minket* című európai programon a Firenzei Tudományegyetemen.

2013.május 6 – június 23: részvétel a *Didattica dell'italiano come L2* Erasmus Intenzív Programon a velencei Ca' Foscari Egyetemen.

2014 február-2014 június: Erasmus ösztöndíj a Bolognai Egyetemen (olasz és angol irodalom).

2015 március: Elnyertem az Ír Nagykövetség által meghirdetett *Irish Embassy Bursary Programme* ösztöndíjat, melynek keretein belül 2015 nyarán Sligóba utazhattam az 56. Nemzetközi Yeats Nyári Iskolára.

2016. június: A sligói Yeats Társaság nekem is odaítélte a Pierce Loughran ösztöndíjat (Pierce Loughran Memorial Scholarship), melynek köszönhetően részt vehettem az 57. Nemzetközi Yeats Nyári Iskolán.

Konferencia-előadások száma: 11

Legjelentősebb 5 publikáció

Balázs Zsuzsanna, "Bábok, maszkok, valósággrétegek: Luigi Pirandello és William Butler Yeats metaszínháza", *Lát(szó)tér. Fiatal kutatók italianisztikai tanulmányai*, szerk. Annamária Molnár, Noémi Ótott, József Pál, Szegedi Tudományegyetem. Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 2016: pp. 255-277.

Balázs Zsuzsanna, „The ‘Swiftness’ of Yeats: Italian Fascism, Elitism, and W. B. Yeats’s Swift-Myth.” *EDZine*, 2016 (május 3).
<http://ednews.btk.ppke.hu/?p=1243>

Balázs Zsuzsanna, "Il teatro dell'io antitetico: Lo sdoppiamento dell'io nel teatro di Luigi Pirandello e in quello di William Butler Yeats", [Az anti-én színháza: az 'én' megkettőződése Luigi Pirandello és William Butler Yeats színházában], *Verbum: Analecta Neolatina*, 16. 1-2. szerk. Domokos György, Budapest: Balassi Kiadó: pp. 116-129.

Balázs Zsuzsanna. "István Puskás: Távoli világok. Kulturális identitás és idegenség az olasz irodalomban a kora újkortól napjainkig", *Verbum: Analecta Neolatina*, 16. 1-2. Budapest: Balassi Kiadó: pp. 265-70. (recenzió)

Balázs Zsuzsanna, "*Imitatio Dantis: Yeats's Infernal Purgatory*", *Dante Füzetek*, Vol. 11. Budapest, 2015 (augusztus): pp. 55-75.
<http://jooweb.org.hu/dantisztika/quaderni/index.php/en/11-2014>

Balázs Zsuzsanna: Húrok, szférák, übermarionettek: Luigi Pirandello és William Butler Yeats bábszínháza

Jelen tanulmányban a huszadik századi angol-ír költő és drámaíró, William Butler Yeats és olasz kortársa, Luigi Pirandello színháza közötti jelentősebb párhuzamokra szeretném felhívni a figyelmet, amelyek nagyrészt a hasonló politikai, társadalmi és kulturális motivációikból erednek (elsősorban az olasz fasizmusmal való problémás kapcsolatukból és elitista társadalomelméleteikből). Kettejük munkásságának hasonlósága jól szemlélteti a huszadik század eleji olasz és ír színház egymással való kapcsolatát és a közös célt, amelyért dolgoztak: egy antinaturalista, szimbolista színház népszerűsítése olyan hagyományos színházi formák újragondolásán keresztül, mint a középkori japán Nó-színház Yeats esetében, illetve a *commedia dell'arte* Pirandellónál.

Pirandello *Csörgősipka* (1917) és Yeats az *Írás az ablaküvegen* (1934) című darabjaiban két olyan jelenséget szeretnék alaposabban körüljárni, amelyek közösnek bizonyulnak kettejük színházában, mégis kevés figyelmet kaptak eddig: az Edward Gordon Craig-féle übermarionett alkalmazását és a különféle valóságok egybeágyazódását. Azokra a szereplőkre fogom az übermarionett kifejezést használni, akik viselkedésére szenvedélyes intenzitás, kivételes intellektus és bizonyos esetben színlelt örület jellemző. Ez a két jelenség Pirandello húr-elméletével szemléltethető a leghatásosabban, miszerint az ember viselkedésére három húr lehet hatással: az udvariasság, a komolyság és az örület húrjai. Még fontosabb, hogy ez a húr-elmélet szembetűnő hasonlóságokat mutat Yeats szféra-

elméletével, miszerint az ember három különböző létezés-szférába tartozhat: az *anima mundi*ba (legfelsőbb szféra), az *anima hominis*ba (legalacsonyabb szféra), vagy a 'lég-szférába' (*condition of air*), ami az előző kettőt köti össze. Találhatunk párhuzamot a pirandellói udvariasság-húr és a yeatsi *anima hominis* között (ez a hétköznapi emberek szférája, akik társadalmi normákhoz alkalmazkodnak), valamint az örület húrja és az *anima mundi* között (ez azok szférája, akik szembemennek a társadalmi normákkal, és akik kiteljesítik az egyéniségüket és elérik a 'létezés egységét'). Végezetül találhatunk hasonlóságot a pirandellói komolyság húrja és a yeatsi 'lég-szféra' között, melyek a legmagasabb és a legalacsonyabb létezésszférákat hivatottak összekötni. Nagyon fontos, hogy a yeatsi *anima mundi* csak egyfajta intellektuális, színlelt örülettel érhető el, és ezért működik hasonlóan a pirandellói örület húrjával.

A pirandellói *commedia dell'arte* és a yeatsi Nó egyik legszembetűnőbb vonása a bábszerű szereplők (marionettek) és a bábmesterek (übermarionettek) alkalmazása. Ahogy Ciampa (az übermarionett) fogalmaz Pirandello *Csörgősipka* című darabjában: „Bábok vagyunk, Fifi úr! Belénk költözik az isteni szellem – és báb lesz belőle. Én is báb vagyok, maga is az, mindenki az. Nem volna baj, ha az ember Isten akaratából születne bábként. De nem, uraim! Mindenki maga csinál bábót magából! Olyan bábót, amelynek a lehetősége benne rejlik, vagy akinek hiszi magát. És akkor kezdődnek a veszekedések. Mert minden báb azt szeretné, hogy tiszteljék – nem is annyira amiatt, amit a szíve mélyén hisz magáról, hanem amiatt a szerep miatt, amit a külvilág számára játszania kell” (Pirandello, 2008, p. 52).

Yeats implicit bábszínháza a Craiggal való együttműködésének eredménye. Craig egyfajta nemes mesterkéltséget szeretett volna látni a színészek mozgásában, és hangsúlyozta, hogy „a bábbal nem érhetjük be többé, most már übermarionettet kell teremtenünk. Az übermarionett nem verseng majd az étellel, hanem túllép rajta. Eszményképe nem a húsvér valóság lesz, hanem a révületbe esett test; a halál szépségét ölti majd magára, s közben eleven szellemet sugároz” (Craig, 1999, p. 42). Ez volt az a bábszerű színjátszás, amely lenyűgözte Yeats-et nem csak a Nó

¹ Ezt Yeats *Unity of Being*-nek nevezte.

színészek mozgásában (például a saját japán táncosában Mitchio Itō-ban), hanem Pirandello *personaggio* szereplőiben (Pirandello *personaggióknak* nevezte az übermarionetteket). Nagyon fontos azonban, ahogy arra Craig is utal, hogy alapvető különbség van az egyszerű marionettek és az übermarionettek között. Ez egy olyan jelenség, amellyel Pirandellónál és Yeatsnél is gyakran találkozunk, és amely jelenségre nagy hatással volt az általuk sokig csodált olasz fasizmus.

A pirandellói és yeatsi übermarionettben nagyon gyakran mind a három húr vagy szféra jellemvonásai megfigyelhetőek a vizsgált drámákon belül, míg a többi szereplő és a közönség csak egyféle viselkedést észlel, és szavaikat vagy viselkedésüket elmezavar jeleinek tudják be. A *Csörgősípkában* Ciampa a domináns übermarionett, aki látszólag egy nagyon egyszerű, szerény írnok, aki a Fiorica-családnak dolgozik. Beatrice Fiorica Palermóba szándékozik őt küldeni, mert azt hiszi, Ciampa felesége viszonyt folytat a férjével, így bosszút akar állni, és meg szeretne bizonyosodni arról, hogy az idő alatt Ciampa nincs otthon. Ciampa azonban előre sejtí Beatrice tervét és annak tragikus kimenetelét, és már a darab legelején kéri őt, legyen őszinte vele (ez a komolyság húrjának előhívására tett kísérlet). Ciampa legelső megnyilvánulásától kezdve érződik, hogy a beszéde megkülönbözteti őt a többi szereplőtől; senki nem érti, mire gondol, amikor elmagyarázza a három húr elméletét, ezzel figyelmeztetve Beatricét, váltsa át az udvariasság húrját a komolyság húrjára, nehogy az örület húrjába essen később (anélkül, hogy megfelelő módon kezelni tudná). Ciampa a következő szavakat intézi Beatricéhez: „Tudnia kell, hogy minden ember fejében három húr van – mint egy felhúzzható ingaóra húrjai. [...] A komolyság, az udvariasság és az örület húrja. Mivel az ember társadalomban él, leginkább az udvariasság húrjára van szüksége [...]. Enélkül úgy falnánk fel egymást, asszonyom, mint dühödött kutyák. Ezt nem lehet. Csak a példa kedvéért: én szívem szerint felfalnám Fifi urat. De nem lehet. Tehát mit csinállok? Meghúzom az udvariasság húrját, és mosolygó arccal, tárt karokkal közeledem hozzá: „Ó, annyira örülök, hogy látom, Fifi úr!” Érti már, asszonyom? De előfordulhat, hogy minden összezavarodik. Akkor... akkor megpróbálom meghúzni, itt, a komolyság húrját, hogy tisztázzam

és elrendezem magamban a dolgokat, elszámoljak magammal, és kereken kimondjak mindent, amit kell. És ha ez nem segít, felhúszom, asszonyom, az örület húrját, elvesztem a fejem, és többé nem állok jól magamért" (Pirandello, 2008, p. 49).

Ezek a sorok világosan szemléltetik, hogy Ciampa felsőbbrendű tudással rendelkezik a többiekhez képest. Tudatosan változtatja a húrokat a helyzetektől függően, míg a többi szereplő azzal sincs tisztában, hogy ezek a húrok egyáltalán léteznek. Ciampa érzései és házassága Beatrice miatt helyrehozhatatlan sérüléseket szenvednek, így most már Ciampa kíván bosszút, és elhatározza, előhúzza az örület húrját Beatricéből, mivel Beatrice sosem lesz képes helyesen kezelni az örület húrját. Ciampa erre már a darab elején is utalt: „Őn, asszonyom – már megbocsásson –, úgy tűnik, hogy jól meghúzta vagy a komolyság, vagy az örület húrját [...], úgy zúg a fejében, mint száz darázs, csakhogy közben az udvariasság húrján akar velem beszélni" (Pirandello, 2008, p. 49). A darab végére Ciampa mindent és mindenkit Beatrice ellen fordít, meggyőzve őket arról, hogy az egyetlen létező megoldás a kialakult helyzetre az, ha bizonyítják Beatrice elmezavarát. Annak ellenére, hogy Beatrice rögtön ellenzi Ciampa tervét, és őrjöngve felkiált: „Nem! Örült vagyok? Akkor azt kell kiabálnom, hogy beee!, beee!, beee!” (Pirandello, 2008, p. 88). Vagyis miközben azt hiszi, ellentmond Ciampának, valójában ugyanabban a pillanatban már rögtön teljesíti is azt, amit Ciampa vár tőle. A színmű pedig az übermarionett győzedelmes felkiáltásával zárul: „Örült! Itt a bizonyíték: örült! Ez csodálatos! Be kell zárni! Be kell zárni!” (Pirandello, 2008, p. 88).

Mrs. Henderson viselkedésében az *Írás az ablaküvegen* szeánszán szintén mindhárom yeatsi szféra jellemzői megjelennek, és Mrs. Hendersonnak végül sikerül elérnie a létezés legmagasabb szféráját Jonathan Swift szellemén keresztül. Hat ember gyülekezik egy dublini házban Mrs. Henderson médiummal. Régen a ház Swift szerelmének, Stellának a barátaihoz tartozott, és valaki az ablaküvegre írta Stella Swift ötvennegyedik születésnapjára írt versének néhány sorát. Megtudjuk, hogy Mrs. Henderson éppen pihen, mert fél, hogy egy rossz szellem megint megghiúsítja a szeánszukat. Ekkor még Mrs. Henderson hétköznapi énjét látjuk, aki beismeri a szellemidézésekkel kapcsolatban a szkeptikus John

Corbet Swift-kutatónak: „Kezdetben egyikünk sem volt hívő. De ne várjon nagyon sokat az első szeánsztól. Legyen türelmes” (Yeats, 2004, p. 145).

Ezzel a résszel elindul egy változás, és az *anima hominis*ből Mrs. Henderson elindul a lég-szféra irányába: ezt az jelzi, hogy elkezd egy öt-hat éves lányka, Lulu hangján beszélni, aki a vezérlője a szeánszok során. Ekkor azonban a rossz szellem újra megjelenik, hogy megzavarja a szellemidézést, és ez a szellem Swift szelleme, aki elkezd visszaálmódni² a Stellával és Vanessával való zaklatott szerelmi kapcsolatát. Ezt követően jön a következő váltás: Mrs. Henderson ekkor elkezd felváltva Swift, Vanessa és Stella hangján beszélni, tehát eljuttassa a holtak drámáját. A szeánsz végén Mrs. Henderson egy kis időre visszatérni látszik az *anima hominis*ba, a hétköznapi valóságba, csak hogy aztán újra visszatérjen a legmagasabb szférába, az *anima mundiba*, eggyé válva Swifttel, majd visszatér még egyszer a saját énjébe, és végül felveszi Swift maszkját, ami már a saját privát maszkja. Ezt a bonyolult szerepek közötti ingadozást a darab utolsó sorai illusztrálják a leglátványosabban: „Milyen fáradt vagyok! Főzök magamnak egy csésze teát. (Megkeresi a teáskannát, fölteszi a tűzre a teafőzőt, aztán ahogy a kandalló fölé görnyed, hirtelen fölemeli a kezét, ujjain számol. Swift hangján) Öt nagy politikus volt a barátom, mind meghalt, tíz nagy politikus volt a barátom, mind meghalt! Nincs annyi ujjam, ahány nagy politikus a barátom volt, és mind meghalt, mind...! (Felriad. Saját hangján) Hová tettem azt a teásdobozt? Áhá, itt van. És ott kell hogy legyen a csésze meg a kistányér. (A kistányért meg is találja) De hol lehet a csésze?... (Tétován jár-ke a színpadon, leejti a kistányért, a tányér összetörik; Swift hangján) «Vesszen el az a nap, amelyen születtem!»” (Yeats, 2004, p. 155).

Ezzel a már-már látomás-jellegű, implicit bábszínházzal mind a ketten arra törekedtek, hogy szinte hipnotizálják, megbabonázzák a közönségüket, mert Pirandello és Yeats is úgy gondolták, hogy a színház a leghatékonyabb és legmegfelelőbb nemzetformáló erő a tömegpolitika korában. Marjorie Howes következő sorai így nem csak Yeats színházát, hanem Pirandello színműveit is segítenek

² Yeats ezt a folyamatot *Dreaming Back*-nek nevezte, és többek között a japán Nó színház inspirálta.

jobban megérteni: „a képzett politikus/művész [itt az übermarionett] olyan hatalmat tud gyakorolni a közönségére, amely a hipnotizőr vagy mágus transzformatív erejéhez mérhető”³ (Howes, 1998, p. 80).

Felhasznált irodalom

CRAIG, Edward Gordon (1992): A színész és az übermarionett. Színház 27. évf. 9. sz. pp. 34-46.

HOWES, Marjorie (1998): Yeats's Nations: Gender, Class, and Irishness. Cambridge, Cambridge University Press.

PIRANDELLO, Luigi (2008): Csörgősipka. In: FRIED Ilona (Szerk.). Színművek. ford. TÖRÖK Tamara. Budapest, Európa Könyvkiadó. pp. 35-89.

YEATS, William Butler (2004): Írás az ablaküvegen. In: MESTERHÁZI Márton (szerk.). A csontok álmodása: Drámák. ford. GERGELY Ágnes. Budapest, Nagy Világ. pp. 135-155.

³ Saját fordítás.

Csöndes Mónika

Pécs, 1981

Budapesti Corvinus Egyetem

Gazdálkodástudományi Kar Pénzügyi, Számviteli
és Gazdasági Jogi Intézet Gazdasági Jogi Tanszék
1093 Budapest, Fővám tér 8.

monika.csondes@uni-corvinus.hu

+361/482-5028

Tanulmányok

2000-2005: PTE Állam- és Jogtudományi Kar, jogász, summa cum laude

2005-2008: PTE Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolája

Jelenlegi munkahely

Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar Pénzügyi, Számviteli és Gazdasági Jogi Intézet Gazdasági Jogi Tanszék, adjunktus

Kúria, Polgári Kollégium, kúriai főtanácsadó

Tudományos fokozat

PhD, ELTE (2015)

Tudományos tevékenység

Kutatási területek: felelősség, kártérítés, előreláthatósági korlát

Díjak, kitüntetések

2003: III. helyezés, Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Polgári jog II. tagozat (személyek joga és családjog)

2003/2004-es tanév: Köztársasági ösztöndíj, Oktatási Minisztérium

2005: I. helyezés, Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Polgári jog II. tagozat (kötelmi jog, általános rész)

2005: Különdíj, Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány (az Országos Tudományos Diákköri Konferencián bemutatott pályamunka alapján)

2005: Óriás Nándor Díj, Óriás Nándor Szakkollégium Közhasznú Egyesület

2005: Pro Scientia Aranyérem Kitüntetés, Országos Tudományos Diákköri Tanács

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2010. szeptember 15. – december 15.: Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj, Warwick School of Law, University of Warwick (Egyesült Királyság), 3 hónap

2013. október 1. – 2014. október 1.: Jedlik Ányos Doktorjelölti Ösztöndíj, Magyary Zoltán Kuratórium (TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program, A2-JÁDJ-13 kategória)

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 51

Konferencia-előadások száma: 20

Legjelentősebb 5 publikáció

Előrelátható károk?: Az előreláthatósági korlát hatása szerződésszegési kártérítési jogunkra. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2016. 398 p.

A Ptk. 6:143. § (2) bekezdésében foglalt előreláthatósági korlátról. POLGÁRI JOG 1:(7-8) pp. 1-36. (2016)

A szerződésszegési jog előreláthatósági korlátjának joggazdaságtani modellje és annak jogi kritikája. ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNY 55:(1) pp. 3-35. (2014)

Szavatossági igények kártérítési köntösben In: Ádám Antal (szerk.) PhD tanulmányok 11.. 671 p. Pécs: PTE ÁJK Doktori Iskola, 2012. pp. 177-212.

A felelősség módja, a kártérítés mértéke In: Osztoivits András (szerk.) A Polgári Törvénykönyv magyarázata. 1256 p. Budapest: OPTEN Informatikai Kft., 2011. pp. 1405-1456. 1. kötet.

Csendes Mónika: Vezető tisztségviselők – felelősség vagy biztosítás?

Bevezetés

Magyarországon a rendszerváltozást követően jelent meg a hazai biztosítási piacon a vezető tisztségviselők felelősségbiztosítása, de hosszú időn keresztül kevésbé volt elterjedt e konstrukció. A jelenség okainak kutatása nem tárgya e munkának, de utalni szükséges arra, hogy ez semmiképpen sem magyarázható pusztán a vezető tisztségviselőkre vonatkozó felelősségi szabályozással. Sőt, az 1988. évi, az 1997. évi, majd a 2006. évi gazdasági társaságokról szóló törvény hatálya alatt a bíróságok a vezető tisztségviselők kártérítési felelősségének kérdésében való döntés során éppen hogy az ilyen tisztséget betöltő személyektől általában elvárható fokozott gondosság követelményét alapul véve – szigorú felelősségi mércét alkalmazva – ítélték. A gyakorlat azt mutatja, hogy a vezető tisztségviselőkkel szemben indított perek többségében a felelősségre vonás alapja az volt, hogy a vezető tisztségviselő nem tett eleget a rábízott vagyonnal való fokozott gondossággal történő gazdálkodás kötelezettségének. A gyakorlat értékeléséhez ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy a vezető tisztségviselőkkel szembeni igények érvényesítésére sok esetben peren kívüli megegyezés útján kerül sor.

Az új Polgári Törvénykönyv hatása a vezető tisztségviselői felelősségbiztosítások piacára

Az üzleti világban az az általános vélekedés terjedt el a 2014. év elejére, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) hatályba lépésével a vezető tisztségviselők

kitettsége nőtt amiatt, hogy a Ptk. változtatott a vezető tisztségviselőkre irányadó felelősségi szabályokon, megszigorította azokat. Jelentős változás az is, hogy a vezető tisztségviselőkre vonatkozó szabályok már nemcsak a gazdasági társaságok esetében irányadók, hanem minden jogi személy (pl. szövetkezet, egyesület, alapítvány, stb.) esetében: a jogalkotó ugyanis bevezette a jogi személyek általános szabályai közé a vezető tisztségviselő fogalmát, és az irányadó felelősségi szabályokat (3:24. §) is itt helyezte el. A Ptk. 3:21. §-át, 3:118. §-át és hatályon kívül helyezése előtt a 6:541. §-át is számos kritika érte. A bíróságok részint arra irányultak, hogy a megújult felelősségi szabályozás miatt szigorodott a vezető tisztségviselők felelőssége, és voltak, akik épp ezzel nem értettek egyet, míg mások a szabályozás módját kifogásolták. A kritikák másrészt abból adódtak, hogy az új felelősségi szabályokat többen tévesen értelmezték. A jogalkotó végül a Ptk. 6:541. §-át 2016. július 1. napjával hatályon kívül helyezte, és a 3:24. §-át egy új, (2) bekezdéssel egészítette ki: „A vezető tisztségviselő által e jogkörében eljárva harmadik személynek okozott károkért a jogi személy felel. A vezető tisztségviselő a jogi személlyel egyetemlegesen felel, ha a kárt szándékosan okozta.” Eszerint tehát a vezető tisztségviselő szándékos károkozás esetén közvetlenül is perelhető, és a társasággal egyetemlegesen felel. Fontos azonban rámutatni arra, hogy a Ptk. hatályba lépését megelőzően, illetve követően a nyomtatott és elektronikus médiában, illetve sajtóban gyakran olyan állítások és esetek hangoztak el a vezető tisztségviselő felelősségét illetően az új szabályok szigorúságára utalva, amelyek valójában már a régi, gazdasági társaságokról szóló törvények hatálya alatt is ugyanilyen megítélés alá estek.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni ugyanakkor azt, hogy vállalkozások vezetői által okozott károkra kiterjedő felelősségbiztosításokat, ismert nevén D&O (Directors & Officers) felelősségbiztosításokat illetően a Ptk. jelentős változást hozott. A vezető tisztségviselők felelősségbiztosítását korábban főként nagyobb, többnyire multinacionális háttérű cégek kötötték egyedi

feltételekkel a hazai piacon, jellemzően anyavállalati programbiztosítás keretein belül. Ami a Ptk. hatálybalépése előtt tapasztalható volt viszont: több biztosító a kódex hatálybalépését felkészülten várva közzé is tette a vezető tisztségviselők és felügyelőbizottsági tagok felelősségbiztosítására vonatkozó általános szerződési feltételeit. Észrevehető volt, hogy a biztosítók maguk is nagy odafigyeléssel vezették be új, immár standardizált termékeiket a piacra. (Biztosítási Szemle, 2016) A fentiekkel együtt mindezek magyarázatot adhatnak arra, hogy a Ptk. hatálybalépésével miért élénkült meg a D&O felelősségbiztosítások iránt az érdeklődés, különösen a kkv-szektor szereplői körében.

Pandurics és Markó (2015, p. 81.) tanulmányukban kiemelik, hogy a felelősségbiztosítási kereslet közgazdasági alapját az ügyfelek kockázatkerülő magatartása adja. A racionális kockázatkerülő ügyfél ugyanis el kívánja kerülni a nagy veszteséget. Éppen ezért dönt a biztosítás megkötése mellett és viseli inkább a biztosítási díj (sok kisebb veszteségként is felfogható) költségét. Noha a Ptk. hatályba lépése előtti szabályozás alapján is számos esetben megállapításra kerülhetett (és került is) egy vezető tisztségviselők felelőssége, úgy tűnik, mégis a Ptk. megváltozott és szigorúbb felelősségi szabályai hoztak fordulatot a D&O biztosítások piacán. A 2015. évi Magyar Biztosítási Évkönyv (ami legfrissebbként a MABISZ honlapján elérhető) is hivatkozik arra, hogy a 2014-es évben a vezető tisztségviselői felelősségbiztosítások száma közel háromezer-öttszáz darabbal nőtt, és a díjbevétel ezen a területen mintegy négyszeresére emelkedett. A megkötött D&O biztosítások számának növekedése arra utalhat, hogy a vezető tisztségviselők ekkortól kezdték úgy értékelni, hogy a kitétségük nőtt, és a velük szembeni – akár harmadik személyek általi – igényérvényesítés valós kockázat lehet.

A felelősségbiztosítást érintő jogszabályi változások közül – témánk szempontjából – fontos kiemelni még a következőt. A Ptk. nem tartja fenn az 1959. évi Ptk. azon szabályát, amely a felelősségbiztosítót – regresszigénye fenntartása mellett – a

károsult irányában a biztosított szándékos vagy súlyosan gondatlan károkozása esetében is helytállásra kötelezte. Az 1959. évi Ptk. hivatkozott, 559. § (3) bekezdése a következőképpen rendelkezett: „A biztosítót a károsulttal szemben a biztosított szándékos vagy súlyosan gondatlan magatartása sem mentesíti. A szándékos károkozás, továbbá a súlyos gondatlanságnak a szerződésben megállapított eseteiben azonban követelheti a biztosítottól a kifizetett biztosítási összeg megtérítését, kivéve ha a biztosított bizonyítja, hogy a károkozó magatartás nem volt jogellenes.” Takáts (2016) a Ptk. egyik kommentárjában utal arra, hogy „a szándékos károkozásért való biztosítói helytállási kötelezettség biztosításszakmai szempontból azért problematikus, mert a biztosított eljárása nélküli a véletlen-váratlan jelleg, magatartásával a biztosítót saját elhatározása alapján hozza fizetési helyzetbe”. A Ptk. hatálybalépésével a biztosítókat viszont már megilleti az a jog, hogy helytállási kötelezettségüket ezen a területen korlátozzák.

A Ptk. hatálybalépésével a vezetői felelősségbiztosításoknak kétségtelenül új piaca keletkezett tehát.

A D&O felelősségbiztosítások néhány sajátosságáról

Felelősségbiztosítás esetén a biztosító a biztosított által másnak okozott kár megtérítését vállalja. Pandurics és Markó (2015, pp. 79-81.) tanulmányukban a felelősségbiztosítási kockázatokat úgy határozzák meg, mint „a vállalkozások (vagy magánszemélyek) azon költsége, amely a tevékenysége során másoknak okozott károk jogszabályon alapuló megtérítési kötelezettségéből adódik”. Utalnak arra, hogy a felelősségbiztosításokat megkülönbözteti a vagyonszabályozástól az, hogy a kalkulációt nem segíti egy olyan egyértelműen meghatározható összeg, mint a biztosított vagyontárgy értéke. Más ágazatokhoz képest itt az is sajátosság, hogy a kár maga nem független a biztosítottól, éppen ezért a biztosító számára fogódzót a biztosított személye és az általa végzett tevékenység ad. A tanulmány szerint a felelősségbiztosításokkal szembeni legfőbb kritika az, hogy csökkentheti a megelőzésre fordított figyelmet (ez

a kártérítési jog preventív funkciója ellen hat), illetve növelheti a gondatlan károkozás kockázatát, gyengítve ezzel a visszatartó (szankciós) hatást (ebben nyilvánul meg a kártérítési jog represszív funkciója). A felelősségbiztosítás intézményének társadalmi jólétet növelő hasznára koncentrálna a tanulmány viszont épp annak kompenzációs szerepét (reparáció elve) hangsúlyozza: a károsultak megfelelő kártérítéshez juthatnak. A D&O felelősségbiztosítások további jellemzője, hogy a vezető tisztségviselői tevékenységgel okozott károk (kockázatok) különösen nehezen becsülhetők meg, mert a kártérítési felelősséget kiváltó események még nehezebben kalkulálhatók, mint a többi felelősségbiztosítás esetében.

A biztosítók oldaláról tekintve, e kockázatok kezelését, csökkentését számos jogi technika segíti: a biztosítót a Ptk. alapján megillető mentesülés, a biztosítási összeg mint a szolgáltatás felső határa, és a különböző kármegelőzési kötelezettségek előírása mellett az önrészesedés is arra ösztönzi a biztosítottat, hogy tartózkodjon a károkozástól (Zavodnyik, 1993, p. 33). Ha a magyar biztosítási piacot tekintjük, megállapítható a D&O felelősségbiztosításokról, hogy az egyes biztosítók feltételei között akár számottevő különbségek is megfigyelhetők, különösen a biztosítási eseményt, a biztosított személyek körét (vezető tisztségviselők, cégvezetők, felügyelőbizottsági tagok, bizonyos vezető állású munkavállalók), a biztosítási fedezetet, a biztosított költségeket, a kockázatviselés köréből való kizárásokat, avagy a kockázatviselés időbeli hatályát illetően. Ez utóbbi kapcsán külön kiemelendő, hogy egy felelősségbiztosítás esetében a szerződés létrejöttének és a hatályba lépésének az időpontján kívül még három időpont juthat kiemelt jelentőséghez: a kár okozásának, a kár bekövetkezésének és a kárigény bejelentésének az időpontja. Nem mellékes éppen ezért, hogy a szerződési feltételek miként korlátozzák a biztosító kockázati körét (Zavodnyik, 1993. p. 35; Kovács, 2015, pp. 208-212).

Ami általában a felelősségbiztosításokat illeti, Pandurics és Markó (2015, pp. 90-91.) tanulmányukban felhívják a figyelmet arra is a piaci gyakorlat alapján, hogy a hazai társaságok által kötött

biztosítási szerződésekre jellemző kártérítési limitek sok esetben alacsonyak. Hivatkoznak arra, hogy a legtöbb társaság vezetése nem rendelkezik megfelelő szakértelemmel ahhoz, hogy felmérjék a társaságot fenyegető kockázatokat és azok nagyságát. Hangsúlyozzák éppen ezért következtetések között: „a biztosítási szerződés meglepte önmagában nem elégséges, ha az nem fedezi a valódi kockázatokat, vagy nem a megfelelő fedezetet biztosítja egy adott kockázatra.” A D&O biztosításokkal kapcsolatos gyakorlat még kialakulóban van. Biztosításszakmai körökben lehet azonban már olyan véleménnyel is találkozni, hogy a kvv szektor részéről a jellemző hozzáállás inkább az, hogy ha a biztosítás megkötése mellett is döntenek, a legtöbb esetben az elsődleges szempont az, hogy a lehető legalacsonyabb díjon kössék meg a szerződést. A fentiekből következően épp egy ilyen gyakorlat kialakulásának az elkerülése lenne a cél.

Pandurics és Markó (2015) nem véletlenül hangsúlyozza tanulmányában, hogy maga a biztosítási szektor is sokat tehet a piac fejlődése érdekében. Tanulmányuk egy másik fontos következtetése: „a pénzügyi-biztosítási tudatosság és ismeretek szintjének növelésében a szektor kommunikációs tevékenységének és a közvetítőrendszer tanácsadási szerepének fontos feladata van”.

Összegzés

A Ptk. 2014. március 15. napján lépett hatályba. Még jó néhány évnek el kell telnie ahhoz, hogy a gyakorlat alapján választ lehessen adni arra a kérdésre, hogy mennyivel kockázatosabb céget vezetni a megváltozott jogszabályi környezetben. Nem véletlenül emeli ki a 2015. évi Magyar Biztosítási Évkönyv is azt, hogy a termék eredményességét csak több év távlatából lehet majd megítélni, hiszen ezek olyan tartós jogviszonyokat létrehozó szerződések, amelyek esetében számolni lehet azzal, hogy a károk évekkel később következnek majd be, illetve jutnak a biztosítók tudomására (MABISZ, 2015). Mindezek minden bizonnyal segíthetik a válaszadást abban a kérdésben is, hogy jó döntés-e az

üzgyvezetési tevékenységgel járó kockázatokat D&O biztosítás útján kezelni.

Felhasznált irodalom

Biztosítási Szemle (2016): Két éve vált slágertermékké a vezető tisztségviselők felelősségbiztosítása Letöltve: http://www.biztositasiszemle.hu/cikk/hazaihirek/nemeletbiztositas/ket_eve_valt_slagertermekke_a_vezeto_tisztsegviselok_felelossegbiztositasa.5578.html (utolsó letöltés: 14/12/2016)

KOVÁCS Zsolt (2015): A vezető tisztségviselő felelősségére vonatkozó biztosítás In: CSEHI Zoltán – SZABÓ Marianna. A vezető tisztségviselő felelőssége. Budapest, Wolters Kluwer. pp. 187-214. ISBN 978-963-295-451-6

MABISZ (2015): Magyar Biztosítók Évkönyve 2015. Kiadja: Magyar Biztosítók Szövetsége. Letöltve: <http://www.mabisz.hu/images/stories/docs/publikaciok/evkonyv-2015-magyar.pdf> (utolsó letöltés: 14/12/2016)

PANDURICS Anett – MARKÓ Olga (2015): A felelősségbiztosítások szerepe, jelene és jövője Magyarországon. Biztosítás és Kockázat. II. évf. 3. sz. pp. 78-93. ISSN 2064-9584

TAKÁTS Péter (2016): A felelősségbiztosítási szerződés. In: WELLMANN György Az új Ptk. magyarázata. VI./VI. Kötelmi jog. Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész. Budapest, HVG-ORAC Jogtár (utolsó frissítés: 2016. augusztus 15.)

ZAVODNYIK József (1993): Tisztségviselők felelősségbiztosítása. Budapest, Saldo Pénzügyi Tanácsadó és Informatikai Rt. ISBN 963 621 6347

Domsa Zsófia

Budapest, 1975

ELTE BTK Skandináv Nyelvek és Irodalmak

Tanszéke

1088 Budapest, Rákóczi út 5.

domsa.zsofia@btk.elte.hu

+3630/966-9223

Tanulmányok

2001-2009 ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori iskola

1994-2001 ELTE BTK Skandináv Nyelvek és Irodalmak Tsz.

1994-2001 ELTE BTK Könyvtár és Informatikai Tsz.

1990-94 Táncsics Mihály Gimnázium, Budapest

Jelenlegi munkahely

ELTE BTK Germanisztikai Intézet Skandináv Nyelvek és Irodalmak

Tanszéke

Tudományos fokozat

PhD

Tudományos tevékenység

Kortárs norvég dráma irodalomtudományi és színháztudományi vizsgálata

Jon Fosse drámaírói tevékenysége

Modern skandináv irodalom

Skandináv mitológia

Díjak, kitüntetések

1994. Táncsics Mihály Érdemérem

1997. Pro Scientia Aranyérem

1999. Az év legjobb publikációja, Könyvtári Figyelő

Ösztöndíjak, tanulmányutak

1995-96 Bakketun Folkehøgskole, Verdal, Norvégia (9 hónap)
1998 Universitetet i Bergen, Norvégia kutatói ösztöndíj (1 hónap)
1999 Universitetet i Bergen, Norvégia kutatói ösztöndíj (2 hónap)
1999 Universitetet i Oslo, Norvégia nyári egyetem, nyelvtanár-
képzés (1 hónap)

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 11

Konferencia-előadások száma: 9

Legjelentősebb 5 publikáció

Domsa Zsófia: Fra Bergstaden til Budapest In: Vendt mot lyset: Johan Falkberget i liv og diktning (szerk. Ragnar Evenstad) Oslo: Luther, 2009. pp. 164-165.

Domsa Zsófia: "Harc a sötét hatalom ellen": Skandináv színház és színházi emberek a II. világháború éveiben In: Színház és diktatúra a 20. században (szerk. Lengyel György) Budapest: Corvina, 2011. pp. 90-107.

Domsa Zsófia: Az elbeszélő hiánya - egy főszereplőből lett mellékszereplő Knut Hamsun Livets spil (Az élet játéka) című drámájában In: Irodalmi szövegek és politikai szerepek. A Hamsun-jelenség (szerk. Masát András) Budapest: Gondolat, 2011. pp. 93-109.

"Ser De da ikke at man svindler Dem?" En nærlesning av Knut Hamsuns novelle Hemmelig ve In: Skandinavistikai Füzetek 10.

Domsa Zsófia: Halálképzetek a skandináv mitológiában – a Völuspá című költemény alapján

A *Völuspá*, azaz a *Völva* jövendölése, más néven *A jósnő szava* egy XIII. században Izlandon lejegyzett költemény, amelyre keletkezése óta a skandináv mitológia egyik legautentikusabb forrásaként hivatkoznak. A szöveg ránk maradt változataiból a legkorábbi a *Codex Regius*ban található, amely egy 1270 körül készült kódex. Itt a költemény 62 versszakból áll. Valamivel későbbi, 66 versszakos szövegváltozat az 1300-as évek elejéről származó *Hauksbók* kódexben szerepel. A *Völuspát* idéző más óizlandi szövegek és az 1400-as évekig keletkezett kódexekben található szövegváltozatok alapján pedig egy harmadik korpusz állítható össze (Voigt, 1980). Bár a *Codex Regius* is csupán másolat, mégis ebből a kéziratból ismerjük a *Verses Edda* mitológiai tárgyú énekeinek szinte teljes anyagát. *A jósnő szava* a legelső a *Codex Regius* által közölt költemények sorában, és magába foglalja a vikingkori világkép kozmológiáját és eszkatológiáját, valamint sajátos megfogalmazásban egy új világ létrejöttét.

„Ósi múltba nézve/ messzi jövőt látok:/ Istenek Végzetét,/ vitéz istenekét” – hangzik Bernáth István fordításában (Bernáth, 2005, p. 158.) a *Ragnarökről* – Wagner után tévesen Istenek Alkonyáról – pontosabb fordításban az istenek végzetéről szóló, hol egyes szám első személyben, hol harmadik személyben megfogalmazott jóslat. Az elbeszélő a tetszhalott állapotából erőszakkal felkeltett látnoknő, az óskandináv rítusok fontos szereplője, rontó varázslat gyakorlására is képes női sámán. A mágia eszköze egy varázsbot, amely számos korabeli női sírleletből került elő. A hasonló erővel rendelkező jósnők társadalmi rangjáról már Tacitus is említést tesz az I. században keletkezett *Germania* című művében. A völva

hallgatói a „Heimdall-fiak”, azaz a skandináv mitológia istenei, mindenekelőtt a főisten Odin, aki megvesztegetéssel és varázslattal veszi rá a jósnőt, hogy tudását átadja. A műben drámai feszültséget kelt a nő ellenkezését kifejező refrén, „Eleget tudtok már?”, amely a *Ragnarököt* lefestő, szuggesztív leírás egyre többet ismételt eleme. A mű így nemcsak tartalma, hanem irodalmi értékei miatt is a *Verses Edda* egyik csúcspontja.

A skandináv hitvilágra vonatkozó ismereteink a *Verses Edda* mellett egy XIII. században élt izlandi történetíró és politikus, Snorri Sturluson *Próza Eddájából* származnak, amely eredetileg egy mitológiai tudást összegző, költészeti tankönyv, így erősen érződik tartalmán a szerző szintetizáló törekvése. A *Völuspá* jelentőségét többek közt az is igazolja, ahogy Snorri könyve utal rá a *Gylfi káprázata* című fejezetben, például „ahogy *A jósnő szava* is mondja”, „az volt, ami *A jósnő szavában* áll” (Bernáth, 2005, pp. 60–119).

A *völva* *jövendölésében* hatalmas ismeretanyag sűrűsödik, melyet többnyire töredékesen, a modern tudatfolyam-technikához fogható módon, baljós vízió formájában közöl a szöveg. Drámai témája, vitathatatlan irodalmi értékei szolgálhatnak tehát magyarázatul arra, hogy a kutatás miért éppen egy töredékes, talányos, feltehetően egyetlen szerzőtől származó költeményt tekint egy évszázadokon át gyakorolt pogány vallás elsődleges forrásának. A költeményben megjelenő halál- vagy túlvilágképzetek vizsgálata ugyanakkor felveti a szöveg autenticitásának dilemmáját, mivel a pogány víziót egy keresztény hatást mutató, a *Ragnarök* után szebb jövőt ígérő jóslat zár le. A mű tehát két világnézet határán, 1000 körül születik, de sem a térítő, sem a pogány kultúrát megvető szándék nem olvasható ki belőle, mintha egyszerre vezérelné a szerzőt a művészi önkifejezés, valamint a mítoszt és vallást egységbe foglaló törekvés.

A *jósnő szava* könyvtárnyi megközelítési lehetősége közül (Voigt, 2016) én most a szöveg sajátos, a modern gondolkodással nehezen elfogadható térképzetét és ez alapján a túlvilág különböző „csarnokait” szeretném bemutatni, valamint a más

forrásokból ismert mitológiai helyszínekkel egybevetni. Céлом továbbá, hogy a kereszténység hatását a *Ragnarök* leírásának duális jellegében érzékeltessem, és egyúttal megkérdőjelezzem a vers záró sorainak Krisztus-allegóriaként való értelmezésének jogosságát.

„kilenc teret látok,
kilenc gyökeret
fájából a sorsnak
földből nőtten” (Bernáth, 2005, p. 149.)

A költemény második versszakából idézett részlet támasztja alá a jeles kutató, Sztjeblin-Kamenszkij állítását arról, hogy a skandináv mitológia térképzete nem egybefüggő, hanem különálló, konkrét terekből épül fel (Sztjeblin-Kamenszkij, 1985). Erre utal a *heimr* (otthon) és a *gård* (tanya, gazdaság) szó is az *Ásgard*, *Midgard* és a *Jotunheim* kifejezésekben, amelyek az istenek, az emberek és az őket fenyegető óriások lakhelyét jelölik. Ebben az elvont teret nem ismerő világban az égtájak nem a földrajzi irányokat jelölik, hanem értékkel bírnak. Így az észak és a kelet rendszeresen a rossz, a fenyegető erők irányát határozza meg. A világfa, az *Yggdrasil* számos forrásból ismert ábrázolása már egy szintetizált világképet mutat, és jobbára a Snorritól ismert leírás alapján készült, aki már a fent-lent, jó-rossz, világos-sötét ellentétpárokkal igyekezett egységes értékrendet bevezetni a mitológiai történetek térbeli elhelyezésébe. Snorrinál jelenik meg a mennyország-pokol mintájára a jó túlvilág és a rossz túlvilág is. A régészeti leletek alapján feltételezhető temetkezési szokások, illetve az egyéb írásos források ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy a kereszténység előtti gondolkodásában az élet és a halál birodalma nem vált élesen el egymástól. Haláluk után az emberek tovább éltek a nemzetség közösségében: ettek, ittak, beszélgettek, és ha nem temették őket el rendesen, annak rendje és módja szerint, akkor visszajártak kísérteni (Steinsland, 2005, p. 382).

A temetkezési szokásokat illetően keveset tudhatunk meg a mitológiai énekekből. Baldur halálát általában hajós temetésként

ábrázolják, mivel Snorri részletesen leírja, milyen erőfeszítések és áldozat révén sikerült vízre tenni Baldur temetkezési hajóját. Baldur amúgy *Helbe* készül, ahova híd vezet és általában lovon vagy gyalog közelíthető meg. Elsőre azt gondolnánk, a temetkezési hajó nem szimbolikus szállítóeszközként szerepel, hanem ahogy a régészeti leletekre épülő kutatás is állítja, anyagának, a fának elemi fontosságát mutatja csakúgy az ember keletkezésében (az első emberpár neve: Kőrís és Repkény, Ask és Embla), mint elmúlásában (Hoftun, 2001, pp. 18–40). A *Völva* jövendölése szerint Baldur gyilkosát, Hödöt is máglyára rakták. Megint csak a régészeti leletek alapján tudjuk, hogy a temetések gyakran hamvasztással történtek, ám bőven akadt kivétel is. Ennek köszönhetjük a nagyszerű vikingkori hajóleleteket.

A *sagák* és a tárgyi leletek mesélnek arról, hogy a viking kori ember gondolkodásában a nemzetség töltötte be a legfontosabb szerepet. A halottak is ehhez a közösséghez tartoztak, és mindannyian a Szentek hegye, a *Helgafell* lakói lesznek. A Hel birodalmával rokon ködös *Niflheim* a hiedelem szerint pont ettől fosztja meg lakóit, a *völva* is feltehetőleg itt fekszik, tetszhalott állapotban, míg Odin szóra nem bírta:

„Varázsban virrasztott,
mikor a vén jött,
szörnyképű ász-
Mit kérdel tőlem?
Miért sűrgetsz,
Óðin? Jól tudom,
ott rejlik félszemed
Mímirnek híres
mézsőr-forrásában.
Minden reggel abból
iszogat Mímir,
hol zálogod lappang –
Eleget tudtok már?” (Bernáth, 2005, p. 154.)

A szörnyképű, félszemű ász, a számtalan néven ismert Odin az írásos források alapján a skandináv mitológia főistene. A halál, a bölcsesség sámáni erővel bíró, alakváltásra, a völvákhhoz hasonló rontó varázslatra is képes isten. Ő a költészet istene is, nem véletlen tehát, hogy a mitológiai témájú verseket szerző költők hozzá fohászkodnak, költeményeik Odin különböző tulajdonságait domborítják ki. A *sagák*, a nem skandináv nyelvű leírások és az óskandináv kultuszokról fennmaradt egyéb források – elsősorban Brémai Ádám 1070 körül írt *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* című műve – azonban Thor és Frey isten fontosságát bizonyítják.

A legközismertebb túlvilágképzet viszont szintén Odinhoz köthető, az ő ivócsarnoka, a *Valhöll* a harc közben elesettek gyülekezőhelye. A *völva* különös módon nem említi ezt az amúgy központi helyen szereplő teret, de ő is csarnokokról beszél, tehát a túlvilág képe a költeményben sem egybefüggő. A *Valhalla* mellett közismertebb mitológiai túlvilágképlet a *Hel* birodalma, amelyhez a kereszténység felvétele után elsősorban pokolképzet társult (ld. *Hel viti*, *Hel* büntetése). A költemény szerint a harcban elesettek is *Helbe* vezető utat járják, tehát már nem a *Valhallba* kerülnek:

„Vonul mindenki / a Helbe vezető úton / ahogy Surt sarjai / halálra sebeztek” (Bernáth, 2005, p. 158).

A költeményben Brimir óriás sörccsarnoka is szerepel, amely azonban nem a *Valhallnak*, hanem feltehetőleg Ran tengeristennő és *Ægir* óriás sörccsarnokának feleltethető meg. Ran csarnokába a hiedelem szerint a vízbe fúltak kerülnek. A *Völva* ezt nem említi, csupán a törpék különálló aranycsarnokával együtt felsorolja:

„Mered Északnak
Óhold-mezőn
arany csarnok,
Sindri sarjaié,
és egy másik,
az Egy-hevű helyen,

Brimir óriás
sörcsarnoka." (Bernáth, 2005, p. 156.)

A túlvilági csarnokok felsorolásában ezután egy kígyók mérgétől csöpögő terem következik, ami feltehetően a pokol egyik képzetének felel meg, tehát van különbség jó és rossz túlvilág között.

A költemény szerint a *Ragnarök* utáni újjászületésben továbbra is csarnokok állnak, az új tér még mindig nem egybefüggő. *Gimlé* csarnok és *Hroft*, azaz Odin csarnoka emelkedik ki, mikor Baldur és Höd, Odin fiai, a *Ragnarök* előtt ártatlanul meghalt istenek feltámadnak.

A *Völuspá* mellett, hogy nem alakít ki egységes túlvilág képzetet, magán viseli már a keresztény gondolkodás duális jellegét, a jó-rossz, bűn-bűnhődés, mennyország-pokol kettősségét. A költemény szerves részének tekintik és a krisztusi utolsó ítéletre való utalással magyarázzák azt a fő kéziratnál későbbi forrásból ismert négy sort, amely Bernáth István fordításában a 65. versszakként szerepel: „És uralkodni kezd/ a hatalmas úr,/ aki mindent eldönt/ magasságos erővel” (Bernáth, 2005, p. 162). Ennek a pár sornak az eredete és pontos jelentése annyira bizonytalan, hogy nem lehet a keresztény utalást egyértelműen kijelenteni. A hatalmas úr nem egyértelműen utal Krisztusra, hanem az utalás vonatkozhat Odinra is. „Baldur visszatér/ és Höddel felrakja/ Hroft csarnokát” (Bernáth, 2005, p. 161) – jósolja a *völvá*, azaz nem csak egy isten, hanem kettő tér vissza az *Id* mezőre, és az új csarnokot a régi főisten tiszteletére építik. A költemény utolsó sorai szerint pedig Nidhögg, a sárkánykígyó még mindig a harcban elesettek hulláit hordja a pokolra emlékeztető túlvilágba.

A *Völuspá* és a mitológia világgképét nehéz a mai, elvonatkoztatáshoz és szimbolikus gondolkodáshoz szokott értelmünkkel elfogadni, különösen azért, mert nemcsak a tér töredékes, hanem az idő is. A mitológia történetei nem kronologikusak, hanem vagy időtlenek, vagy egy körforgás feltételezhető bennük. A költeményben szereplő túlvilágképzetek

alapján úgy vélem, feltételezhető, hogy a kereszténység megjelenése a duális értékrend, valamint a pokol és a mennyország képzetének leírásában érhető tetten, és nem a sokat hivatkozott feltámadás motívumban.

A völva jövendölése a felsorolt dilemmák miatt még hosszú ideig marad a mítosz kutatás figyelemkörében. Az említett mitológiai eltérések és az erotikus utalások jellemző hiánya arra engednek következtetni, hogy a költeményt nem hagyomány, hanem önálló képzelet szülte, de kimutatható benne a Jelenések könyvének és a Szibülla-jóslatoknak a hatása is (Simek, 2008, pp. 366–368). A költeményt jellemző sokrétegűség nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy a kor, amelyben keletkezett, még nem szakadt el teljesen az évszázados hagyományú pogány hitvilágtól, és még nem vette át teljes mértékben a kereszténység dogmáit, de a világot két pólusra, jóra-rosszra elrendező értékrend térnyerése érezhető benne.

Skandinávia országai fokozatosan tértek át a kereszténységre a X-XI. században, Svédországban még ennél is később. Az új hittel a vikingkor embere valószínűleg sokféleképpen találkozott. A többistenhívő vikingeket nem volt nehéz meggyőzni arról, hogy külföldi portyáikon más népek isteneit is „kipróbálják”. Az északra már a IX. századtól érkező hittérítők ugyan gyakran felsültek, de egy a 900-as évek elejéről származó kicsi Krisztus-figura, mely idén került elő egy dán sírleletből, azt bizonyítja, hogy a kereszténység sokáig a pogány vallásgyakorlás része és alternatívája volt, a kis medált ugyanis minden bizonnyal varázslatra is használták (Varberg, 2016). Meglátásom szerint ezt a kettősséget érzékelteti a XI. századi költemény, *A völva jövendölésének olvasata* is.

Felhasznált irodalom

BERNÁTH István (2005): Skandináv mitológia. Budapest, Corvina. 342. ISBN: 9631353673

HOFTUN, Oddgeir (2001): *Norrøn tro og kult: ifølge arkeologiske og skriftlige kilder*. Oslo, Solum. 351. ISBN 9788256012817

SIMEK, Rudolf (1993): A Dictionary of Northern Mythology. Woodbridge, Boydell & Brewer. 438. ISBN-13: 978-0859915137

STEINSLAND, Gro (2005): *Norrøn religion*. Oslo, Pax. 488. ISBN: 9788253026077

SZTYEBLIN-KAMENSKIJ, M. I. (1985): A mítosz. Budapest, Kozmosz Könyvek. 123. ISBN: 9632116542

VARBERG Jeannette (2016): De første danske kors kan have indgået i sort magi <https://www.dr.dk/nyheder/kultur/historie/arkaeolog-de-foerste-danske-kors-kan-have-indgaaet-i-sort-magi> (Utolsó letöltés: 13/12/2016)

VOIGT Vilmos (1980): Völuspá – Rétegek és megközelítések. *Folklór és folklorisztika*, 28. pp. 192-205. ISSN 0209-9055

VOIGT Vilmos (2016): Óizlandi irodalom és kultúra. *Budapester Beiträge zur Germanistik*, 76. pp. 242-257. ISBN 9789632848334

Harsányi Szabolcs Gergő

Budapest, 1979
SZTE-BTK Pszichológiai Intézet
6722 Szeged, Egyetem u. 2.
tudommar@gmail.com
+3670/504-9085

Tanulmányok

2006-2009 ELTE-PPK, Pszichológiatudományi Doktori Iskola
2007-2009 SE-TSK, Sport szakpszichológus képzés
2001-2006 SZTE-BTK, Pszichológia szak

Jelenlegi munkahely

SZTE-BTK Pszichológiai Intézet

Tudományos fokozat

PhD (2014, Pszichológiatudományok)

Tudományos tevékenység

Egyetemi adjunktus
SZTE-BTK Pszichológiai Intézet (2017 február elsejétől: KRE-BTK,
Pszichológiai Intézet)

Díjak, kitüntetések

2005 Pro Scientia Aranyérem
2014 Kiváló TDK szervezői díj

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2004-2006 Szeged Város Ösztöndíj
Jedlik Ányos Doktorjelölti ösztöndíj a konvergencia régióban 2013-
2014

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 29

Konferencia-előadások száma: 33

Legjelentősebb 5 publikáció

Csanádi A., Harsányi Sz. G., Németh D. (2009). Társas megismerés és munkamemória. *Pszichológia* 29, 2, 145-165.

Harsányi Sz. G. (2011). A lezárási igény vizsgálata sportolók körében. *Kalokagathia* 2-4, 73-85.

Park, M. S., Goodwin, R., Harsányi Sz. G., & Kim, J. (2011). Macro-Level Factors & their Influence on Family Perceptions in Two Cultures. *Psychological Research Records* 1, Nr. 2. 274-297.

Porpáczi J., Harsányi Sz. G. , Csabai M. (2016).

Lelki ellenálló képesség és társas megismerés az információs társadalomban. A lezárási iránti igény, a reziliencia és a szorongás összefüggéseinek vizsgálata magyar egyetemista mintán. *Alkalmazott Pszichológia* 2, 91-108.

Szemes Á., Harsányi Sz. G. (2015). Sportmotiváció és flow élmény vizsgálata társastáncosok körében. *Magyar Sporttudományi Szemle* (1), 21-28.

Harsányi Szabolcs Gergő: A foci EB árnyékában – foci, média, Rio

Jelen tanulmány rendhagyó, hiszen alapvetően nehezen tesztelhető gondolatokat tartalmaz. A tudományterületi besorolás sport- és szociálpszichológiai, de ha szigorú akarok lenni, ez egy egyszerű filozofálgatás.

A labdarúgás a legnépszerűbb sportág a világon, ahogy ez köztudott. Ez több tényezőtől fakad, én a mindenki számára evidenseken (pl. nagy történelmi múlt, elérhetőség, az alapszabályok könnyű elsajátíthatósága, tömegesen és rendszeresen lehet nézni) túl a megfelelő szintű bizonytalanságot és a vadászatot emelném ki. Előbbi azt jelenti, hogy bár a hazai pályának van kimutatható előnye (magyar nyelven összefoglalóan lásd: Valach és Németh, 2006), több más csapatlabdajátékhoz képest kevésbé kiszámítható. Gondoljunk csak hazai viszonylatban arra, hogy mind a kézilabdában, mind a vízilabdában a bajnoki meccsek jelentős részének egyértelmű esélyese van – ez az esélyes pedig általában győz is! De a másik véglet, azaz a teljes kiszámíthatatlanság sem igaz rá, hiszen egy jobb csapat drukkeré hazai pályán általában többször örül győzelemnek, mint vereségnek. A vadászat-hasonlat részben ehhez kapcsolódik. Kevés gól esik (ez inkább az esélytelenebbnek kedvez a „sok gólos” sportágakhoz képest – tehát összefüggésben van a már említett megfelelő szintű bizonytalansággal), így a kevés gól öröme annál nagyobb tud lenni – a hasonlatnál maradva: sikerül egy vadat ejteni.

Amennyiben hazai kontextusban beszélünk a labdarúgásról, egyrészt kiemelhetjük, hogy ez a sportág kicsit le van sajnálva. Ennek ellenére ki kell hangsúlyoznunk a hazai labdarúgás védelmében két ténytet. Egyrészt a leigazolt magyar sportolók közül messze legtöbben a labdarúgást űzik, egy 2014-es adat (Nemzetisport, 2014) szerint 200 ezren szemben mondjuk egy 2011-es adat szerint 1600 vívóval (Index, 2012). Másrészt még

mindig többen járnak rendszeresen magyar focimeccsre, mint a hazai sportesemények döntő többségére. Egy átlagos hétvégi fordulót így is több mint tízezer ember követ személyesen (hat NB1-es mérkőzésről van szó), és ha egy komolyabb rangadóról van szó, mind a helyszínen, mind a televízión keresztül sokan figyelik az eseményeket. Erre jó példa a 2013-as Ferencváros-Újpest bajnoki, mely a helyszínen 17 ezer nézőt vonzott, míg a televízión 600 ezren nézték végig, 1,6 millióan kapcsoltak oda (Nemzetisport, 2013).

Miért nem járnak akkor „sokan” a hazai labdarúgó meccsre?

Ugyanígy a hazai labdarúgáshoz kapcsolódó ide kívánczó adat, hogy a 2016 júliusát megelőző 10 évben a legtöbbször által látott sportműsor a Magyarország-Belgium EB nyolcaddöntő volt, melyet 2,796 millióan néztek (HVG, 2016).

Budapesten és néhány vidéki nagyvárosban spontán felvonulások voltak a magyar csoportmeccsek után, de mindez a fellángolás nem hatott érdemben pozitívan a hazai bajnokik nézettségére. Felmerül az emberben a kérdés: miért nem? Véleményem szerint két külön célközönségről beszélünk, melyeknek ugyan van közös metszete, de nagyrészt mások azok, akik felvonultak a körúton, és mások, akik hétvégéről hétvégére kijárnak kedvenc csapatuknak drukkolni. Előbbiek csoportjába sokan tartoznak azok közül, akik csak a buli kedvéért nézték az amúgy nagyrészt külföldön játszó labdarúgóinkat, és – empirikusan nem tesztelt feltételezésem szerint – más demográfiai jellemzőkkel bírnak, valamint átlagosan más iskolai végzettségűek. Ezen túlmenően az EB-n beelkesülőket a nemzetközi foci népszerűsége is bevonzotta, hiszen mégiscsak jobb érzés azt nézni, amikor Dzsudzsák Balázs Cristiano Ronaldóval perlekedik, mint ha ugyanő ezt az újpesti Balogh „Bubu” Balázzsal tenné a Szusza Ferenc stadionban. Ide kell kapcsolnunk egy másik trendet. Angliában már sok éve komoly változásokat eszközöltek a stadionokban, melyek kihatottak a mérkőzések hangulatára. A stadionok biztonságosabbak lettek, a jegyárak emelkedtek, de ennek hozományaképpen a mérkőzések inkább hasonlítanak színházi előadásokra, mint a korábban megszokottakra – jellemzően a keménymagos szurkolók, az ultrák

hiánya miatt. Egyrészt dicséretes ez a tény biztonsági szempontból, másrészt viszont a mérkőzések hangulatára negatívan hat. Feltételezésem szerint ugyanez a cél is megjelent hazánkban, de nálunk a magasabb iskolázottságú rétegeket nem tudja a foci bevonítani, miközben az ultrák egy része nem jár meccsre – lásd a Ferencváros ultráinak sztrájkját.

Hol van itt a média szerepe, felelőssége?

Szociálpszichológiai szempontból már sokszor, sokféleképpen bizonyították, hogy a gyakoribb interakció, a közelség pozitívan összefügg a szimpátiával (az egyik legkorábbi, legalapvetőbb kutatás erről: Festinger, Schacter és Back, 1950). Mindez igaz a médiára is, azaz azzal, hogy a hazai labdarúgó meccseket rendszeresen közvetítik, növelik annak népszerűségét, amellet, hogy a kevésbé elkötelezett szurkolók közül néhányat otthon tart a kényelmes karosszékekben. Ugyanez igaz (lenne) arra is, hogy a médiában történő gyakoribb sugárzás segítségével lehetne olyan sportágaknak, mint például a vívás, vagy hozzájárulhatna olyan események népszerűsítéséhez, mint a paralimpia. Csakhogy miközben a labdarúgó-mérkőzések közvetítése flottul megy, kevés közvetítés jut sok olimpiai sportág nem olimpiai bemutatására vagy éppen a már említett paralimpiáéra. Természetes, hogy ezek népszerűsége eleve alacsonyabb, viszont a gyakoribb közvetítés jótékony hatással lehetne ezen sportágak nézői támogatottságára.

Akkor most kapcsoljuk össze a médiát a paralimpiával! Az utóbbi évtizedekben nagy előrelépés történt a mozgássérültek megítélésében (és itt az akadálymentesítésen túl szocializációs szempontból gondoljunk az első kerekesszékes Lego bábú megjelenésére, vagy arra, hogy gyerekrajzfilmekben már találkozhatunk kerekesszékes szereplővel is!). Ezek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az átlagember kevésbé tekintsen idegenként egy mozgáskorlátozottra, és végső soron a paralimpia icipicivel nagyobb nézettségéhez. A 2016-os paralimpia közvetítése kapcsán lehetőség lett volna a magyar sportolóknak drukkolni, azonban azok, akik ezt megkísérelték megtenni, nehézségekbe ütköztek. Hogy konkrét példát említsek: amikor egy magyar paralimpikon asztaliteniszező magyar idő szerint délután

elődöntőt játszott, az M5-ön látásukban korlátozott férfiak 5 az 5 elleni labdarúgóturnájának Marokkó-Irán mérkőzése ment felvételtől (!), míg az M4-en Csákvár-Szolnok NB II-es bajnoki. Tudjuk, hogy nem sok nézőt vonzott volna az asztalitenisz-meccs, de jó lett volna, ha legalább azok láthatják, akiket érdekel. Ez az eset sajnos nem volt egyedi. Ezzel a záró gondolattal szeretném felhívni a figyelmet a média felelősségére és arra, hogy a közönség erre fogékony részének „terelésében” igenis lenne szerepe.

Megjegyzés: A paralimpia sikeréhez a Microsoft Word magyar verziója is hozzájárulhatna a maga szerény módján azzal, ha a paralimpia szót nem tekintené tévesnek ebben a leírt formában. (Ehelyett a véleményem szerint határozottan helytelen paraolimpia szót ajánlja fel.)

Felhasznált irodalom

FESTINGER, Leon, SCHACTER, Stanley és BACK, W. Kurt (1950): Social pressure in informal groups: A study of human factors in housing. Stanford, California, Stanford University. DOI: 10.2307/3159748

HVG (2016) Azt hiszi, hogy Portugália nyerte a foci-Eb-t? Hát nagyon téved; Letöltve: http://hvg.hu/itthon/20160711_Azt_hiszi_hogy_Portugalia_nyerte_a_fociEbt_Hat_nagyon_teved (Utolsó letöltés: 12/15/2016)

INDEX (2012) Olimpikon akar lenni? Menjen műugrónak!; Letöltve: http://index.hu/sport/2012/london/cikkek/a_londoni_sikerek_ala_pjai/ (Utolsó letöltés: 12/15/2016)

NEMZETI SPORT (2014) MLSZ: 2016-ig 800 új pálya és 350 ezer igazolt labdarúgó a cél; Letöltve: http://www.nemzetisport.hu/labdarugo_nb_i/mlsz-2016-ig-800-uj-palya-es-350-ezer-igazolt-labdarugo-a-cel-2308141 (Utolsó letöltés: 12/15/2016)

NEMZETI SPORT (2013) FTC-Újpest: több mint másfél millióan néztek bele a derbibe; Letöltve: http://www.nemzetisport.hu/labdarugo_nb_i/fradi-ujpest-tobb-mint-masfel-millioan-neztek-bele-a-derbibe-2225443 (Utolsó letöltés: 12/15/2016)

VALACH Renáta, NÉMETH Dezső (2006): A hazai pálya előnyének pszichológiai faktorai. *Psychiatria Hungarica*, 15. évf. 6. sz. p. 422-429. ISSN 0237-7896

Hohmann Balázs

Pécs, 1990

CERT Tanúsító Zrt.

7626 Pécs, Major u.4.

hohbalazs@gmail.com

+3620/228-7187

Tanulmányok

2009-2013: PTE-PMMIK Környezetmérnök BSc

2011-2017: PTE-ÁJK Jogász MSc

Jelenlegi munkahely

CERT Tanúsító Zrt. – Minőségirányítási igazgató

Tudatosan a Környezetünkért Egyesület – Elnök

PTE ÁJK Jogklinikai Program – Irodavezető

Tudományos tevékenység

Tudatosan a Környezetünkért Egyesület – Jogi és környezeti kutatóközpont szakmai vezetése

Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Egyesület - tag

PTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék – TDK titkár-helyettes

PTE ÁJK Óriás Nándor Szakkollégium – a Közjogi Tagozat - tag

Díjak, kitüntetések

2012: Harsányi István Hallgatói Díj (Budapest, MISZ)

2013: II. helyezés a XXXI. OTDK Közgazdaságtani Szekció Környezeti menedzsment és hatásvizsgálatok tagozatában

2015: I. helyezés a XXXII. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekció Közigazgatási Jog I. tagozatában (Budapest)

2015: Hallgatói I. helyezés a Tavaszi Szél 2015 konferencia Közigazgatástudományi Szekciójában (Eger)

2015: Pro Scientia Aranyérem Kitüntetés (Budapest)

2015, 2016: A szekció legjobb előadójának díja a XIV. és a XVI. Grastyán Konferencián (Pécs)

2015-2016, 2016-2017: A PTE Tehetségkövete (Pécs)

2016: Óriás Nándor Díj (Pécs)

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2008, 2009, 2010, 2015: Polgármesteri Ösztöndíj (Pécs)

2011-2013, 2015-2017: Köztársasági Ösztöndíj (Pécs)

2014-2015, 2015-2016: Kriszbacher Ildikó Ösztöndíj (Pécs)

2015-2016, 2016-2017: Magyar Országos Közjegyzői Kamara Ösztöndíja (Budapest)

2016-2017: Új Nemzeti Kiválóság Program Ösztöndíjas

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 36

Konferencia-előadások száma: 31

Legjelentősebb 5 publikáció

Hohmann Balázs (2016) Civilek a hatósági eljárásban - Miként vehetnek részt civil szervezetek hatósági ügyek társadalmi ellenőrzésében? Pécs, Tudatosan a Környezetünkért Egyesület. 103 p.

Hohmann Balázs (2016) A túlfogyasztás jelensége középiskolás diákok körében. Öt pécsi középiskolában végzett kérdőíves vizsgálat eredményei. *Szociális Szemle* IX/1-2. sz. pp. 129-142.

Hohmann Balázs (2016) The Role of the Eco-mapping Method in the Competitiveness of SME's In: James C. Pomfret (szerk.) *Growing Up in a Globalized World: 25th Annual Conference Proceedings*. Budapest, GASI.

Hohmann Balázs (2016) Civil szervezetek ügyféli részvétele a közigazgatási hatósági eljárásban. In: Drinóczi Tímea (szerk.) *Studia Iurum Iurispratorum* 8. Pécs, PTE ÁJK, pp. 179-198.

Hohmann Balázs (2014) Szervezetek környezeti teljesítményének értékelési és fejlesztési lehetőségei. Pécs, Tudatosan a Környezetünkért Egyesület, 2014. 120 p.

Hohmann Balázs: A hatósági eljárás nyilvánossága

Bevezetés

A közigazgatástól, s azon belül a hatósági eljárástól évtizedek óta nyitottságot, ügyfélközpontúságot és hatékonyságot vár el a tudományos-szakmai közösség, a kormányzat képviselői és az állampolgárok is (Ostrom-Ostrom, 1971, pp. 204-207; Hood, 1991, p. 5; Lan-Rosenbloom, 1992, pp. 535-537; Doornbos, 2001, p. 101; Kovács, 2011, p. 178). A nyitott jellegnek számos megjelenési formája lehet, de összefoglalóan a hatósági eljárás nyilvánosságának biztosításával jellemezhetjük azokat a jogintézményeket, eljárásjogi megoldásokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a hatósági eljárással kapcsolatos információk szélesebb körben elérhetőek és biztosítottak legyenek, amellyel, hogy egyedi ügyben az ügyfelek is védve legyenek adataik illetéktelen kézbe kerülésétől, s a hatósági döntéshozatal biztonsága is fenntartható legyen.

A materiális értelemben vett hatékony eljárás elérése érdekében napjainkban a hatóságoknak egyre nagyobb figyelmet kell szentelniük a kommunikáció élénkítésére (Kettl, 2015, p. 62), melyet az ügyfelekkel, illetve az egyéb érdekelttel kapcsolatban folytatnak.

A hatósági eljárás során keletkező iratok betekinthezősége, civil szervezetek társadalmi csoportok képviselőire jogosító ügyféli jogállással való felhatalmazása, a döntéshozatali formák diverzifikálása és egyes különleges hatósági eljárás típusok (pl. hatósági ellenőrzés) nyilvánosságának biztosítása hozzásegítheti az egyes hatósági szerveket ahhoz, hogy precízebb, a jogszabályi keretek között legmegfelelőbb döntést hozzák meg, s annak érvényesülését is mind magasabb szinten szolgálják.

Elméleti-történeti megközelítés

A hatósági eljárás nyilvánossága és átláthatósága *prima facie* nem tartozik a közigazgatással és azon belül a hatósági eljárással kapcsolatos tudományos vizsgálatok fő áramába, mely a transzparencia, s árnyalva a kormányzati és közigazgatási átláthatóság jellegére, jellemzőire vezethető vissza (Meijer, 2013, pp. 430-432).

Közelebbről szemlélve az átláthatóság kérdéskörét, egy rendkívül összetett, számos tényezővel interdependenciában álló kategóriáról van szó (Meijer, 2013, p. 431; Ljungholm, 2015, pp. 172-173).

Az átláthatóságnak, s ezen belül a hatósági eljárás átláthatóságának nemzetközi tudományos szintéren való vizsgálatát, s ennek köszönhetően az egységes modellalkotást a témában még tovább nehezíti, hogy a közigazgatási hatósági eljárások számos egyedi tulajdonságot mutatnak országonként tételes jogi szabályozásuknak és a hatósági eljárás kereteitől függően, ami végső soron döntő befolyást gyakorolhat az eljárás nyilvánosságra vonatkozó paramétereire.

Ha általánosságban kívánjuk megragadni az átláthatóság fogalmát a hatósági eljárás keretei között – összhangban a fenti szerzők álláspontjaival –, akkor egy olyan kategóriaként határozhatjuk meg, ami egy vizsgált ország hatósági eljárásjogi szabályozását, a jogalkalmazási gyakorlatot, a közigazgatási bíráskodásban megvalósuló gyakorlatot (amennyiben létezik elkülönült formában) és összességében a közigazgatás egészére vonatkozó kormányzati intézkedéseket és ezek társadalmi hatásait jellemzi, aszerint, hogy ezek mennyiben szolgálják vagy korlátozzák a hatósági eljáráshoz való széles értelemben vett hozzáférést.

A horizontális jellegű kritérium

A hatósági eljárás nyilvánosságát alapvetően egy horizontális jellegű jogintézményként határozhatjuk meg a fentiekén túl. Horizontális jellegét elsődlegesen az adja, hogy az egyes országok tételesjogi, de jogpolitikai és dogmatikai megközelítéseiben is a

nyilvánosság és az átláthatóság, s ezek követelményrendszere jellemzően nem önállóan, hanem az egyes, már korábban kialakult jogintézményekhez kapcsolódóan jelenik meg (Constatin, 2014, p. 422). Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy épp ez okozza a nyilvánosság szabályozásának legfőbb nehézségeit és egyben előnyeit is. A széleskörű, jogintézményekhez kapcsolt szabályozás lehetővé teszi, hogy e jogintézmények jogszerűen csak a nyilvánosság szempontjainak alkalmazásával valósulhassanak meg, de egyben megnehezíti a nyilvános és egyben átlátható eljárás kereteinek kezdeti megteremtését, s ami talán még fontosabb, folyamatos fenntartását és a változó viszonyokhoz való alakítását. Ugyan nem zárja ki egymást, de mindenesetre bonyolultabbá teheti a megfelelő nyilvánosság biztosításához szükséges, teljes eljárást átható holisztikus megközelítés és a fenti szabályozási megoldás az egymás közötti kapcsolatot.

A kontinentális hatósági eljárásra vonatkozó szabályanyagok jellemzően ezt a horizontális megközelítést alkalmazzák (Vigoda, 2002), azt azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy az egyes jogintézmények eltérő súllyal vesznek részt az adott nemzeti hatósági eljárás nyilvánosságát megteremtő szabályanyag, s az ebből eredő gyakorlat létrehozatalában. Az eltérő súly abból adódik, hogy azok a hatósági jogintézmények, amelyekhez a nyilvánosság garanciarendszerének leágazásai kapcsolódnak, eltérő befolyást fejthetnek ki a teljes hatósági eljárás menetére, jogszerűségére és hatékonyságára. Az eljárás kezdeti mozzanatai, úgymint a joghatóság, hatáskör és illetékesség tisztázása, az ügyféli jogállás egyes részletei nagy jelentőséggel bírnak, hiszen az ezekben bekövetkező fogyatékoságok nyilvánvalóan rávetülnek a teljes eljárásra és messzemenő következményekben testesülhetnek meg (Kilényi, 2008, pp. 414-444).

A hatósági eljárás e kritikus pontjain rendkívül nagy jelentőséggel bír, miként funkcionálnak az egyes átláthatóság irányába ható részletszabályok, hiszen a kölcsönös függőség jelensége miatt a jogintézmények fent említett nagy súlya a garanciarendszer adott ponton érvényesülő szabályaira – nem beszélve a végrehajtásukat végző közigazgatási személyzetről – is nagyobb súlyt helyez (Adams-Balfour, 2014, pp. 172-178).

A nyilvánosság érvényesülésének korlátai

A fenti fogalommeghatározásokat, alapvetéseket szemlélve – de sok esetben a vonatkozó szakirodalom fő mondanivalóját is tekintve – az a kép alakulhatna ki bennünk, hogy az átláthatóság egy minden tekintetben előremutató (Armstrong, 2005), jogállami követelményeket érvényre juttató kategória (Bovens-Goodin-Schillemans, 2014, p. 47.), amelynek feltétlen érvényesülését biztosítani kell.

Az elmúlt évtizedben azonban felerősödtek azok a vélemények, melyek szerint az átláthatóság és nyilvánosság jogrendszerben betöltött rendkívül fontos szerepének vannak korlátai, sőt akár negatív hatásai (Michener-Bersch, 2013; Fenster, 2006, pp. 902-909). A legtöbb szerző az információbiztonságot és a hatósági eljárásban felmerülő személyes adatok védelmét említi problémás tényezőként, de ide sorolhatjuk az egyes üzleti titkokat, szerzői jogi területhez kapcsolódó információkat is.

Ez elvezet minket az „átláthatósági egyensúly” (Fenster, 2006, p. 910) fogalmához, mely jól jellemzi, hogy a hatósági eljárás nyilvánosságának végső soron egy egyensúlyi pozíciót kell megtalálni a szükséges információk közzététele és a meghatározott adatok illetéktelen kezekbe való kerülése között.

Összefoglalás

A fentiek alapján látható, hogy a hatósági eljárás nyilvánossága egy rendkívül összetett, s ennek megfelelően szofisztikált szabályozást kívánó jelenség. Ahhoz, hogy e nehéz feladatot a jogalkotó teljesíteni tudja, az eljárás hatékonysága mellett, a jövőben lényegesen nagyobb és minőségében is mélyebb szempontrendszer alapján kell tevékenységét folytatnia, melynek alapjait az ügyfelek bevonása az eljárás menetébe, az átláthatóság, az elszámoltathatóság és az e szempontok mellett is magas szinten tartandó hatékonyság fogja jelenteni.

Felhasznált irodalom

ADAMS, Guy; BALFOUR, Danny (2014): *Unmasking administrative evil*. London, Routledge. 248 p.

ARMSTRONG, Elia (2005): *Integrity, transparency and accountability in public administration: Recent trends, regional and international developments and emerging issues*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. pp. 1-10.

BOVENS, Mark; GOODIN, Robert E.; SCHILLEMANS, Thomas (2014): *The Oxford handbook of public accountability*. Oxford, Oxford University Press. 800 p.

CONSTANTIN, Eugen (2014): *The Principle of Transparency in Administrative Law. Contemporary Readings in Law and Social Justice* 6. évf. 1. sz. pp. 421-425.

DOORNBOS, Martion (2001): *Good governance: The rise and decline of a policy metaphor. Journal of Development Studies* 37. évf. 6. sz. pp. 93-108.

FENSTER, Mark (2006): *The opacity of transparency. Iowa Law Review*, 91. évf. 3. sz. pp. 885-950.

HOOD, Christopher (1991): *A public management for all seasons?. Public administration*, 69. évf. 1. sz. pp. 3-19.

KETTL, Donald F (2015): *The transformation of governance: Public administration for the twenty-first century*. Baltimore, Johns Hopkins University Press. 240 p.

KILÉNYI Géza (szerk.) (2008): *A közigazgatási jog nagy kézikönyve*. Budapest, Complex Kiadó. 1832 p.

KOVÁCS Pálné Ilona (2011): *Magyar Zoltán és a magyar közigazgatás. Tér és Társadalom* 25. évf. 3. sz. pp. 173-179.

LAN, Zhiyong, ROSENBLUM, David H. (1992): *Editorial: public administration in transition?. Public Administration Review*, 52. évf. 6. sz. pp. 535-537.

LJUNGHOLM, Doina Popescu (2015): *Impact of Transparency in Enhancing Public Sector Performance, The Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 7. évf. 1. sz. pp. 172-178.

MEIJER, Albert (2013): *Understanding the complex dynamics of transparency. Public Administration Review*, 73. évf. 3. sz. pp. 429-439.

MICHENER, Greg; BERSCH, Katherine (2013): Identifying transparency. *Information Polity*, 18. évf. 3. sz. pp. 233-242.

OSTROM, Vincent; OSTROM, Elinor (1971): Public choice: A different approach to the study of public administration. *Public Administration Review*, 31. évf. 2. sz. pp. 203-216.

VIGODA, Eran (2002): From responsiveness to collaboration: Governance, citizens, and the next generation of public administration. *Public administration review*, 62. évf. 5. sz. pp. 527-540.

Huszthy Bálint

Budapest, 1989

MTA Nyelvtudományi Intézet

Budapest VI. Benczúr u. 33.

huszthy.balint@gmail.com

Tanulmányok

2007-2013: PPKE BTK olasz és magyar szakok

2013-2017: PPKE BTK - Nyelvtudományi Doktori Iskola

Jelenlegi munkahely

MTA NYTI - Elméleti Nyelvészeti Osztály

PPKE BTK - Olasz Tanszék

Tudományos tevékenység

Olasz nyelv és kultúra

Magyar nyelv és kultúra

Elméleti nyelvészet (fonológia, morfológia)

Díjak, kitüntetések

2009, 2011, 2013: OTDK 1., 2. és különdíj

2013: Pro Scientia Aranyérem

2012: Premio Poesia Nosside (nemzetközi versíró verseny), kiemelt különdíj

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2009, 2012, 2013: Köztársasági ösztöndíj

2012: Kopits-ösztöndíj

2007-2016: 12 rövidebb olaszországi tanulmányút a PPKE BTK ösztöndíjasaként

2009-2010: Erasmus ösztöndíj Nápolyban

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 15

Konferencia-előadások száma: 26

Legjelentősebb 5 publikáció

2016: Arguments against the heterosyllabicity of /sC/ clusters in Italian phonology. In: Ludmila Veselovská, Jeffrey K. Parrott, Markéta Janebová (szerk.) Proceedings of the 5th Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students. Olomouc: Palacký University, 74-85.

2016: Viszi busz gyermeket zeskolába: Névelőtörlés a csángóban mint magánhangzó-gyengülési folyamat. In: É Kiss Katalin, Hegedűs Attila, Pintér Lilla (szerk.) Nyelvelmélet és kontaktológia 3. Budapest: Szent István Társulat, 66-96.

2015: Conservatività come caratteristica fonologica in sincronia: Geminazione preconsonantica in italiano meridionale. Verbum Analecta Neolatina 16(1-2): 243-262.

2014: Accento italiano: Il ruolo della struttura sillabica. In: Vinko Kovačić és mások (szerk.) Atti del Convegno internazionale in onore del Prof. Žarko Muljačić. Zágráb: FF-press, 299-308.

2013: L'accento straniero degli italiani: Esiste un "accento italiano" comune? In: Verbum Analecta Neolatina, 14/1-2, 167-181.

Huszthy Bálint: Ómagyar nyelvlecke újmagyaroknak

Bevezetés

A Mézga-család „újmagyar” nyelve (Romhányi–Nepp, 1968) nem komolytalan ötlet, hiszen a nyelvi változás többnyire az egyszerűsödés irányába halad. A mai magyar nyelv is jelentős egyszerűsödésen ment keresztül a középkori állapotához képest. Az egyik legnagyobb különbség a fiktív „újmagyar” és az eredeti ómagyar között mégis abban áll, hogy az utóbbi jól érthető a mai beszélők számára.

A címben szereplő „újmagyar” szó persze nem a jövőbeli, hanem a mai magyarokat jelenti. A m. nyelv történetének „nyelvemlékes” korát három korszakra szokás osztani: *ómagyar* (896–1526), *középmagyar* (1526–1772) és *újmagyar* (1772–napjainkig). A korszakhatárokat jelölő dátumok szimbolikusak, ám egyben igen fontos történelmi és kulturális mezsgyék: a honfoglalás és letelepedés többek között rengeteg új szót, stabil nyelvi kontaktusokat hozott a magyar nyelvbe, valamint útjára indította az írásbeliséget; a mohácsi vész következtében középkori nyelvemlékeinknek elsőprő többsége elpusztult; a nyelvújítás pedig az innovációs kísérletek mellett a köznyelvesülés folyamatát is elindította (vö. Kiss–Pusztai, 2003, p. 16).

Legjelentősebb ómagyar nyelvemlékeink kódexek, melyekből alig ötven maradt fenn, noha hozzávetőleges becslések szerint ötvenötezer magyar nyelvű kézirat létezett korábban (vö. Madas–Monok, 1998, p. 15).¹ Ezt a cikket két kódex szövegével fogom illusztrálni: a *Müncheni kódex* (1466; rövidítve MK) a négy evangélium legrégebbi magyar fordítását tartalmazza, a

¹ Az ómagyar és középmagyar kódexek elérhetők az MTA Nyelvtudományi Intézet honlapján: <http://omagyarkorpusz.nytud.hu/>.

Jordánszky-kódex (1516–19; rövidítve JK) pedig a legteljesebb ómagyar bibliafordítást.

Az ábrákon János evangéliumának bevezetése látható a két kódexből kivágva, melyek a kódexek kinézetét, formai sajátosságait (pl. iniciálé, hasábos elrendezés, betűtípus, helyesírás stb.) és nyelvezetét is jól szemléltetik.

1. ábra: Münchener kódex: János 1,1–2² és Jordánszky-kódex: János 1,1–2³

A nyelvi változás folytonosságáról tesznek tanúbizonyságot a két kódex nyelvezetének különbségei: a MK szövege általánosságban régiesebbnek tűnik, holott a kódexek csupán ötven év különbséggel keletkeztek. Erre apró példa, hogy a JK fenti szövegében megjelenik egy határozott névelő („az yghe”), ami jelentős nyelvi újítás a MK szövegéhez képest, mert a névelő a korai ómagyar korban még teljesen hiányzott a magyar nyelvből, és

² MK, szövegű olvasat: „Kezdetben vala Ige, és Ige vala Istennél, és Isten vala Ige. Ez vala kezdetben Istennél.”

³ JK, szövegű olvasat: „Kezdetben vala Ige, és az Ige vala Istennél, és Isten vala Ige. Ez kezdettől fogva vala Istennél.”

használata fokozatosan terjedt el a középmagyar korig (vö. Egedi, 2011).⁴

Következtetések a két kódex alapján

Az ómagyar nyelvállapotot nem a határozott névelő általános hiánya jellemzi legjobban, épp ellenkezőleg, a középkori magyar gazdagabbnak tűnik a mainál, amennyiben zömében több nyelvi elem jelenik meg benne.

Időnként úgy tűnik, mintha feleslegesen túlbujáznók, körülményesen bőbeszédűek volnának az ómagyar bibliafordítások, ami a szövegek fordítás mivoltának, illetve írott jellegének is betudható (vö. Egedi, 2014). Ugyanakkor, ha közelebről megvizsgáljuk a szövegeket, szembetűnik, hogy egyes redundánsnak érzett elemek mennyire következetesen szerepelnek bizonyos nyelvtani szerkezetekben. Felmerül a gyanú, hogy ezek hiánya esetleg nyelvtanilag hibás lehetett az ómagyarban. Így például az „és” kötőszó a felsorolások minden eleme, illetve valamennyi mellérendelő tagmondat között jelen van, pl.: a) „és ott vevé őtet [...], és megáldá [...], és mondá” (JK); b) „hívj szegényeket és bénákat és sántákat és vakokat, és boldog lész” (MK).⁵ Hasonlóan kötelező elem lehetett az ómagyarban a személyes névmás is birtokos szerkezetben, mely a mai magyarban hiányzik, pl.: c) „kiknek Pilátus ő vérüket elegyítette ő áldozatukkal” (MK); d) „vevé őtet ő karjaira” (JK); e) „mert láták én szemeim te üdvözítődet” (JK).

E két apró példán kívül számos más nyelvtanilag kötött elem tűnik még fel az ómagyar szövegekben, melyek mind hozzájárulnak a nyelvezet látszólagos körülményességéhez.

Az és után a leggyakoribb ómagyar szavak a *vala* és a *kedig* 'pedig'; ezek mellett igen sok, többnyire funkciótlanak tűnő

⁴ Összehasonlításképpen: a Károli Biblia (1590) azonos szakaszában már jelentősen több határozott névelő szerepel: „Az kezdetben *vala* amaz Ige, és az az *ige* *vala* az Istennél, és az az *ige* Isten *vala*. Ez az *ige*, kezdettől fogva az Istennél *vala*.”

⁵ Példa erre a János-evangélium ábrákon idézett bevezető mondata is, melyben kétszer szerepel az „és”, míg az egyiket a legtöbb mai fordításban törölték.

töltelékszó ismétlődik a kódexekben, mint *néminemű*, *valóbizony*, *demaga* stb.,⁶ pl.: f) „Vala *kedig* ott *néminemű* ember”⁷ (MK); g) „Az aratat *valóbizony* sok, a művesek *kedig* kevesek”⁸ (MK); h) „*Demaga valóbizony* mondom tinektek”⁹ (MK). Úgy tűnik, hogy a *kedig* és a különféle töltelékszavak fontos kohéziós elemek az ómagyarban, céljuk sokszor nyomatékositás, illetve olykor deiktikus jellegűek. A *néminemű*höz hasonló kvantorok pedig szinte kötelezően specifikálhatják a határozatlan főneveket (amihez az újmagyarban elegendő egy határozatlan névelő).

A „*vala*” azért tűnik fel számtalanszor az ómagyar szövegekben, mert három szerepben is állhatott. Az ómagyarban legalább négy múlt idő létezett, melyek egymással nem voltak felcserélhetők (vö. Bárczi–Benkő–Berrár, 1967, p. 515). A köztük lévő jelentésbeli különbségek azonban az újmagyar korra semlegessé váltak, és ma egyedül a „befejezett jelent” használjuk (vö. É. Kiss–Gerstner–Hegedűs, 2013, p. 99).¹⁰ A *vala* önállóan is képezhetett múlt idejű alakot (a mai „volt” értelemben), valamint segédigeként két másik múlt idő része volt, így majdnem minden mondatban szerepelt.

Nemcsak szavak, hanem grammatikai kategóriák is lehettek kötelezők az ómagyarban az újmagyarhoz képest, mint például a többes számú egyeztetés. A d), e) és g) példákban szerepelnek olyan többes számú főnevek, melyek a mai magyarban egyes számban szoktak megjelenni (például a páros testrészek). Egyéb példákból kiderül, hogy számnévi kifejezések használata is kötelező egyeztetéssel járhatott az ómagyarban, pl.: i) „három emberek sok nyomorúságokkal” (JK); j) „aluszik *vala* Péter két vitézek között két láncokkal megkötözvén” (JK). Könnyen elképzelhető, hogy a többes szám fordítói latinizmus, ám a számbeli egyeztetések nagy száma és következetessége alapján

⁶ Az ómagyarban gyakori a kötőszóhalmozás, mint amilyen a *demaga*, a *de azonban*, valamint az újmagyarban sokszor helytelenített *de viszont* is.

⁷ Mai fordításban: „Volt ott egy ember”.

⁸ Mai fordításban: „Az aratnivaló sok, a munkás kevés”.

⁹ Mai fordításban: „Bizony mondom nektek”.

¹⁰ „És kinek hiányoznak [a múlt idők]?” – tette fel a kérdést egy neves nyelvész egy nyelvtörténeti konferencián; mert valóban, a mai magyarban egyetlen múlt idő (és az igekötők) használatával is lehetséges különböző múltbeli viszonyok árnyalása.

egy korábbi grammatikai állapotra is gyanakodhatunk, melyben a többes számú egyeztetés nyelvtanilag helyesnek számíthatott.

Végül azokról a „szóinyencségekről” szeretnék szót ejteni, melyek az ómagyar szórakoztató oldalát is feltárják. Számos olyan szót találni pl. ómagyar szövegekben, melyek mára alakilag változatlanok maradtak, ám jelentésük átalakult: *éh* 'gyomor', *hős* 'fiúgyermek', *ápol* 'csókol', *rokon* 'közel', *ingyen* 'egyáltalán (nem)', *vigaszt* 'gyógyít', *vigyáz* 'virraszt' stb.¹¹ Ezek a szavak arra az etimológiai törvényszerűsége hívják fel a figyelmet, hogy az elvont kifejezések konkrétabb jelentésüekből keletkeznek (É. Kiss–Gerstner–Hegedűs, 2013, p. 130).

A mai magyar nyelvben találkozni olyan ómagyar eredetű szavakkal is, melyek szótöve mára kihalt, és csupán képzett változatban éltek tovább, pl.: *vemhes* ← *vehem* 'csikó'; *istápol* ← *istáp* 'mankó'; *tapodtat* ← *tapod* 'lép'; *híja* ← *hí* 'üresség'; *eloroz*, *orvul*, *orgyilkos* ← *or* 'tolvaj', stb. Továbbá jó néhány olyan hangulatfestő jellegű szó is létezett az ómagyar korban, melyek hangzását a mai magyar kifejezőbbnek érezheti a szó újmagyar megfelelőjéhez képest, pl.: *hagyapik* 'köp', *beléndezkedik* 'paráználkodik', *rezzeszt* 'késztet', *leletezetes* 'beteg', *villamodik* 'hajnalodik', *derhenyő* 'derült idő', stb.

Olyan szavakat is találni, melyeknek nemcsak alakja, hanem nyelvtani szerepe is átalakult, vagy kiveszett a magyar nyelvből. Többek között szintetikus határozószók tartoznak ide, melyek a mai magyarban csak körülírással fejezhető ki, pl.: *monnó* 'mindkettő', *koronként* 'időnként, egyfolytában', *tétova* 'mindenfelé, sokfelé', *legottan* 'rögtön, egyszercsak', stb. Ám ide sorolható a *vall* ige is, amely az ómagyarban épp olyan birtoklást kifejező ige volt, mint az angol *have*, német *haben*, francia *avoir*: r) „Mert minden

¹¹ Szövegkörnyezetből kiragadott példák: k) „Lőn Jónás a cethalnak *éh*ában három éj és nappal” (JK); l) „*Hős*, teneked mondom, kelj fel! [...] És megadá ötet ő anyjának” (MK); m) „Júdás, *ápol*tattal áruod el Embernek Fiát?” (MK); n) „Állnak vala kedig *rokon* Jézusnak keresztjéhez és ő anyja és ő anyjának húga.” (MK); o) „*Ingyen* sem tudom, sem ismertem, mit mondasz” (MK); p) „És hozának öneki minden gonoszul valókat [...], és *megvigasztá* őket.” (MK); q) „Túrjetez itt, és *vigyázatok* érvelem [...], és lelé azokat alattok, mert valának ő szemük megnehezettek” (MK).

vallónak adatik, és bőveltetik, attól kedig, ki nem *vall*, és az, melyet *vall*, elvetetik őtőle" (MK), vagyis akinek van, annak még adnak, akinek pedig nincs, attól még azt is elveszik, amiye van.

Konklúzió: Milyen is az ómagyar?

Középkori kódexeink szövege igen körülményesnek tűnik, mintha a szerzők túlbonyolítanák az egyszerűbben is kifejezhető információtartalmat. Mindez a fennmaradt szövegek fordítás jellegéből is adódhat, ám mivel sok nyelvi változás az egyszerűsödés irányában halad, az ómagyar valószínűleg eredetileg is szövevényes volt.¹²

Az ómagyar számos nyelvtanilag kötött elemet tartalmaz, melyek mára kikoptak, de a középkorban feltehetőleg csak használatukkal lehetett a mondandó nagy részét megfogalmazni. Az ómagyar tehát „komplikáltabb” az újmagyarnál, de egyúttal gazdagabb is (hiszen például több igeidő, változékony rag- és névutórendszer, mára elhomályosult szóképzések, szemléletes megfogalmazások jellemzik), valamint személyes benyomásként elmondható róla, hogy szép és szórakoztató (ezt a bő körülírások, gyakori ismétlések – pl. *vala* –, és az alakilag a maiakkal azonos, de mást jelentő szavak válthatják ki).

Az ómagyar egyik legmeglepőbb tulajdonsága, hogy jól érthető. Ennek egyik oka, hogy „nem kevesebb van benne, hanem több”, hiszen az azóta egyszerűsödött szerkezetek többet árulnak el számunkra a jelentésből (még ha néha homályosak is). Másrészt egyes nézetek szerint az ómagyar érthetőbb a mai beszélők számára sok más nyelv középkori változatához képest. Ennek a benyomásnak számos nyelven belüli és kívüli oka lehet (pl. a magyar nyelv kifokú nyelvjárási különbségei, vagy az agglutináló szerkezet, ami miatt a szótő többnyire jól kivehető marad).

¹² Ezzel ellentétben a passzív szerkezet eltűnése pl. nem egyszerűsítette, hanem bonyolította a magyar nyelvet, amire jó példa a tékozló fiú egyik mondata apjához: s) „Immár nem vagyok méltó *hívattatnom* te fiadnak” (MK), amit a mai fordítások csak jelentéstorzulással járó körülírással tudnak visszaadni: „Már nem vagyok méltó *arra, hogy* a fiadnak *nevezz*”.

Mindenesetre az ómagyar szövegek olvasása (főleg digitalizált változatban, vö. Simon, 2014) az újmagyaroknak valóban nem esik kifejezetten nehezére, és erre tudom buzdítani cikkem olvasóit is, ha még többet szeretnének megtudni az ómagyar nyelvezetről, hiszen ennek legjobb módja az egyéni tanulmányozás.

Felhasznált irodalom

BÁRCZI Géza–BENKŐ Loránd–BERRÁR Jolán (1967): *A magyar nyelv története*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

EGEDI Barbara (2011): Az ómagyar határozott névelő kialakulásának grammatikai vonatkozásai. In: BAKRÓ-NAGY Marian–FORGÁCS Tamás, *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI*. Szeged, SZTE, pp. 35–47.

EGEDI Barbara (2014): A latin forrásszövegek hatása az ómagyar szintektikai jelenségekre. In: É. KISS Katalin, *Magyar generatív történeti mondattan*. Budapest, Akadémiai Kiadó, Függelék.

É. KISS Katalin (2014): *Magyar generatív történeti mondattan*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

É. KISS Katalin–GERSTNER Károly–HEGEDŰS Attila (2013): *Kis magyar nyelvtörténet*. Piliscsaba, PPKE BTK.

KISS Jenő–PUSZTAI Ferenc (2003): *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó.

MADAS Edit–MONOK István (1998): *A könyvkultúra Magyarországon*. Budapest, Balassi Kiadó.

ROMHÁNYI József–NEPP József (1968): *Üzenet a jövőből – A Mézga család különös kalandjai*. Rajzfilmsorozat.

SIMON Eszter (2014): Corpus building from Old Hungarian codices. In: É. KISS Katalin, *The Evolution of Functional Left Peripheries in Hungarian Syntax*. Oxford, Oxford University Press, Függelék.

Jávorka Brigitta

Pécs, 1989

Országos Széchényi Könyvtár
1014 Budapest, Szent György tér 4-6.,
javorka.brigitta@gmail.com

Tanulmányok

2016-: ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola

2012-2014: PTE FEEK informatikus könyvtáros mesterképzés

2009-2012: PTE FEEK informatikus könyvtáros alapképzés

Díjak, kitüntetések

2015: Pro Scientia Aranyérem

2015: OTDK első helyezés

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2014: Campus Hungry ösztöndíj - Barcelona

2013: Nemzeti Kiválóság Program - Eötvös Loránd Hallgatói
ösztöndíj

2013: Köztársasági Ösztöndíj

2013: Campus Hungry ösztöndíj - Oslo

2012: Campus Hungry ösztöndíj - Ankara

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 24

Konferencia-előadások száma: 30

Legjelentősebb 5 publikáció

TÓTH Máté – JÁVORKA Brigitta (2016): Városi könyvtárak működése: Helyzetkép és szakirodalmi szemle. In: Könyvtári figyelő, 2016. (62. évf.) 2. sz. 169-184.

JÁVORKA Brigitta (2015): Személyes információszerzés. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. – 62. (2015) 2., p. 50-54.

JÁVORKA, B. (2014): Online community of readers = e-reading? Proceedings of the 22th international BOBCATSSS2014 Symposium. Barcelona, Spain.

CSUKA Dalma - JÁVORKA Brigitta - TÓTH Máté (2014): Felsőoktatásba lépési szándékok, illetve az informatikus – könyvtáros szak megítélése. Tudásmenedzsment, 2014. (15. évf.) 2. sz. 131-142. old.

JÁVORKA Brigitta (2014): Az információs műveltség fejlesztése a könyvtárbuszon [elektronikus dok.]. In: Elektronikus könyv és nevelés. – 16. (2014) 3.

Jávorka Brigitta: A jövő kompetenciái

Az informatikai eszközök fejlődésével nem csak a lehetőségeink, hanem a velünk szemben támasztott elvárások is változtak. Új kompetenciák birtokába kell kerülnünk ahhoz, hogy az új, digitális környezetünkben meg tudjuk állni a helyünket. Ez a jelenség nem csak a munkában és a tanulásban, de a hivatalos ügyeink intézésében és az állampolgári jogaink gyakorlása során is egyre jellemzőbb.

Ezen kompetenciák fejlesztésének fontossága csak a különböző kormányzati döntések és fejlesztési stratégiák mentén kerülhet igazán előtérbe, illetve épülhet be az oktatásba. Magyarországon a következő stratégiák, intézkedések teremtik meg ezen új kompetenciák fejlesztésének környezetét:

1. A *Nemzeti Infokommunikációs Stratégia* a 2014-2020 közötti időszak céljait határozza meg: „a Nemzeti Infokommunikációs Stratégia jövőképeinek központi eleme a digitális ökoszisztémának a lakosság, a vállalkozások, a civil szervezetek és a közigazgatás összefogásával megvalósuló, kiegyensúlyozott fejlődése...” (Nemzeti Infokommunikációs Stratégia, 2014)

A dokumentum célul tűzi ki a digitális infrastruktúra és a digitális állam kiépítését, valamint a digitális kompetenciák és a digitális gazdaság fejlesztését.

2. 2015 elején indult az Internetkon, vagyis a digitális fejlesztésekről szóló nemzeti konzultáció. Ennek eredményeként született a *Digitális Jólét Program*, amely egy nagyszabású intézkedéscsomag a következő kulcselemekkel:

- olcsóbb internet biztosítása, és ezzel az internet több háztartásba való eljutásának támogatása,
- a köz-, valamint felsőoktatási intézményekben, könyvtárakban, közművelődési és gyermekvédelmi intézményekben széles sávú wifi-hálózat kiépítése,

- a személyiségi jogok védelmének érdekében új jogszabályok kialakítása,
- e-kereskedelem szabályozása,
- a gyermekek internetes környezetben való védelmének középpontba helyezése,
- az e-közigazgatás támogatásának érdekében online ügyfélszolgálat létrehozása.

3. A *Digitális Oktatási Stratégia* a Digitális Jólét Program egyik dokumentuma, de a téma megköveteli a külön említését. A kormány 2016 októberében jelentette be az elfogadását. A dokumentum ekképpen fogalmazza meg a céljait: „A stratégia köznevelési pillérének víziója egy olyan minőségi és méltányos köznevelési rendszer kialakítása, amely az európai és globális társadalmi és gazdasági térben alkalmazkodni képes fiatalokat készít fel a munkaerőpiacon, a felsőoktatásban és az egész életen át tartó tanulásban való sikeres részvételre.” (Digitális Oktatási Stratégia, 2016)

A stratégia az IKT-alapú oktatást helyezi a középpontba, vagyis támogatja, hogy a számítógéphasználat minden tantárgy oktatásába beépüljön.

Láthatjuk tehát, hogy kormányzati döntések is irányulnak ennek a fejlesztési területnek a támogatására. A különböző kompetenciafogalmakat azonban mindenképpen tisztázni kell annak érdekében, hogy akár a szakma, akár az ágazati vezetés egyértelműsíteni tudja a fejlesztési szándékait. Két sokat emlegetett alapkifejezés van, amelyekre mindenképpen ki kell térnünk.

1. Digitális kompetencia

A digitális kompetencia fogalom meghatározását talán a Nemzeti Alaptantervből a legérdekesebb idézni, ahol a kulcskompetenciák között szerepel 2012 óta: „A digitális kompetencia felöleli az információs társadalom technológiáinak (információs és kommunikációs technológia, a továbbiakban IKT) és a technológiák által hozzáférhetővé tett, közvetített tartalmak magabiztos, kritikus és etikus használatát a társas kapcsolatok, a

munka, a kommunikáció és a szabadidő terén. Ez a következő készségeken, tevékenységeken alapul: az információ felismerése (azonosítása), visszakeresése, értékelése, tárolása, előállítása, bemutatása és cseréje; digitális tartalomalkotás és -megosztás, továbbá kommunikációs együttműködés az interneten keresztül." (Nemzeti Alaptanterv, 2012)

2. Információs műveltség

Ha tömören akarjuk megfogni az információs műveltség fogalmát, akkor az Amerikai Könyvtárosok Egyesületének definícióját kell felidézniük: „Az információs műveltség azt jelenti, hogy az egyén felismeri, mikor van szüksége információra, és képes megtalálni, értékelni, valamint hasznosítani azt.” (American Library Association, 1989)

Ha viszont kicsit részletesebben szeretnénk megvizsgálni ezt a kompetenciát, akkor úgy fogalmaznám meg, hogy a megfelelő szintű információs műveltséggel rendelkező személy:

- észleli és meg tudja fogalmazni az információ igényét;
- ismeri azokat a forrásokat, amelyeken keresztül megtalálhatja a választ a kérdéseire;
- képes hatékonyan keresőkérdéseket megfogalmazni az adott témában, majd sikeresen alkalmazza őket;
- értékelni tudja a keresés során kapott találatokat, vagyis kiszűri a számára releváns információkat az információs zajból, illetve azok közül ki tudja választani a megbízhatókat;
- a talált információkat beépíti a tudásába, majd hatékonyan és etikusán használja fel, amennyiben új tartalmat állít elő belőle.

Mint láthatjuk, az információs műveltség és a digitális kompetencia nagyon közel állnak egymáshoz. Mindkét fogalom túllép az alapvető számítógépes tudáson, és ami nagyon fontos, mindkettő aktív részvétellel számol, tehát már magába foglalja az új tartalmak előállításának képességét is. De hol a különbség a két fogalom között?

Az információs műveltség nem csak digitális, vagyis papíralapú információk, könyvek, levéltári anyagok és hasonlók kezelésének képességét is magába foglalja. A digitális kompetencia viszont az információs műveltséggel szemben bizonyos számítógépes alkalmazások ismeretére is kiterjed (pl. szövegszerkesztés, adattáblázatok, adatbázisok, stb.).

Ami azonban fontosabb különbség és egyben a fejlesztések hátráltató tényezője is lehet, az a törvényi szabályozás. Amíg a digitális kompetenciát a Nemzeti Alaptanterv az iskola által fejlesztendő területként határozza meg, addig az információs műveltség *a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* szóló 1997. évi CXL. törvény 2012-es módosításában a nyilvános könyvtár alapfeladatai között jelenik meg. A két – egymáshoz nagyon sokban hasonlító és tartalmi átfedéseket tartalmazó – kompetencia fejlesztését két különböző intézményrendszerhez rendelték. Ez pedig szoros együttműködést követelne meg, amely nagyon ritka esetekben történik meg.

3. Személyes információs szervezés

A fenti két sokat emlegetett kompetencia helyzetét azonban tovább bonyolítja a személyes információs szervezés. A tevékenység lényegét egy online tanfolyam a következőképpen fogalmazza meg: „Különböző digitális és analóg eszközökkel tárolt vagy segítségükkel elérhető információk és dokumentumok kezelése: az információs környezetünk megszervezése” (Drótos László, 2014). Vagyis ez az a tevékenység, amely során rendszerezzük és visszakereshetővé tesszük a személyes adatainkat és információinkat. Néhány hétköznapi példa erre: rendszerezzük az orvosi papírjainkat, címkézzük az emailjeinket, vagy az elavult adathordozókról lementjük az anyagainkat.

Ez a tevékenység nem csak, hogy önmagában rendkívül elhanyagolt, még maguk az információs szakemberek is ritkán foglalkoznak vele gyakorlatban és elméletben is, de egyik kompetencia égisze alá sem igazán vonódott eddig még be, pedig erre igen nagy szükség lenne.

4. DQ – Digital Intelligence Quotient

A Project DQ egy 2016 nyarán indult kezdeményezés, amely egy új kompetencia modellt (1. ábra) épít fel az IQ és az EQ mintájára. A pilot projektek során a cél a kidolgozott elmélet igazolása, amelyhez színes, interaktív tananyagot dolgoztak ki a kutatók. A kezdeményezés Ázsiából indult és eddig 14 országot vontak be, egyik sem európai.

Ahogy a modell ábráján láthatjuk, a DQ nyolc területből áll össze, amelyeket további részterületekre bontottak. Ez a modell sokkal összetettebb, mint az információs műveltség vagy a digitális kompetencia fogalma, és teljesen új területekkel is foglalkozik, mint például a digitális érzelmi intelligencia.

Mivel a kutatás csak 2016-ban kezdődött, így még kevés információ hozzáférhető, de a pilot project sikeressége esetén az európai szakmai közegnek is érdemes lehet elgondolkodnia ezen az összetett modellen.

1. ábra: A DQ Projekt által kialakított kompetencia modell (Farkas Bertalan Péter, 2016)

A technológiai fejlődés nyomán középpontba került kompetenciák rendszere tehát rendkívül bonyolult. Ez pedig nem csak az elméleti keretek meghatározásában, de a fejlesztés gyakorlatában is meghatározó. A DQ elterjedésének kérdése pedig csak a tudományos megalapozottsága után következhet.

Felhasznált irodalom

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Letöltve: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV&celpara=#lbj73param (Utolsó letöltés: 2016. 12. 07.)

American Library Association Presidential Committee on Information Literacy (1989): Final Report (1989) Chicago, American Library Association.

Digitális Oktatási Stratégia (2016): Letöltve: <http://www.kormany.hu/download/0/cc/d0000/MDO.pdf> (Utolsó letöltés: 2016. 12. 05.)

DRÓTOS László (2014): Személyes információmenedzsment tanfolyam. Letöltve: http://mek.oszk.hu/~mekdl/pim/pim_1nap1.htm (Utolsó letöltés: 2016. 12. 07.)

FARKAS Bertalan Péter (2016): Digitális intelligencia – Készségek a sikeres digitális élethez, Letöltve: <https://terido.wordpress.com/2016/09/04/digitalis-intelligencia-keszsegek-a-siker-es-digitalis-elethez/> (Utolsó letöltés: 2016. 12. 07.)

Kormány.hu (2016): Minden családban elérhető lesz a szupergyorsaságú internet, Letöltve: <http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnoki-kabinetiroda/digitalis-jolet-program/hirek/minden-csaladban-elerhető-lesz-a-szupergyorsasagu-internet> (Utolsó letöltés: 2016. 12. 05.)

Nemzeti Alaptanterv (2012): In: Magyar Közlöny, 2012. június 4. Letöltve: https://ofi.hu/sites/default/files/attachments/mk_nat_20121.pdf (Utolsó letöltés: 2016. 12. 05.)

Nemzeti Infokommunikációs Stratégia (2014): Letöltve: <http://2010-2014.kormany.hu/download/b/fd/21000/Nemzeti%20Infokommunik%C3%A1ci%C3%B3s%20Strat%C3%A9gia%202014-2020.pdf> (Utolsó letöltés: 2016. 12. 05.)

Procejt DQ (2016): Letöltve: <https://www.projectdq.org/> | <https://www.dqworld.net/> (Utolsó letöltés: 2016. 12. 07.)

Jedlovsky-Hajdú Angéla

Cegléd, 1982

Semmelweis Egyetem, Biofizikai és
Sugárbiológiai Intézet, Nanokémiai
Kutatócsoport

1089 Budapest, Nagyvárad tér 4. Fsz 19.

hajdu.angela@med.semmelweis-univ.hu

+3620/666-3040

Tanulmányok

2001-2006: Szegedi Tudományegyetem, Klinikai kémikus szak

2006-2010 : Szegedi Tudományegyetem, Kémiai Doktori Iskola

Jelenlegi munkahely

Semmelweis Egyetem, Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet,
Nanokémiai Kutatócsoport

Tudományos fokozat

PhD

Tudományos tevékenység

Nanorészecskék

Elektromos szálhúzás

Poliaminosav alapú biopolimerek

Mesterséges mátrixok

Díjak, kitüntetések

2007: Pro Scientia Aranyérem

2007: Zoltán Szántó poster award

2008: IAP08 poster award

2014 Publikációs Díj 2013-ban végzett publikációs teljesítményért, Biofizika és Sugárbiológiai Intézet, Semmelweis Egyetem

2016 Nők a tudományért Egyesület Kiválósági Díj, anyagtechnológia

2016 Best poster prize, 1st Prize, 6th International Seminar on Modern Polymeric Materials for Environmental Applications
2016 Merit Díj, Semmelweis Egyetem

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2007: Department of Inorganic, Analytical and Applied Chemistry, University of Geneva, Sciences II, COST D43 Európai Unió ösztöndíj keretein belül, 1 hónap

2010: Centre for BioNano Interactions at University College Dublin, EpitopeMap Research Networking Program funded by the European Science Foundation, 3 hónap

2010: Centre for BioNano Interactions at University College Dublin, Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj, 6 hónap

2011: Centre for BioNano Interactions at University College Dublin, Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj, 3 hónap

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 27

Konferencia-előadások száma: 30

Legjelentősebb 5 publikáció

Angéla Jedlovsky-Hajdú, Francesca Baldelli Bombelli, Marco P. Monopoli, Etelka Tombácz, Kenneth A. Dawson: Surface coatings shape the protein corona of SPIONs with relevance to their application in vivo, *Langmuir*, 28,2012, 14983-14991

Tombacz E, Tóth I Y, Nesztor D, Illés E, Hajdú A, Szekeres M, L Vékás: Adsorption of organic acids on magnetite nanoparticles, pH-dependent colloidal stability and salt tolerance, *Coll Surf A*, 435:91-96,2013

Molnar K, Juriga D, Nagy PM, Sinko K, Jedlovsky-Hajdu A, Zrinyi M: Electrospun poly(aspartic acid) gel scaffolds for artificial extracellular matrix, *Polymer Int*, 63:(9)1608-1615, 2014

Angela Jedlovsky-Hajdu, Kristof Molnar, Peter M Nagy, Katalin Sinko, Miklos Zrinyi:Preparation and properties of a magnetic field responsive three-dimensional electrospun polymer scaffold, *Coll Surf A* 503: 79-87, 2016

Juriga D, Nagy K, Jedlovsky-Hajdú A, Perczel-Kovács K, Chen YM, Varga G, Zrinyi M:Biodegradation and Osteosarcoma Cell Cultivation on Poly(aspartic acid) Based Hydrogels, *ACS Applied Mat & Int* 8:(36) 23463-23476, 2016

Jedlovsky-Hajdú Angéla, Juhász Ákos György, Szakál Tímea, Molnár Kristóf: Ezüsttartalmú nanoszálak előállítására potenciális sebfdőként

Semmelweis Egyetem, Biofizikai és Sugárbiológiai Kutatócsoport,
Nanokémiai Kutatócsoport
MTA-SE Molekuláris Biofizikai Kutatócsoport

Napjainkban a nanorészecskékkel foglalkozó tudományterületek száma ugrásszerűen megnőtt. Míg Feynman 1959-es híres előadásában azt a világot nevezte meg a nanotudományok szűk területének, mely 1000 nm alatti mérettel rendelkezik valamelyik dimenzióban, úgy napjainkra ez már lecsökkent 100–200 nm-re (Toumey, 2008). Az élővilágban ebben a mérettartományban igen jelentős események zajlanak. A sejteknél kisebb elemek, a vírusok, baktériumok, molekulák világa ez. Az életfolyamataink szintén ebben a mérettartományban folynak, legyen szó metabolizációról, fehérjeszintézisről vagy akár gyógyszerhatóanyag- szállító rendszer kialakításáról (McNeil, 2005).

A nanorészecskék észlelését követően mesterséges előállításuk sokáig foglalkoztatta a kutatókat. Míg jelenleg az előállítás mellett leginkább a reprodukálhatóság és a minél egységesebb részecskék szintézisére irányul a figyelem, ezzel párhuzamosan lényegében az élet minden területén elterjedt nagyfokú felhasználásuk, legyen szó naptejről (titán-dioxid), popsikrémről (cink-oxid), teniszütők mechanikai ellenállásának növeléséről (szén nanocsövek) (1. ábra), avagy orvosbiológiai felhasználásról (mágneses nanorészecskék – terápiás és diagnosztikai felhasználás egyaránt, stb.). Minden

esetben fontos kritérium a részecskék biokompatibilitása, vagyis hogy az élő szervezetbe jutva ne váltsanak ki immunreakciót vagy egyéb toxikus hatást (Maynard, 2006). Ennek a széles körű alkalmazhatóságnak az az oka, hogy a nanorészecskék nagyon nagy fajlagos felülettel rendelkeznek, méretük az alkalmazásuknak megfelelően állítható, felületük könnyen módosítható, hatóanyagok vagy egyéb faktorágensek köthetők rájuk (Sun et al., 2008). Ezáltal univerzális és egyedi terápiás/diagnosztikai felhasználásra is alkalmasak lehetnek. Azonban fontos megjegyezni, hogy toxikológiai vizsgálatuk még csak 10-15 éve kezdődött meg, így megfelelő háttérrel nem rendelkezünk hosszú távú, szervezetre gyakorolt hatásukat illetően (Bianco et al., 2016).

1. ábra: Nanorészecskéket tartalmazó kereskedelmi forgalomban lévő termékek (Maynard 2006).

Kutatócsoportunk kifejezetten ezüst nanorészecskékre fókuszál egyik kutatási területeként, melyek a mindennapi életben antibakteriális hatásuk miatt kiemelkedő szerepet töltenek be (Gitipour et al., 2013).

Az ezüst nanorészecskéknek (folyadékban történő eloszlatásukkal ezüst szolt kapunk) baktériumölő hatását igen régóta kihasználják az egészségügyi intézményekben. A kórházakban mind a mai napig megtalálható az ezüstöt tartalmazó kötszer, varrócérna, textília, kontrasztanyag. A falak festéke,

csempék adalékanyaga az egészségügyben pár éve már szintén ezüst nanorészecskéket tartalmaz a rezisztens baktériumtörzsek kialakulásának megelőzése végett (Ahmadi et al., 2013).

Sajnos ezen ezüst szolok nem megfelelő használata igen komoly mellékhatásokat okozhat. Az interneten elhíresült „Papa Smurf” (Paul Karason) esete mutatja (2. ábra), hogy amennyiben túlságosan nagy mennyiségű ezüst kolloidot viszünk be a szervezetbe napi rendszerességgel, a részecskék lerakódnak lényegében minden sejtünkben, ezzel elszínezve a bőrt, a szaruhártyát, nyálkahártyákat, stb., ezáltal lilás-kékes színt kölcsönözve a páciensnek. Sokan az anyatermészet antibiotikumát látják az ezüst szolokban, azonban nem lehet elégszer hangsúlyozni a mértékletességet.

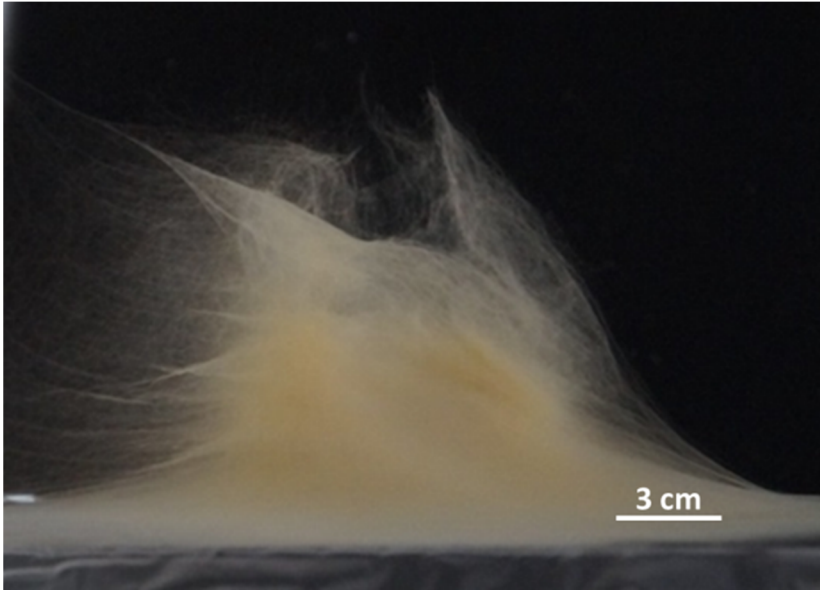

2. ábra Paul Karason több évtizednyi ezüst szol elfogyasztása után.

Fontos megjegyezni, hogy magáért az antibakteriális hatásért az ezüst ionok felelősek, a nanorészecskék esetében feltehetően a nanorészecskék felszínéről oldódnak ki. Azonban fontos kiemelni, hogy a nanorészecskék a sejtfalon és a sejtmembránon is képesek átjutni és így a sejten belülré ezüst iont juttatni (kifejteni antibakteriális aktivitását).

Az ezüst ionok élővizeinkben éppoly antibakteriális hatást fejtenek ki, mint a gyógyászatban, de ebben az esetben a környezetünkben élő és szükséges baktériumok is elpusztulnak. Így

fontos optimalizálni az ezüst nanorészecskék koncentrációját, minimalizálni a környezeti depozíciót (Zhang et al., 2016).

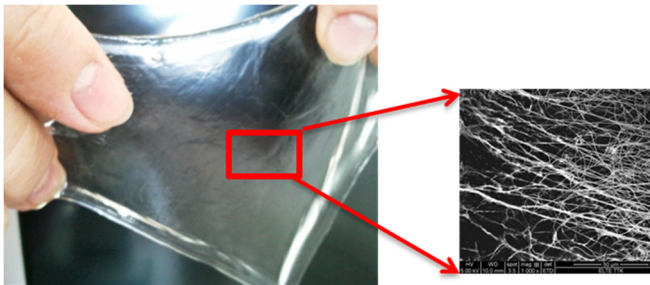

3.ábra Elektromos szálképzéssel előállított ezüst nanorészecskéket tartalmazó mesterséges háló

Kutatócsoportunk az ezüst részecskék mellett régóta foglalkozik olyan biokompatibilis polimer alapú mesterséges szálrendszerek előállításával, melyek támasztórendszerként működnek sejtek szaporodásához (Zrinyi et al., 2013; Molnar et al., 2014; Juriga et al., 2016; Jedlovsky-Hajdu et al., 2016). Ehhez az általunk előállított poliaszparaginsav származékát, a poliszukcinimidet használjuk, melyből elektromos szálhúzással előállított biokompatibilis (szervezetbarát) és biodegradábilis (szervezetben lebomló) háromdimenziós mesterséges polimer térhálókat hozunk létre (3. ábra) (Molnar et al., 2014; Jedlovsky-Hajdu et al., 2016). Az elektromos szálképzés lehetővé teszi számunkra mikro- és nanométer átmérőjű polimer szálak előállítását olcsó és hatékony módszerrel. Munkánk során olyan szálal rendszert állítunk elő, mely dimenzióját és funkcióját

tekintve az élő szervezetben megtalálható szintén polimer szálakból felépülő extracelluláris mátrix (ECM) felépítését és szerepét másolja le. Az ECM a sejtek számára nem csak vázrendszerként szolgál, hanem nagy mennyiségű folyadék (víz) megtartására is alkalmas, ezáltal a sejtek anyagcsere-folyamatai és egyéb hormonok, kismolekulák (faktorok) közlekedését, információáramlását is lehetővé teszi (Molnár, 2012).

Az általunk előállított polimer szálakban keresztkötések kialakítását követően, gél szálakat létrehozva ilyen, nagy mennyiségű folyadék felvételére képes szálak rendszert alakíthatunk ki (4. ábra), melyben a molekulák szabadon diffundálnak és a sejtek közötti anyagtranszport létrejöhet. Ezáltal sikeresen előállíthatunk olyan mesterséges hálórészert, mely alkalmas lehet sejtek tenyésztésére, szövetek pótlására.

4. ábra Elektromos szálképzéssel előállított gél szálak, melyek nagy mennyiségű folyadékot kötöttek meg.

Amennyiben ezüst nanorészecskéket elegyítenénk ezzel a polimer oldattal, olyan szálrendszereket alakíthatnánk ki, amelyek fertőtlenítésre és sebek kezelésére, sebfedésre használhatók. Az így kapott mesterséges extracelluláris mátrix tehát a fentebb említett tulajdonságai miatt képes nagy mennyiségű folyadék megkötésére, a kismolekulák és gázok szabadon diffundálnak benne, és amennyiben antibakteriális hatással is felruházzuk az ezüst nanorészecskék jelenléte végett, úgy egy előnyös sebfedést hozhatunk létre.

Tehát összefoglalva kutatási eredményeinket, elmondható, hogy az ezüst nanorészecskéket tartalmazó mesterséges hálórendszerek a sebfedések között nyithatnának új irányvonalat. Súlyos égési sérülések esetén kiemelten fontos az adott területen megtartani a folyadékot, hogy a seb ne száradjon ki, lokálisan megakadályozni a fertőzések kialakulását és ezzel párhuzamosan lokálisan csökkenteni a fájdalmat. Így amennyiben sikerül előállítanunk egy polimer gélszálakból felépülő rendszert, mely ezen feltételeknek megfelel és ezüst nanorészecskéket tartalmaz, mely antibakteriális hatást biztosít a rendszernek, emellett a részecskék felületére fájdalomcsillapító hatóanyagot kötünk, akkor létre tudunk hozni egy olyan multifunkcionális sebfedést, mely az égési sérültek számára mindazt tartalmazza, amely a szövetregenerálódás elősegítéséhez, az életminőség növeléséhez és a gyógyulás során kialakuló diszkomfortérzet csökkentéséhez szükséges. Természetesen a lokálisan alkalmazott hatóanyagok miatt a szisztémás, egész testre kiható mellékhatások is csökkenthetők az általánosan alkalmazott készítményekhez képest.

Felhasznált irodalom

AHMADI, F. et al. (2013): Effect of Silver Nanoparticles on Common Bacteria in Hospital Surfaces. *Jundishapur Journal of Microbiology*, 6(3), pp.209–214.

BIANCO, C. et al. (2016): Characterization of silver particles in the stratum corneum of healthy subjects and atopic dermatitis patients dermally exposed to a silver-containing garment. *Nanotoxicology*, 10(10), pp.1480–1491.

GITIPOUR, A. et al. (2013): The Impact of Silver Nanoparticles on the Composting of Municipal Solid Waste. *Environmental Science & Technology*, 47(24), pp.14385–14393.

JEDLOVSZKY-HAJDU, A. et al. (2016): Preparation and properties of a magnetic field responsive three-dimensional electrospun polymer scaffold. *Colloids and Surfaces A: Physicochemical and Engineering Aspects*, 503, pp.79–87.

JURIGA, D. et al. (2016): Biodegradation and osteosarcoma cell cultivation on poly (aspartic acid) based hydrogels. *ACS Applied*

Materials & Interfaces, 8(36), pp.23463–23476.

MAYNARD, A.D. (2006): Safe handling of nanotechnology. , *Nature*, 444(November), pp.267–269.

MCNEIL, S.E. (2005): Nanotechnology for the biologist. , 78(September), pp.1–10.

MOLNAR, K. et al. (2014): Electrospun poly(aspartic acid) gel scaffolds for artificial extracellular matrix. *Polymer International*, 63(9), pp.1608–1615.

MOLNÁR, K. (2012): *Reaktív elektromos szálhúzással előállított mesterséges extracelluláris mátrixok orvos - biológiai alkalmazásra*. Szakdolgozat

SUN, C., Lee, J. & ZHANG, M. (2008): Magnetic nanoparticles in MR imaging and drug delivery☆. *Advanced Drug Delivery Reviews*, 60(11), pp.1252–1265.

TOUMEY, C. (2008): Reading Feynman Into Nanotechnology: A Text for a New Science. *Techné*, 12(December 1959), pp.133–168.

ZHANG, C. et al. (2016): Governing factors affecting the impacts of silver nanoparticles on wastewater treatment. *Science of The Total Environment*, 572, pp.852–873.

ZRINYI, M. et al. (2013): Acta Biomaterialia Volume change of double cross-linked poly (aspartic acid) hydrogels induced by cleavage of one of the crosslinks Thermal treatment. *Acta Biomaterialia*, 9(2), pp.5122–5131.

Kórody Anna Nóra

Budapest, 1987

Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi
Központ

1113 Budapest, Daróczi út 3.

korody.anna@gmail.com

Tanulmányok

2012-2016: BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék,
Műemlékvédelmi szakmérnöki képzés

2011-2016: BME Csonka Pál Doktori Iskola

2005-2011: BME Építészmérnöki Kar

Jelenlegi munkahely

Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi Központ, Tervezői Osztály

Tudományos fokozat

(PhD sikeres védés: 2016)

Tudományos tevékenység

BME Csonka Pál Doktori Iskola titkára

kutatási terület: örökségvédelem, kortárs beavatkozások történeti
környezetben, kortárs spanyol építészet

Díjak, kitüntetések

2015: Pro Progressio doktorjelölti ösztöndíj

2013: Apáczai Csere János Doktorandusz Ösztöndíj

2013: TDK Oktatói Emlékplakett

2011: Hauszmann Alajos diplomadíj

2009: Köztársasági Ösztöndíj

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2013, 2014: Campus Hungary Ösztöndíj, Universidad Politecnica de Madrid

2010: Erasmus Ösztöndíj, Universidad Europea de Madrid

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 34

Konferencia-előadások száma: 19

Legjelentősebb 5 publikáció

Pros and Cons. Professional and Social Reception of Reconstructions in Hungary. *Építés-Építészettudomány* Vol.44. No.3-4. pp. 339-377. (2016)

Tendencies Of Contemporary Building Rehabilitations In Spain: The Evaluation Of The Practice In The New Millennium Based On Functional Transformations. *Boletin Academico: Revista de Investigacion y Arquitectura Contemporanea* No. 5: pp. 1-10. (2015, társszerző Vukoszávlyev Zorán)

Building Rehabilitation – Tendencies of Functional Transformations in Spain. *Periodica Polytechnica-Architecture* Vol.45. No.1. pp. 29-38. (2014)

Aspects of Social Sustainability in Cases of Building Rehabilitation in Central Europe. *Építés-Építészettudomány* Vol.42. No.3-4. pp. 287-313. (2014, társszerző Vukoszávlyev Zorán)

Solidity and Utility. Contemporary Architectural Interventions on Spanish Historic Buildings. *Transsylvania Nostra Journal* No.3. pp. 54-59. (2012, társszerző Vukoszávlyev Zorán)

Kóródy Anna Nóra: Mire jók a műemlékek? – Az épített örökség társadalmi szerepe

Az épített örökség viszonylag könnyen megfogható történelmi, illetve kulturális jelentőségén túl számos további jelentésréteget is hordoz, és tagadhatatlan társadalomformáló szereppel bír. A tanulmány gyakorlati példákon keresztül az épületrehabilitációk társadalmi szerepének sajátos szempontjait emeli ki, hangsúlyozva az épített örökség mai felhasználásának, átalakításának jelentőségét és lehetőségeit.

Történeti folytonosság és helyi identitás

Az épített örökség vonatkozásában a társadalmi szerep egyik elsődleges megjelenési területe a történeti épületek által hordozott helyi identitás. Egy történeti épület kezelésekor az épületrészek különböző jellegű értékeinek mérlegelése és a rehabilitáció során alkalmazott módszertan építészeti döntés, de indirekt módon mégis a társadalmi háttér reflexiójának tekinthető. Az épített örökséghez való viszonyon keresztül végeredményben egy-egy régió lakosságának kötődése rajzolódik ki saját múltjához, saját történelméhez. A közösségi identitás szorosan összefügg az adott hely megjelenésével és történetével, tehát a hely szellemével. Christian Norberg-Schulz, a „genius loci” fogalmának kidolgozója a hely szellemét négy különböző szintről eredezteti: véleménye szerint a topográfia, a légkör-kozmológia, az épületek és a környezet szimbolikus jelentéstartama határozzák meg a hely identitását (Jivén–Larkham, 2003, p. 70). Az épített örökség ilyen értelemben az utolsó két forrást egyesíti, tehát lényegében járul hozzá a genius loci formálódásához.

A geográfus M. R. G. Conzen 1940-es évektől kezdve kidolgozott koncepciója szerint a városok folyamatos és fokozatos változásuk során egyfajta palimpszesztként jelenítik meg, vetítik le fizikai szintre az alkotók szellemiségét – és karakterüket éppen az adja, hogy nem törlik el a korábbi korok emlékeit, hanem azok egymásra rétegződnek (Jivén–Larkham, 2003, p. 72). Ebből az elméletből levezethető az az identitásválság, amit Európa-szerte a II. világháborút követő modernista városépítési-átépítési hullám váltott ki. *„Egy társadalomban, ahogyan nő a változás sebessége, úgy emelkedik a régi dolgok értéke is. Ahogy egyre gyorsabb a változás, egyre nagyobb az igény a múlt folytonosságának, és így az állandóság, változatlanosság érzetének fenntartására. És minél idősebb egy-egy épület, annál nagyobb a ragaszkodás hozzá, mert annál erősebb a neki tulajdonított folytonosságérzet.”* (Aylward, 1979, p. 2.)

Hasonlóan az ezredfordulón, a globalizációs folyamatok következményeként kialakult nemzetközi építészeti jelenség, az ún. sztárépítész kritikája is hamar megjelent, és a 2008-as gazdasági világválság kapcsán még jobban előtérbe került, kiemelve a fenntarthatóság feltételeit, ezen belül pedig a helyi társadalmi csoportokra gyakorolt hatást. A neves építészek által tervezett „landmark”-jellegű épületek teljes települések, sőt országok ikonikus jelképeivé váltak – reklámértékük mérhető gazdaságélénkítő hatással járt, növekvő ismertséget és látogatottságot generálva –, de megszakítottak minden kapcsolatot a lokális identitás és az építészeti hagyomány elemeivel. Jól ismert példája ennek Bilbao városfejlesztési projektje, aminek negatív és pozitív fejlődési narratíváját egyaránt bemutatja Gonzalez (2006, pp. 836-857).

1. ábra: Frank O. Gehry: Guggenheim Múzeum, Bilbao, 1997.

A helyi társadalom közösséggé formálódása egy befelé és a külvilág felé egyaránt hiteles önkép, „image” megteremtésén alapul, és „*a hagyomány erős alapot képezhet ehhez az image-teremtéshez, s elsődleges szerepet is kap e folyamatban*” (Nagy, 2005, p. 74). A hagyomány építészeti leképeződése a történelmi épületekhez való fizikai, illetve fogalmi kapcsolódási pontokon érhető tetten, tehát a rehabilitációk aktív eszközei lehetnek ennek az image-teremtésnek (Jäger, 2010, p. 11). A történelmi épületek mai funkciókkal való kihasználása, megújítása a történelmi folytonosságot jelzik, és kötődési pontokat jelentenek a helyi közösségek számára. A megőrzött városszöveti elemek pusztá léte a személyek helyhez való kötődését erősíti, részben tudatos, részben pedig érzelmi úton: kognitív (tulajdon, infrastrukturális ellátottság, rekreációs lehetőségek, társadalmi kapcsolatok helyei)

és affektív (generációs kötődés, környezeti karakter, a vidék ismerete) összetevők mentén (Oláh, 1998, pp. 6-33).

A tér és az egyéni értékrend közötti feltételezett dialektikus kapcsolat elmélete (Lomnitz-Adler, 1991) szerint a tér, ahol az egyének közötti kapcsolatok létrejönnek, átítatódik ezeknek a kapcsolatoknak az értékeivel, és így a tér is részt vesz az egyén identitásának kialakításában. Az épületrehabilitációk tehát éppen ezt a tényezőt erősítik, amikor a társadalmi érintkezés tereinek megőrzésével szorosabb kötődést generálnak. Egy környék erős karaktere, megkülönböztethetősége (tehát erős identitása) elősegíti a terület felismerhetőségét, és így az egyéni kötődésen túl társadalmi kohéziós erő is létrejön, ami fejleszti a helyi közösség összetartozását. Ez a közösségi összetartozás társadalmi felelősségérzethez vezet, ami visszahat az adott társadalmi csoport épített környezettel kapcsolatos gondolkodásmódjára (Uzzell–Pol–Badenes, 2002, pp. 26-53).

A történeti folytonosság kérdését járta körül a 2014-es Építészeti Biennale is, aminek mottója, Rem Koolhaas megfogalmazásában, „Alapok” volt. A kiállítás a 20. századi modern építészet Európát átfogó, uniform jellegét emelte ki, és arra kívánt rámutatni, hogy a globalizáción belül ennek ellenére is túléltek azok az egyedi, nemzeti mentalitásbeli jellegzetességek, amik a nemzetközi együttműködés és kölcsönös egymásra hatás fokozódása mellett is megfigyelhetők (Koolhaas, 2013). Az identitáskeresés Spanyolországban is aktuális témakör – a Franco-rezsim végével meginduló nemzetközi nyitás, majd az 1990-es évek látványos gazdasági fellendülése hatalmas építési hullámhoz (és nemzetközi ismertségű építészeti megjelenéséhez) vezetett.

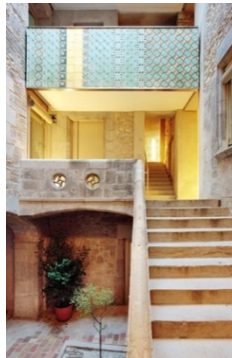
Ezzel a globalizációs folyamattal szemben más tényezők is közrejátszottak az elmúlt évtizedek spanyol építészeti arculatának kialakulásában. A Franco-korszak erős központosító politikáját követően a demokrácia kibontakozásával megindult a decentralizáció, a perifériális tartományok és tartományi központok fejlődése, és így a vidéki építészeti irányvonalak növekedése is, ami a hazai építészeti irányvonalak differenciálódásához vezetett. A kulturális turizmus jelenségének

elterjedése (Riley, 2006, pp. 10-34.) ugyancsak az 1990-es években teljesedett ki, ekkor váltotta fel az elsősorban tengerpartra fókuszáló látogatókat egy vegyes kulturális érdeklődésű réteg, ami jelentősen kiszélesítette a turisztikai céllal fejleszthető területek, illetve funkciók körét (Maitegui-Oñate-Areitio, 1996, pp. 195-203.), és egyben felerősítette a regionális jellegzetességek szerepét az alkalmazott építészeti eszköztár tekintetében. A társadalmi és gazdasági változások hatásának építészeti megjelenésében szerepet játszott a fiatal spanyol tervezőgeneráció érvényesülése (Kóródy-Vukoszávlyev, 2011, pp. 27-37).

A helyi identitás építészeti megfogalmazása

Bár a globalizációs folyamatokkal szemben a saját építészeti arculat megfogalmazásának szándéka általános, átfogó társadalmi jelenségből fakad, gyakorlati leképződését helyspecifikus identitásképző elemek (helyi anyagok, motívumok) alkalmazása jelentheti. A Casa Collage („Kollázs ház”) maga biztosította azokat az identitáshordozó elemeket, amik az átalakítás során az új arculat meghatározó eszközévé váltak, és egyben megjelenítették a történeti folytonosságot. A tervezők a helyszínen talált építési stílből válogatták össze azokat a színes csempéket, amik művészi kompozícióba rendezve a lépcsőház, illetve a lakások belső oldalán az épület jelképévé váltak. A kompozíció a háttömb több eltérő szintszámú, léptékű és alapsíkú lakóházának összekapcsolásával és egységes felújításával jött létre: az izgalmas belső struktúrájú társasház történeti elemekből építkezik, csak azok újrakomponálása az, ami az együttes kortárs, absztrakt jellegét létrehozta.

Az elsődleges tartószerkezeti felépítés, a keskeny belső udvarokkal tagolt karakter megőrzése mellett a másodlagos szerkezet, a válaszfalrendszer áthelyezése korszerű, magas komfortfokozattal rendelkező lakások kiképzését tette lehetővé, egyben megfeleltetve a tereket a mai (például akadálymentességi) követelményeknek. A téri- és tömegkompozíció sajátossága, hogy nem lezárt, hanem szervesen folytatható, továbbfejthető rendszert képez, és nyitott a változásokra, ami a történeti folytonosság megteremtésének alapfeltétele.

2. ábra: Bosch&Capdeferro: Casa Collage, Girona, 2009.

Az épített környezet hagyományainak, helyi identitásának megőrzése kapcsán különösen érzékeny kérdést jelent a terhelt múltú emlékek lehetséges rehabilitációja, mivel a negatív történelmi-kulturális konnotációs tartalommal rendelkező épületek megőrzése és hasznosítása diffúz társadalmi hatással járhat. Ilyen érzékeny társadalmi problémát érint a palenciai tartományi börtön rehabilitációja: a fogda a Franco-rezsim egyik szimbólumának tekinthető, mivel sok száz politikai foglyot őriztek itt a diktatúra alatt. A rendszerben hasonló szerepet betöltő madridi Carabanchel börtönt 2008-ban lebontásra ítélték, annak ellenére, hogy a döntést számos kritika érte társadalmi egyesületek részéről. A bontás alternatíváját történelmi emlékhely kialakítása jelenthette volna, biztosítva a nemzeti múlt fájdalmas, de fontos helyszínének megőrzését.

A palenciai börtönt a megbízott építésiroda kulturális központ céljára alakította át, elsődleges építészeti eszközként felülvilágítókat alkalmazva, amik lényegében formálják át a belső terek hangulatát, és a bevilágítás biztosítása mellett karakteres kortárs építészeti elemként jelennek meg. A kialakított kulturális központ azonban évekig nem nyílt meg, helyette végül gazdasági indokokra hivatkozva az önkormányzat archívum és rendőrségi múzeum céljára adta bérbe az épületet. A helyi közvélemény ezt tiltakozással fogadta, napjainkig húzódik a vita a hasznosítással kapcsolatban (Torrús, 2014), ami jól illusztrálja a társadalmi felelősséget a terhelt múltú épületek mai funkciójának kiválasztásakor.

3. ábra: EXIT Arquitectos: Volt börtön rehabilitációja, Palencia, 2011.

A katalóniai Corbera d'Ebre a spanyol polgárháború egyik ikonikus települése – 1938-ban az ebrói csatában teljesen elpusztult, és az óvárost mint a háborús pusztítás mementóját nem is építették újjá. Ezen a területen helyezkedik el a község temploma, ami hosszú időn át fedetlenül, beomlott boltozattal állt, folyamatosan pusztulva, de az ezredfordulón mégis a megmentése mellett döntöttek. A beavatkozás célja olyan tér létrehozása volt, ami hitelesen őrzi a polgárháború emlékét, de egyben közösségi rendezvények helyéül is szolgálhat.

A háromhajós templom fölé az eredeti nyeregtető kontúrját követő, de a történeti szerkezetektől független fedés került: ipari építészetben gyakran alkalmazott, vázszerkezetre feszített műanyag fólia. A fedés célja nem rekonstrukció, hanem a falak és

boltozatok védelme az időjárási hatásoktól, illetve fedett közösségi hely kialakítása. A fólia erős kontrasztban áll a kőfelületekkel, és független megjelenésével műtárggyá absztrahálja a boltozattöredékeket, felerősítve azok mementó-jellegét; átlátszóságának köszönhetően pedig megőrzi az idők lenyomatát: a romjelleget és a fedetlen tér érzetét. A szakrális hely multifunkciós közösségi térként él tovább, kiállításoknak, társadalmi rendezvényeknek, konferenciáknak ad otthont sajátos atmoszférájával.

4. ábra: Ferran Vizoso: Templomrom, Corbera d'Ebre, Tarragona, 1999-2013.

Felhasznált irodalom

AYLWARD, Graeme (1979): Conversion and Rehabilitation. The subjective nature of change and stability: a model and design strategies. in: MARKUS, Thomas A. (ed.): *Building Conversion and Rehabilitation. Designing for Change in Building Use*. London, Butterworth&Co, pp. 1-11.

GONZALES, Sara (2006): Scalar Narratives in Bilbao: A Cultural Politics of Scales Approach to the Study of Urban Policy. *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 30. No. 4. pp. 836-857.

JIVÉN, Gunila – LARKHAM, Peter J. (2003): Sense of Place, Authenticity and Character: A Commentary. *Journal of Urban Design*. Vol. 8. No. 1. pp. 67-81.

KOOLHAAS, Rem (2013): *Fundamentals*. Theme of the Biennale di Venezia 2014.

<http://www.labiennale.org/en/architecture/archive/14th-exhibition/14iae/> (Utolsó megtekintés: 2016.01.04.)

KÓRÓDY, Anna – VUKOSZÁVLYEV, Zorán (2011): Presentation and Representation – Outline for the Critical Interpretation of the “New Generation” of Spanish Architecture. *Periodica Polytechnica – Architecture*. Vol. 42. No. 2. pp. 27-37.

MAITEGUI-ONATE, Concepción – AREITIO, María Teresa (1996): “Cultural Tourism in Spain.” in: RICHARDS, Greg (ed.): *Cultural Tourism in Europe*. New York, CAB International, pp. 195-203.

NAGY Éva (2005): “A regionális identitás megjelenésének vizsgálata.” in: PUSZTAI, Gabriella (ed.): *Régió és oktatás*. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, pp. 66-78.

OLÁH Miklós (1998): Közelítési módozatok a regionális identitás térbeliségének megrajzolásához. *Comitatus – Önkormányzati Szemle* Vol. 8. No. 2. pp. 6-33.

RILEY, Terence (2006): “Contemporary Architecture in Spain: Shaking off the Dust.” in: RILEY, Terence (ed.): *On Site: New Architecture in Spain*. New York, The Museum of Modern Art, pp. 10-34.

TORRÚS, Alejandro (2014): Cosidó convierte la emblemática cárcel de Palencia en un Archivo y Museo policial. *Diario Público*. 2014.09.21. <http://www.publico.es/politica/cosido-convierte-emblematica-carcel-palencia.html> (Utolsó megtekintés: 2016.01.04.)

UZZELL, David – POL, Enric – BADENES, David (2002): Place Identification, Social Cohesion and Environmental Sustainability. *Environment and Behaviour*. Vol. 34. No. 1. pp. 26-53.

László Balázs

Körmend, 1990

Fonyódi Járási Ügyészség

8640 Fonyód, Bartók Béla utca 88.

lballi90@t-online.hu

+3620/512-3735

Tanulmányok

2008-2013: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

2013-2015: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskolája

Jelenlegi munkahely

Fonyódi Járási Ügyészség (ügyészségi fogalmazó)

Tudományos fokozat

-

Tudományos tevékenység

PTE ÁJK Óriás Nándor Szakkollégium Politikatudományi Tagozat,
tag (2009-2010)

PTE ÁJK Óriás Nándor Szakkollégium, elnökségi tag (2009-2010)

PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék Tudományos Diákkör, tag (2009-
2013)

PTE ÁJK Büntető eljárásjogi és Kriminálisztikai Tudományos
Diákkör, titkár (2012-2013)

Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, tag (2013-)

Magyar Jogász Egylet, tag (2014-)

Pro Iustitia Egyesület, tag (2014-)

Díjak, kitüntetések

2011: OTDK 1. helyezés

2012: Óriás Nándor-díj

2013: OTDK 1. helyezés, 3. helyezés, Rubicon különdíja

2013: „A legértékesebb tudományos eredmény eléréséért” a PSAT különdíja a XXXI. OTDK Állam- és Jogtudományi szekciójában

2013: Pro Scientia Aranyérem

2015: Praesens-díj

2016: Székely Ferenc-díj

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2009-2012: Körmend Város Önkormányzatának Boldog Batthyány-Strattmann László Ösztöndíja

2011-2013: Köztársasági Ösztöndíj

2012-2013: Magyar Fejlesztési Bank Zrt. „Mentor - Habilitas” kutatói ösztöndíja

2013-2014: Nemzeti Kiválóság Program a Konvergencia Régióban Apáczai Csere János Doktoranduszi Ösztöndíja

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 39

Konferencia-előadások száma: 17

Legjelentősebb 5 publikáció

Bíraskodási szabadság a XIII. századi hospesközösségekben. In: *Studia Iuvenum Iurisperitorum* 6. (szerk.: Drinóczi Tímea, Naszladi Georgina) Pécs 2012, 39-56.

A hűtlenség és annak büntetése az Árpád-korban. In: *Studia Iuvenum Iurisperitorum* 7. (szerk.: Drinóczi Tímea, Naszladi Georgina, Novák Barnabás) Pécs 2014, 59-90.

A király helye az Árpád-kori államszervezetben. In: *PhD Tanulmányok* 13. (szerk.: Ádám Antal) Pécs 2014, 185-204.

Árpád-kori hospes közösségeink gazdasági jellegű szabadságai. In: *Jog, Állam, Politika* 2016/1. 121-140.

Gertrúd királyné merénylőinek büntetése a *ius regium* rendszerében. In: *PhD Tanulmányok* 14. (szerk.: Ádám Antal) Pécs 2016, 55-71.

László Balázs: A király közjogi állásának alapvonásai az Árpád-korban

Alapvetés

Az Árpád-kor kialakulóban lévő államának legfőbb jellemzőjeként a király korlátlan egyszemélyi uralmát szokás megjelölni. Felmerül azonban a kérdés: Vajon a király státuszának és hatalmának közjogi szempontú vizsgálata alapján mennyiben árnyalható ez a kép, hogyan jellemezhető jogtörténeti megközelítésben a király uralma?

A korszakkal kapcsolatos általánosnak tekinthető vélekedések megerősítését vagy cáfolatát ehelyütt három kérdés vizsgálatával kísérem meg elvégezni: Létezett-e az Árpád-kori hatalomgyakorlásban funkcionális hatalommegosztás az erre vonatkozó közismert eszmerendszer forradalma előtt? Voltak-e korlátai az Árpád-házi királyok hatalmának, és ha igen, mik lehettek ezek? Értelmezhető-e az Árpád-kor uralkodóinak alkotmányozó hatalma, és ha igen, miként?

Funkcionális hatalommegosztás az Árpád-korban

Az Árpád-korban – és Degré Alajos megállapítása szerint lényegében a XIV. század végéig – hazánkban minden közjogi hatalom birtokosa és forrása a király, akinek hatalmát a tanács jelenléte sem korlátozza. (Degré, 2009, pp. 73, 81-82) Erre tekintettel a korszak hatalmi-közjogi berendezkedésének központi kérdése a király jogállása, végső soron a királyi jog (ius regium) intézménye. E jelenség az általam is irányadónak tekintett tágabb értelemben nem más, mint a király közjogi állását meghatározó olyan jogszabályok összessége, amelyek a király számára valamely politikai, vagy gazdasági előnyt biztosítanak. (Párniczky, 1940, p. 7)

A *ius regium* jelöli ki a királyi hatalom közjogias kereteit, meghatározza az uralkodó előjogait, egyszerűbben fogalmazva: a *ius regium* az, amitől tartalmi értelemben király a király. (László, 2014, p. 187)

A királyi jog jellegzetes elemei – korszakoktól és országoktól függően némiképp eltérő tartalommal – a törvényhozás, a bíráskodás, az adók, vámok szedése, a fontosabb tisztviselők állítása, a birtokadományozás, vagy éppen a hadsereggel rendelkezés, amelyeket napjaink jogrendszereiben (természetesen tartalmilag is más, modernebb formában) a legfőbb állami szervek hatásköreiként azonosíthatunk. Mivel azonban a személyes királyság korában ezek az előjogok végső soron egyaránt a királyra mutattak, nem volna helytálló a *ius regium* elemeit hatásköröknek nevezni (ez ugyanis másik hatalmi tényező(k) elkülönült hatáskörét is feltételezné), helyesebb ezeket a király hatalomgyakorlásának formáiként megjelölni. E formák pedig alkalmasak arra is, hogy a királynak országához, alattvalóihoz való jogi viszonyát tükrözzék.

A jelenkor alkotmányos demokráciáinak fejlődéstörténetében a hatalommegosztás elvének deklarálását és érvényre juttatását Montesquieu és követői nevéhez, időben pedig a XVIII. századhoz kötjük. (Petrétei, 2009, pp. 159-161) Ehhez képest az Árpád-kor monarcháinak tevékenysége az országuk, alattvalóik feletti uralkodást, hatalomgyakorlást célozta; a gyakorlatban ugyan már differenciálódás jelei mutatkoztak az egyes tevékenységi formák között, ezek szeparálásának elméleti kidolgozása azonban hiányzott.

Az okleveles források alapján felismerhető, hogy elkülönült hatalomgyakorlási formák valósulnak meg, amikor a király valamely személynek vagy csoportnak privilégiumot ad, amikor birtokot adományoz, vagy amikor bíróként ítél. Megint más hatalomgyakorlási forma az, amikor a király másik uralkodóval lép kapcsolatba, és ezzel magát és országát is képviseli (békét köt, területről mond le). Nyilvánvalóan különbözik ezektől is a hadsereggel rendelkezés, amely az erre vonatkozó törvényerejű

rendeletek (például az Aranybullák vonatkozó cikkei) mellett a tényleges hadi aktusokban nyilvánul meg.

A hatalomgyakorlási formák funkcionális elkülönülésének az a tétel sem mond ellent, miszerint a király – manifesztálódott – akarata annak formájától függetlenül maga a törvény. (Béli, 2000, pp. 40–43) Ez azt is jelenti, hogy a király, aki a végrehajtás, a kezdetleges államigazgatás feje is, fogalmilag nem alkothat a törvénytől alacsonyabb rangú jogszabályt, nem létezik a (végrehajtási) rendelet kategóriája. Amikor tehát a király igazgat, ezt is törvény erejével teszi. Efféle aktusai (adományok, alapítások, vámszabások, stb.) jellegükben törvények, tartalmukban, funkciójukban mégis különbözhetnek más törvényektől, például az Árpád-kor legismertebb törvényeitől, Szent István, Szent László vagy éppen II. András dekrétumaitól.

A korabeli oklevelekből felidézhető királyi aktusokban pedig – így a dekrétumokban, privilégiumokban, illetve a bíróként eljáró király ítéleteiben – felismerhetők bizonyos, az adott aktusra jellemző visszatérő szövegrészek, formulák. Ezek alapján adott forrásban egyértelműen felismerhető, hogy a király általános szabályt alkot vagy egyedi jogvitát dönt el. A nagy mértékben szokásjogra épülő jogrendszerben azonban a királyi akaratot tükröző ítéletek is lényegében beépülnek a jogi alaprendbe, hatásukat tekintve törvénné válnak.

A királyi hatalom korlátai az Árpád-korban

Mivel tehát a közjogi hatalom kizárólagos letéteményese a király, az országában nincs másik olyan hatalmi tényező (személy, csoport) akinek hatásköre közjogilag korlátozná a király hatalmát.

Közjogias korlátja azonban a királyi hatalomnak maga a törvény. Jóllehet, a személyes királyság korában a törvény a király akaratával azonosítható, így a király akarata a korábbi törvényt is felülírhatja, az oklevelekből kiolvasható az is, hogy a királyok elfogadják és elvárják a törvény hosszú távú kötelező erejét. Erre utalnak például a királyi oklevelek olyan szokványos kitételei, hogy azok „örök érvénnyel fennmaradjanak” vagy „meg ne

változtassanak". Gyakori a királyi oklevelekben az uralkodó elődökre és rendelkezéseikre, különösen Szent Istvánra utalás, akár csak olyan formában, hogy valamely oklevél arenga szövege a régtől való törvénynek valamely királyok általi megsértését emlegeti fel. Végezetül említésre méltó az is, hogy a királyok rendelkezéseikben gyakran utalnak a szokásra, vagyis a szokásjog íratlan törvényeire.

A korabeli okleveles források tanúsága szerint azonban a királyi hatalom elsődleges korlátja az ésszerű önkorlátozás, annak felismerése, hogy az ország és a hatalom fenntartása érdekében az uralkodó kénytelen bizonyos kedvezményeket biztosítani egyes alattvalóinak, a terhek meghatározásában pedig mértéktartóan kell eljárnia. Ezt az ésszerű önkorlátozást foglalja össze évszázadokkal később a mondás, amelyet a köztudat Mária Teréziának tulajdonít: etetni kell a juhot, ha nyírni akarjuk. Hasonló gondolat azonban az Árpád-kor uralkodóiban is felmerült, miként ezt jól példázza a körmendi hospesek 1244. évi, IV. Bélától származó oklevelének arenga szövege: „mivel nem fér kétség ahhoz, hogy a beköltöző vendégek hű szolgálatából a királynak és országnak megannyi haszna származik, ezeknek a szabadságát a királyi adakozásnak hathatósabban kell részesítenie kegye bőségében, hogy az itt lévők örüljenek annak, hogy betelepültek, és a távoliak könnyebben szánják rá magukat arra, hogy jöjjenek”. (Ipolyi–Nagy–Véghely, 1876, p. 42)

Végül – és ennek bővebb kifejtésére ehelyütt nincs mód – a királyi hatalom jellegét befolyásoló tény az is, hogy a magyar uralkodó keresztény király. Ez hatással van állam és egyház kapcsolatrendszerére, az állami szertartásrendre, a jogi eljárásokra, a társadalmi berendezkedés jogi szabályozására is (eskü, tized, kötelező templomba járás, stb.).

A király alkotmányozó hatalma az Árpás-korban

A Petrétei József által is leírt tartalmi-fogalmi elemekből kiindulva általánosságban azt mondhatjuk, az alkotmány alaptörvény, amely a legfőbb normatív rendet konstituálja, meghatározza az állam szervezetét, a jogrendszer alapjait, a személyek alapvető jogait és kötelezettségeit és a hatalomgyakorlás rendjét. (Petrétei, 2009, pp. 61-63) A köznyelvben pedig alkotmány alatt – kontinentális jogrendszerünkben – általában a chartális alkotmányt, az írott dokumentumként megjelenő alaptörvényt értjük. Az Árpád-kor jogforrásait vizsgálva nem találunk olyan írott dokumentumot, amely alapvető, mégis átfogó szinten szabályozná azokat az alapvető jogintézményeket, amelyeket napjaink alkotmányaiban rendszerint fellelhetünk. Az Árpád-kornak tehát chartális alkotmánya nem volt.

A modern közjog fogalomrendszerében azonban az alkotmánynak több megközelítése, értelmezése ismert. Ezek közül kiemelendő az empirikus (vagy faktikus) értelemben vett alkotmány kategóriája, ami az államiság jegyeinek léteben, vagyis az állam tényleges létezésében és működésben nyilvánul meg, illetőleg a jogi értelemben vett alkotmány mint az állam jogi alaprendje. (Petrétei, 2009, pp. 48-49) Ezek a kategóriák – a fentebb kifejtettekre is tekintettel – értelmezhetők az Árpád-kor kialakulóban lévő magyar államára, és nyilvánvaló, ennek legfőbb mozgatórugója a király. Ilyen értelemben tehát az alkotmányozás hatalma is a király kezébe van letéve.

„A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

Felhasznált irodalom

BÉLI Gábor (2000): Árpád-kori törvényeink. Jura, 6. évf. 1-2. sz. pp. 35-46.

DEGRÉ Alajos (2009): Magyar alkotmány- és jogtörténet. Készült: Dr. Degré Alajos egyetemi tanár 1950/51. tanévben tartott előadásai nyomán. Szerk.: BÉLI Gábor. Pécs, IDRResearch Kft./Publikon.

IPOLYI Arnold – NAGY Imre – VÉGHELY Dezső (1876): Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VI. Budapest.

LÁSZLÓ Balázs (2014): A király helye az Árpád-kori államszervezetben. In: ÁDÁM Antal. PhD Tanulmányok 13. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskolája. pp. 185-204

PÁRNICZKY Mihály (1940): De iure regio Hungarico tempore regum stirpis Arpadianae. A magyar ius regium az Árpádházi királyok korában. Budapest, Illés Szeminárium.

PETRÉTEI József (2009): Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.

Máté Klaudia

Mezőtúr, 1990

Szent István Egyetem Tájépítészeti és
Településtervezési Kar, Tájtervezési és
Területfejlesztési Tanszék

1118 Budapest, Villányi út 35-43.

mate.klaudia@gmail.com

+3670/420-0586

Tanulmányok

2005-2009: Ványai Ambrus Gimnázium, Informatikai és
Közlekedésgépészeti Szakközépiskola, Túrkeve

2009-2013: Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar,
Tájrendező és kertépítő mérnök BSc., Budapest

2013-2015: Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar,
Tájépítészmérnök MSc., Budapest

2015-től Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Tájökológiai
Doktori Iskola, Budapest

Jelenlegi munkahely

Szent István Egyetem, Tájépítészeti és Településtervezési Kar,
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

Tudományos tevékenység

A tájhasználatok tájszerkezetre gyakorolt hatásainak tájökológiai
vizsgálata - agrár-környezetvédelem - hagyományos ökológiai
tudás - tájökológia, tájmetria, tájmodellezés.

Díjak, kitüntetések

2013: Magyar Tájépítészek Szövetsége, Diplomadíj

2013: XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia,
Agrártudományi Szekció Tájökológia Tagozat, 2. hely

2015: XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia,
Agrártudományi Szekció Tájökológia Tagozat, 1. hely

2015: Herman Ottó Intézet, Diplomadíj

2015: Pro Scientia Aranyérem

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2015: Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar, Kiemelt Kari Ösztöndíj

2013.10-2014.04.: Erasmus Tanulmányi Ösztöndíj, Technische Universität München, Fakultät für Landschaftsarchitektur, Németország

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 11

Konferencia-előadások száma: 8

Legjelentősebb 5 publikáció

Ágnes Sallay, Zsuzsanna Mikházi, Klaudia Máté, Edina Dancsokné Fóris, Krisztina Filepné Kovács, István Valánszki, László Kollányi: The role of small towns in a potencial ecoregion through the example of Fertő/Neusiedlesee cultural landscape, EUROPEAN COUNTRYSIDE 3: pp. 278-295. (2016)

Máté Klaudia: Gondoskodó helyi értékvédelem települési jó példái, 4D Tájépítészeti és Kertművészeti folyóirat, vol. 40, pp. 44-53. (2016)

Csoma Tamás, Máté Klaudia, Pécsi Zsófia, Szabó Brigitta: Táj és gazdálkodás az Ormánságban, "Kezdetek a végeken" Ormánsági helyi kezdeményezések, Magyar Máltai Szeretetszolgálat pp. 24-48. (2015)

Máté Klaudia: A Dévaványai-sík kistáj tájváltozása, Crisicum, Körös-Maros Nemzeti Park, vol. 8, pp. 191-203. (2014)

Máté Klaudia & Nagy Gergő Gábor: A Nagykunsági árapasztó tározó földhasználatának változásai az ökoszisztéma szolgáltatások tükrében, Tájékadémia III. Tájérendezési aktualitások pp. 113-126. (2013)

Máté Klaudia: A tájelemek tájképi, kulturális, ökológiai és gazdasági jelentősége

Bevezetés

Mitől jellegzetes és összetéveszthetetlen a badacsonyi táj? Miért mosolyodunk el egy hortobágyi gémeskút láttán? Mitől válik kedvessé és felejthetlenné gyermekkori kedvenc játszóhelyünk? Környezetünk számtalan olyan alkotóelemből áll, melyeknek önmagukban nem tulajdonítunk nagy jelentőséget, jelenlétükkel azonban nagyban hozzájárulnak a tájidentitás, az „otthon-érzés” kialakulásához, mindemellett ökoszisztéma-szolgáltatásaikkal folyamatosan az emberi jóllétet támogatják.

A táj fogalma

Első aranyérmes tájépítésként fontosnak tartom szakmánk szellemiségének megismertetését az érmes társakkal. A tájtudományokban tevékenykedő szakértők számára az egyik legizgalmasabb és egyben legkellemetlenebb kérdés maga a tájfogalom. Sok tanulmány született a táj fogalmának megalkotásáról (Olwig, 2003, p. 871; Haber, 1996, p. 297-309), a hazai tájépítészetben azonban alapvetően két fogalom köré csoportosulnak a szakma képviselői. Az egyik meghatározás dr. Mőcsényi Mihály nevéhez fűződik, akit a hazai tájépítész képzés megalapítójának tekintünk. Az ő olvasatában „... a táj a társadalmi igényeknek megfelelően bioszférából nooszférává alakított, emberiesített természet, emberi környezet.” (Mőcsényi, 1968, p. 66-76). A második meghatározást a 2000-ben létrejött Európai Táj Egyezmény foglalja magában, amely szerint „Táj az ember által

érezkelt terület, amelynek jellege természeti tényezők és/vagy emberi tevékenységek hatása és kölcsönhatása eredményeként alakult ki." (2007. évi CXI. törvény 1. fejezet 1. cikk, a.) bekezdés). Azt azonban, hogy mitől lesz jellegzetes a táj, pontosan milyen alkotóelemek képzik a karakterét és ezeket hogyan lehet felmérni, értékelni, mai napig kutatják.

A tájalelemek

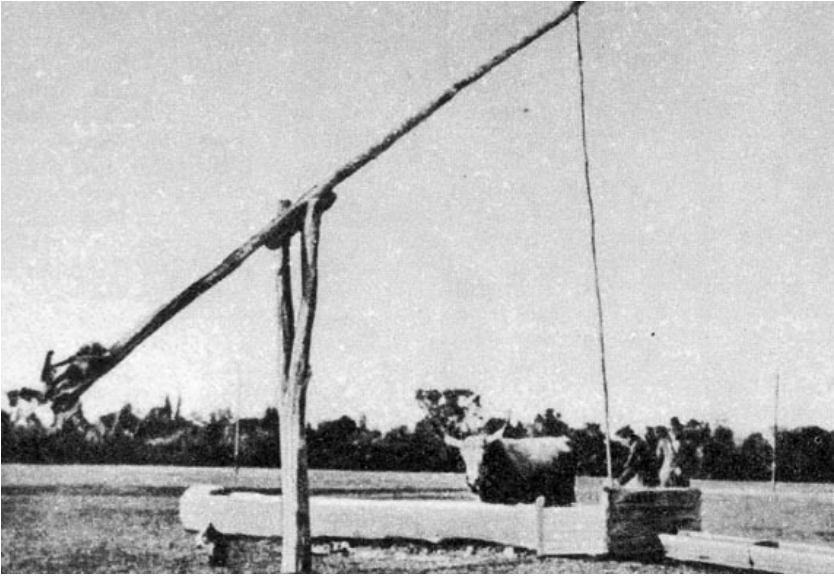
A tájalelemek a táj alapvető alkotórészei, amelyek lehetnek természeti és társadalmi keletkezésűek (Csemez, 1996, p. 278). A *természeti* keletkezésű tájalelemek meghatározzák az adott táj karakterét, gyakran állnak természetvédelmi oltalom alatt, emellett ökológiai értékük is jelentős. A *társadalmi* keletkezésűek közé tartoznak azok a táji értékek, amelyek védelmét hazánkban törvények és jogszabályok, nemzetközi szinten pedig az Európai Táj Egyezmény írja elő (2007. évi CXI. törvény). A tájértékek fontos szerepet töltenek be a helyi lakosság életében, ami az identitástudat és a helyben maradás erősítésében nyilvánul meg. A tájalelemek besorolása e két kategóriába azonban nem olyan egyszerű, mint az elsőre tűnik. Vegyük példaként a Nagycenki Hársfasort (1. ábra), mely a Széchenyi birtok meghatározó eleme. Keletkezése alapvetően társadalmi mondható, hiszen feltételezhetően 1754 és 1760 között ültették Széchenyi Antal feleségének, Barkóczy Zsuzsannának a kívánságára, azonban 1942-től természetvédelmi oltalom alatt áll (159/2007. (XII. 27.) KvVM rendelet 1§) és ökológiai jelentősége sem megkérdőjelezhető.

1. ábra A több mint 250 éves Nagycenki Hársfasor tengelyében
(zoldkalauz.hu)

A tájlemek jelentősége

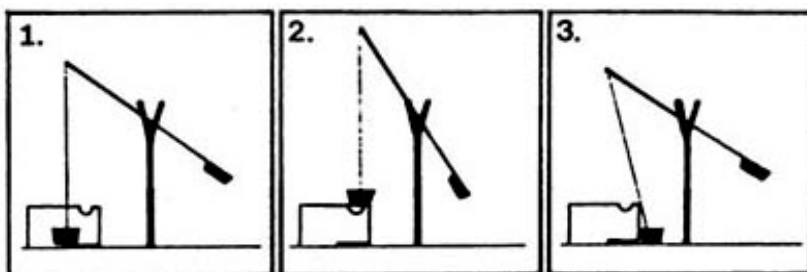
Alapvetően négy aspektusból vizsgálhatóak a tájlemek. *Kulturális, tájképi, ökológiai és gazdasági* szempontok alapján is alátámaszthatjuk egy-egy tájlem jelentőségét és indokolhatjuk védelmét a tájkarakter megőrzése érdekében. Ahogyan a természeti vagy társadalmi keletkezés esetében sem lehetett kizárólag egy mögé besorolni a tájlemeket, úgy jelentőségük alapján sem csupán egy szempontból értékelhetőek. A tájlemek jelentőségére és védelmük fontosságára való figyelemfelhívás érdekében a következő fejezetekben egyetlen tájlem példáján keresztül mutatom be a fent nevezett négy kategória szerinti értékelést érzékeltetve, milyen összetett kérdéskörrel is van szó. A bemutatás tárgya a magyar néplélekhez közel álló gémeskút (2. ábra).

2. ábra Gémeskút Tiszaigaron (Ortutay, 1979)

Kulturális jelentőség

Sokan nem hallottak még az igen közkedvelt történetről, mely szerint még a múlt században is a gémeskutak jóval több funkciót láttak el a pusztai világban, mint amennyit egy kútnak alapvetően tulajdonítanánk. Árulkodó jel, hogy A magyar pásztorok nyelvkincese című könyvben a Telegráf címszó alatt találunk utalást a gémeskutakra: *„A legrégebb magyar telegráf a gémeskút, a mellyel különösen a betyárvilágban sűrűn éltek a betyárok és a pártolóik. A gém különféle állásának jelentősége volt”* (Herman, 1914, p. 297). A pusztán élő, mindennapjaikat ott töltő pásztorok és betyárok az egymástól látótávolságon belül elhelyezkedő gémeskutakkal pillanatok alatt el tudtak terjeszteni egy-egy fontos információt (3. ábra).

3. ábra Példák a kútgémmel való híradásra (részlet): 1. vigyázz, hivatalos ember érkezett, 2. hajtsák a gulyát vagy ménest az itatóhelyre, 3. elkészült az ebéd, jöjjenek ebédelni (Paládi-Kovács, 2001, p. 824)

Ez a példa csak egy kis szelete annak, amit a gémeskutak kulturális jelentőségének tulajdonítunk. Vitathatatlan tény, hogy nélkülözhetetlen részét képezi a pusztai nép kultúrájának, beleszövődtek a népdalokba, népmesékbe, a mindennapokba, a helyi identitás erősítésének elengedhetetlen eleme.

Tájképi jelentőség

A tájlemek a táj alkotórészei. Nélkülük nehezen felismerhető, kevésbé emlékezetes, kevésbé szerethető tájaink lennének. A tájlemek az élénk táruló tájkép sója, azok az apró kellékek, melyek igazán egyedivé tehetik az élénk táruló látványt. Gondoljunk csak bele, a pusztán készülő művészeti alkotások mekkora arányban tartalmaznak például gémeskutat. Az Európai Táj Egyezmény egyértelműen kimondja, hogy minden országnak feladata számba venni tájait annak megfelelő védelme, kezelése és tervezése érdekében. Magyarország ezen feladatát a KEHOP Természetvédelmi és Élővilágvédelmi Fejlesztések, 2014-2020 közötti projekt keretein belül teljesíti, melynek keretein belül 2020-ig feltérképezik az ország tájkarakter területeit.

Ökológiai jelentőség

A védelem, korlátozás, tiltás vagy épp a nem gazdaságos művelhetőség miatt páratlan természeti kincsek maradhatnak fenn. Az Alföldre jellemző kunhalmok területére művelési tilalom vonatkozik, ennek köszönhetően rendkívül értékes reliktum gyeptársulások maradhattak fent a dombokon (Tóth – Szabó, 2005, p. 111-125). Ugyanez igaz az utak menti mezsgyékre is. A példánknál maradv a gémeskutak környezetében nagyobb valószínűséggel maradtak meg a legeltetésre alkalmas gyepterületek, így az ősgyepekben a mára már fokozottan védett fajok túlélhettek. Nem elhanyagolandó tény a pusztai ragadozók életében betöltött szerep sem. A természetvédelmi gyakorlatban előírják nagyobb összefüggő területeken az ún. T-fák kihelyezését, melyről a ragadozó madarak pásztázhatják a vadászterületüket. Az intenzív mezőgazdasági művelés következtében kialakul több száz hektáros, egybefüggő táblák esetében ilyen pásztázó helyek (magányos fák, fasorok) hiányában a rágcsálókat bizonyosan nem ritkítják meg a ragadozók, az általuk okozott kártétel pedig igen magasra szökhet.

Gazdasági jelentőség

Az utóbbi néhány évtizedben az intenzív mezőgazdaság térhódítása mellett egyre nagyobb figyelem irányult a közvetlenül hasznot nem hozó, mezőgazdasági tájban lévő tájelemekre. Több kutatás is kimutatta ezen tájelemek jótékony hatását a termelésre (pl.: erózió- és defláció elleni védelem, kedvező mikroklíma létrehozása, a biodiverzitás és ezzel együtt az ökológiai stabilitás növelése) (Szarvas, 2010, p. 26-36). Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának (KAP) részeként a Helyes Mezőgazdasági és Környezeti Állapot pontjai között a tájelemek védelme is helyet kapott, emellett a KAP 2014-es reformjának egyik bevezetett újításaként az ún. zöldítésben kiemelt szerepet kaptak az ökológiai fókuszterületek, köztük a tájelemek. Az intézkedés célja rövidtávon a víz és a föld minőségének, valamint a biodiverzitás és a vidéki

tájnak a megőrzése, hosszú távon pedig a klímaváltozás lelassítása és az ahhoz történő alkalmazkodás. A védendő tájelemek között szerepelnek a fás sávok, fasorok, táblaszegélyek, vizes árkok, a védett tájképi elemek, mint a kunhalom, a gémeskút, a magányosan álló fák, a fa- és bokorcsoportok valamint a kis kiterjedésű tavak is (10/2015. (III. 13.) FM rendelet, 1§ (1) 25.). A zöldítéshez kapcsolható támogatást területi alapon kapják a gazdálkodók, minden hektár után egységesen 80 €-t.

A jövővel kapcsolatos aggodalmak

Elkötelezett természetvédőként és tájtervezőként aggódva figyelem az utóbbi évek során a tájban bekövetkezett változásokat. Az agrártámogatási rendszerek felfutásának köszönhetően más értékrend uralkodik „odakint”, mint néhány évtizede. A gazdasági jelentőségnél említett ökológiai fókuszterületek kijelölése nem ismeretlen a gazdálkodók számára, mivel a kölcsönös megfeleltetés szabályai szerint ezek a tájelemek védelme 2009 óta eleve kötelező, így a gazdálkodók egy egyébként is kötelező tevékenységre kapnak támogatást ahelyett, hogy valódi lépéseket tennének a biodiverzitás fenntartása érdekében.

Az ökológiai fókuszterületek megőrzése és létrehozása azonban akár jelentős, pozitív irányú változásokat is eredményezhet az ökológiai és biotóp-hálózatban (Máté, 2016, p. 79-85). Különösen károsra válhat a mezőgazdasági tájak biodiverzitása szempontjából az EFA-területek nem körültekintő kijelölése. Hosszú távú cél a klímaváltozás lelassítása és az ahhoz történő alkalmazkodás, egyes vészjóslóbb előrejelzések szerint azonban klímaváltozás lassítása tekintetében éppen az ellenkező eredményt éri el a zöldítéssel, mivel a „kötelező” extenzív gazdálkodásból származó bevételkiesést más területek intenzívebb művelésével, extrém esetben újabb területek művelés alá vonásával igyekeznek majd kompenzálni

Összegzés

A tájjal napi szinten foglalkozó, azt kutató szakemberként tájaink védelmének leghatékonyabb módját nem a felülről jövő kezdeményezésekben, hanem a helyi közösségek összefogásában látom. A helyi közösségek pedig csak abban az esetben lépnek fel környezetük védelme érdekében, ha ahhoz kötődnek, erős identitástudattal rendelkeznek. A helyi identitás építőkövei pedig azok az elemek a tájban, amelyeket el lehet nevezni, könnyen meg lehet határozni, meg lehet szeretni: a tájelemek. A tájelemek jelentőségére való figyelemfelhívás pedig már a szakemberek feladata. Rövid tanulmányommal a tájtudományok területétől távol álló kutatók figyelmét szerettem volna felhívni tájaink védelmének fontosságára.

Felhasznált irodalom

10/2015. (III. 13.) FM rendelet az éghajlat és környezet szempontjából előnyös mezőgazdasági gyakorlatokra nyújtandó támogatás igénybevételének szabályairól, valamint a szántóterület, az állandó gyepterület és az állandó kultúrával fedett földterület növénytermesztésre vagy legeltetésre alkalmas állapotban tartásának feltételeiről. 1§ (1) 25.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1500010.FM
(megtekintés: 2016. december 15.)

159/2007. (XII. 27.) KvVM rendelet a Nagycenki-hársfasor természetvédelmi terület védettségének fenntartásáról 1§.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0700159.kvv
(megtekintés: 2016. december 15.)

2007. évi CXI. törvény a Firenzében, 2000. október 20-án kelt, az Európai Táj Egyezmény kihirdetéséről. 1. fejezet 1. cikk, a.) bekezdés.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0700111.TV
(megtekintés: 2016. december 15.)

CSEMEZ Attila (1996): Tájtervezés – tájrendezés. Budapest, Mezőgazda Kiadó. 278 p.

HABER, Wolfgang (1996): Die Landschaftsökologen und die Landschaft. In: Pott, Richard (ed.): Berichte der Reinhold-Tüxen-Gesellschaft. Hannover. 297-309 p.

HERMAN Ottó (1914): A magyar pásztorok nyelvkinccse. Budapest, K. M. Természettudományi Társulat. 297 p.

<http://zoldkalauz.hu/nagycenki-harsfasor-tt> (megtekintés: 2016. december 15.)

MÁTÉ Klaudia – KOLLÁNYI László (2016): The potential impact of greening as a directed land use on the landscape structure In: Valánszki, I., Jombach, S., Filep-Kovács, K., Fábos, J. Gy., Ryan, R. L., Lindhult, M. S., Kollányi, L. (eds), Greenways and Landscapes in Change – Proceedings of 5th Fábos Conference on Landscape and Greenway Planning (Budapest, 30 June, 2016), pp.79–85.

MÖCSÉNYI Mihály (1968): A táj és a zöldterület fogalmi problémái a tájrendezés nézőpontjából. Településtudományi közlemények. Budapest, Budapesti Műszaki Egyetem Városépítési Tanszék. 66-76 p.

OLWIG, Kenneth Robert (2003): Landscape: The Lowenthal Legacy. Annals of the Association of American Geographers. 871 p.

ORTUTAY Gyula (1979): Magyar néprajzi lexikon II. (F–Ka). Budapest, Akadémiai Kiadó.

PALÁDI-KOVÁCS Attila (2001): Magyar Néprajz. II. kötet: Gazdálkodás. Budapest, Akadémiai Kiadó. 824 p.

SZARVAS Péter (2010): Mezővédő erdősávok, fasorok jellemzése, ökológiai feltárása, kihatásai. Doktori értekezés. Debrecen, Debreceni Egyetem, Növényvédelmi Tanszék. 26-36 p.

TÓTH Csaba – SZABÓ Gergely (2005): Az országos kunhalom-kataszterezés eredményei In: (szerk.: Dobos, Anna – Ilyés, Zoltán) Földtani és felszínalaktani értékek védelme. Eger, Eszterházy Károly Főiskola. 111-125 p.

Máté Zsolt

Pécs, 1991

Történelem-informatika tanári
mesterszakos hallgató

PTE BTK-TTK,

7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

zsolt.mate@hotmail.com

+3670/593-4936

Tanulmányok

2010-2014: PTE BTK, Történelem (BA)

2014-: PTE BTK-TTK, Történelem-informatika tanári mesterszak

Jelenlegi munkahely

PTE BTK-TTK, Történelem-informatika tanári mesterszakos
hallgató

Tudományos fokozat

-

Tudományos tevékenység

2013-2016: Demonstrátor, PTE BTK TTI Modernkori Történeti
Tanszék

2014 - : PTE BTK Kerényi Károly Szakkollégium tagja

2014 - : PTE BTK TTI MOSZT Tudományos titkára

2014 - : Történész Céh Egyesület tagja

Díjak, kitüntetések

2015: Pro Scientia Aranyérem

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2013–2016: Köztársasági Ösztöndíj

2014, 2015: Campus Hungary, USA

2015: Campus Hungary, Svédország

2014/2015: PTE Átütő Tehetség Ösztöndíj

2015: Polgármesteri Ösztöndíj, Pécs

2015/2016: PTE Kriszbacher Ildikó Ösztöndíj

2016: Abba P. Schwartz Research Fellowship, John F. Kennedy Library Foundation, USA

2016: Graz, Pécs–Graz testvérvárosi támogatás

2016/2017: Új Nemzeti Kiválóság Ösztöndíj

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 11

Konferencia-előadások száma: 14

Legjelentősebb 5 publikáció

Charles de Gaulle's visit in the United States of America in 1960. In: Bene Adrián (ed.) *Recontres et conflicts. Nouvelles perspectives en études romanes. Acta Romanica Quinquecclesiensis Tomus I.* Université de Pécs. 159-166.

Khruscsev's Visit to France in 1960 in the Hungarian Press and Diplomatic Documents. In: *Eruditio-Educatio*, 3/2015. 117-128.

Amerikai és szocialista előkészületek az ENSZ Közgyűlésének XV. ülészakára 1960-ban. In: Fedeles Tamás – Böhm Gábor (szerk.) *Specimina Operum Iuvenum* 3. kötet, 2015.

Interjú Szergej Hruscsovval. In: Bene Krisztián (szerk.): *MOSZT Könyvek*. 8. Európa perifériáján. PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport, Pécs, 2015. 287-303.

Az 1956-os magyar menekültek útja Grazba. Interjúrészletek. Pécs Megyei Jogú Város, Pécs, 2016.

Máté Zsolt: Az első hírek az 1956-os magyar forradalomról a korabeli amerikai magyar sajtóban¹

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc nem csak a magyar, hanem az egyetemes történelemben is ismert esemény. Az októberi tüntetésekre, harcokra a hatvanadik évfordulón nem csak hazánkban, hanem a külhoni magyar közösségekben is megemlékeztek. A magyarországi események azonban nem csak napjainkban, hanem a korábbi idők folyamán is foglalkoztatták a magyar diaszpórákban élőket. Bár napjainkban sokan az internetnek köszönhetően rögtön értesülnek a hazánkban történő eseményekről, mint látni fogjuk, az 1956. október 23-án történtekről az amerikai magyar lapokban több napos, hetes késéssel lehetett csak összefüggő képet kapni. Tanulmányomban amerikai magyar lapokat szemlélve és elemezve tárom az olvasó elé, hogy miként érkeztek az első hírek a magyar forradalomról az USA magyar lakosságához.

A téma a magyar forradalom és szabadságharc hatvanadik évfordulója mellett több szempontból is aktuális és releváns. Bár 1956 sajtóvisszhangjáról olvasható magyar nyelven könyv (Tischler, 2006), doktori disszertáció (Rácz, 2013) és könyvfejezet (Glant, 2008, pp. 29-98), amelyek kitérnek az amerikai lapokra is, de ezekben a művekben az ottani magyar diaszpóráról nem esik szó.

¹ A kutatás az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-16-2-I. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. A kutatóút megvalósítását a Campus Hungary ösztöndíjprogram támogatta. Ezúton fejezem ki a hálámat az American Hungarian Foundationnek és Juhász Imre atyának a kutatásban nyújtott segítségért.

A kutatásom a New Jersey állambeli New Brunswickban található American Hungarian Foundation könyvtárában fellelhető korabeli amerikai magyar lapokon alapul. Bár gyűjteményükből 15 újság rendelkezik 1956-ból lapszámokkal, mégis csak négy fedli le az október 23-tól az év végéig tartó időszakot. A tanulmányhoz kilenc újság 1956. október 23-át követő első lapszámát használtam fel, mivel a többi újságból nem volt elérhető lapszám a forradalmat követő pár hétből, vagy eltérő megjelenési rendet követett. A vizsgált lapok kéthetente jelentek meg, magyar nyelven. Az alábbi lapok alkotják a forrásbázist, zárójelben a kiadás helyével: A Jó Pásztor (Cleveland, OH), Az Újság (Cleveland, OH), Betlehemi Híradó (Betlehem, PA), Californiai Magyarság (Los Angeles, CA), Függetlenség (Trenton, NJ), Híradó (Perth Amboy, NJ), Magyar Hírnök (New Brunswick, NJ), Magyarság (Pittsburgh, PA), Szabad Sajtó (Passaic, NJ). A felsoroláshoz fontos megemlíteni, hogy a Szabad Sajtó, a Híradó, a Függetlenség és a Magyar Hírnök lapoknak közös szerkesztője és kiadója volt Laszlo I. Dienes személyében, így több esetben megegyezett a cikkek szövegezése is az egyes lapokban.

Az első amerikai magyar lapok, amelyekben írtak az 1956. október 23-i eseményekről, már két nappal később, október 25-én megjelentek. Ezek mind Laszlo I. Dienes lapjai voltak. A Szabad Sajtó címlapját leginkább az újság alapításának ötvenedik évfordulás megemlékezése töltötte ki, de lap jobb alsó sarkában elfért egy imára hívó keretes írás (Szabad Sajtó, 1956. 10. 25. 1.). A második oldalon már „*Forradalom Budapesten!*” címmel közöltek elemzést és beszámolót a magyarországi eseményekről. A forradalom kitörésének okát így látta az ismeretlen szerző: „*A Lengyelországban megindult nagy lázadási folyamat átcsapott Magyarországra is s az orosz-ellenes tüntetésből néhány óra alatt valóságos forradalom lett, amelyben most már nemcsak a titóista és Moszkva-ellenes kommunisták, de maga a kommunista-ellenes magyar népmilliók [sic!] is nagy számmal részt vesz.*” A cikk az okok keresését követően számol be október 23. eseményeiről. A leírás taglalja a tüntetéseket, azonban egyik helyszínét sem említi meg, illetve a tüntetésekkal párhuzamosan mutatja be a Sztálint formázó szobor ledöntését. A szerző továbbá Nagy Imre-ellenes, amely abból szűrhető le, hogy hazaárulónak nevezi és

hozzátársítja a fegyveres erők felhasználását a tüntetők ellen (Szabad Sajtó, 1956. 10. 25. 2.). A Híradó című lapban ezen a napon ugyanezen cikkek jelentek meg, azonos szövegezéssel, mindössze fordított oldalszámokkal, ez esetben a forradalmi szalagcím a kezdőoldalon volt (Híradó, 1956. 10. 25. 1.). A Szabad Sajtót és a Híradót kiadó Laszlo I. Dienes másik lapja, a Függetlenség azonban nem foglalkozott a magyar eseményekkel 1956. október 25-i számában. A Magyar Hírnök című lapban szintén azonos címmel jelent meg a már ismertetett írás, amelyet pár mondattal bővített a szerkesztő. Ezekben orosz tankok, repülők bevetéséről és áldozatokról ad hírt, illetve rádiós forrásokra hivatkozva ír Szentgotthárdban zajlott eseményekről. Utolsó befejezetlen mondatában azonban már használja a szabadságharc kifejezést a magyar eseményekre (Magyar Hírnök, 1956. 10. 25. 1.).

Egy nappal később, 1956. október 26-án már több lap jelent meg és számolt be a budapesti eseményekről. A Magyarság című pittsburghi lap az első oldal többségét szentelte a témának, legalábbis a szalagcímeik alapján. Elolvasva a cikket a címlapon a lengyelországi eseményekről kétszer hosszabban írnak, mint az óhazai fejleményekről. A budapesti tüntetéseknél kiemelik a benne résztvevő csoportokat, úgymint a diákokat, munkásokat, katonákat. A cikk a magyar eseményekről a harmadik oldalon folytatódik, s szerkezetében megfigyelhető, hogy amint megérkezett egy-egy információ, azzal toldották a szövegét. 150 főnyi áldozatról, a Sztálin-szobor ledöntési kísérletéről, Nagy Imre statáriumelrendeléséről és Csehszlovákia függetlenségéről, szovjet tankok és repülők bevetéséről írnak, illetve tüntetésen felmutatott táblák szövegét közlik. Az amerikai magyarokat imára szólítja fel az ismeretlen szerző (Magyarság, 1956. 10. 26. 1.-3.).

A Betlehemi Híradó szintén a címlapon ír a magyarországi tüntetésről, azonban nem ez a központi témája az első oldalnak, hanem az amerikai elnökválasztás. Két cikket is közöl a vizsgált témában. Az első, amely több magyarországi hírt tartalmaz, 200 000 tüntetőről ír, s szintén előkerül az egyetemista, katona és munkás tartalom. Külön tárgyalja a Bem-szobornál történeteket, közöl Nagy Imre-életutatót és külön bekezdést ír a forradalmat megelőző győri népgyűlésről, Gerő Ernő jugoszláv útjáról (Betlehemi Híradó, 1956. 10. 26. 1. 1.). A másik cikk, bár szintén a

magyarországi eseményekkel foglalkozik, hírügynökségekre és John MacCormack bécsi újságíróra hivatkozva ír a politikai fejleményekről, s másodsorban csak a tüntetésről (Betlehemi Híradó, 1956. 10. 26. 1. 2.). A két cikk alapján is látható, hogy biztosan meghatározó volt az amerikai információk átvétele az amerikai magyar lapokban, s az első hírek is bécsi közvetítéssel jutottak a tengerentúlra.

A Jó Pásztor nevű clevelandi lap 1956. október 26-án azonban még nem számol be a három nappal korábbi budapesti történésekről. Egy cikket közöl a címlapon, amelyben a lengyelországi eseményekről és a MEFESZ gyűléseiről és követeléseiről ad hírt (A Jó Pásztor, 1956. 10. 26. 1.). Az újság elsősorban az amerikai elnökválasztásról közölt nagyobb számban cikkeket. A következő lapszámban, november 2-án már a címlapot uralta a magyarországi történések témája, amelyeket már szabadságharcnak neveztek.

Az USA nyugati felében, Los Angelesben kiadott Californiai Magyarország 1956. október 26-án adott hírt először a budapesti forradalmi eseményekről. Bár a cikk az eddig szemlézettekhez képest a legrövidebb, szintén a címlapon szerepel. 100 000 fős diák-, munkás és katonatüntetésről, sikertelen Sztálin-szobor döntési kísérletről ír. Nagy Imre kinevezését „állítólag” szóval teszi meg nem erősítetté. A cikkben budapesti rádiójelentést jelölnek meg forrásként (Californiai Magyarország, 2016. 10. 26. 1.). Hozzá kell tenni még, hogy ezen írás alatt egy hosszabb, a jugoszláv álláspontokról és lengyel, magyar diákok tüntetéséről szóló cikk olvasható, de tartalmában nincs utalás az október 23-án történésekre.

Az imént bemutatott cikkek alapján is megfigyelhetők tendenciák. A leggyakrabban visszatérő hírek a cikkekben a diákok, munkások, katonák részvétele a tüntetéseken, Nagy Imre kormányra helyezésének követelése, a sikertelen Sztálin-szobor ledöntési kísérlet, a katonai erők bevetése a tüntetőkkel szemben. Bár nem vagy kevésbé pontosan jelölték meg az információforrásaikat az újságírók, feltételezhető, hogy több szerkesztőség használta fel ugyanazon amerikai hírügynökségek, újságok, rádiók anyagait. Ahol nem írták, ott is megfigyelhető a Budapest-Bécs közti megszakadt telefonos, távírók összeköttetés,

mert a napvégi harcokról vagy a sikeres szobordöntésről nem adtak hírt. Meglepő ebből a szempontból A Jó Pásztor nevű lap, mert már egy nappal korábban is jelentek meg olyan amerikai magyar újságok a térségből, amik hírt adtak az október 23-i budapesti eseményekről. Nagy Imrével kapcsolatban a legtöbb írás semleges vagy negatív képet festett a vizsgált cikkekben, inkább a tüntetők pártján álltak az újságírók. Az események interpretációjakor a tüntetésnek minősítés az elterjedt, azonban volt olyan lap, amely használta a forradalom vagy szabadságharc szavakat. Utóbbi lapok több vallásos vagy történelmi tartalmú írást is közöltek, így erősebb volt bennük a magyar nemzeti identitás. Mindezek ellenére több helyen olvashattunk a lengyel események Magyarországra gyakorolt hatásáról, így több helyen összefüggést véltek felfedezni a kettő között. Egyik lap sem közölt fényképet, illusztrációt a Budapesten történtekről.

Mint láthattuk, az amerikai magyarságot a forradalom kitörésétől kezdve nagyon foglalkoztatták a hazai események. A szerkesztők a lapzárta ellenére is ameddig lehetett, gyűjtötték az információkat és próbálták kielégíteni olvasóik érdeklődését. Természetesen a magyar olvasók az angol nyelvű, amerikai médiából is kaphattak híreket, amik nem csak közvetve, hanem akár helyszíni tudósítók révén frissebb híreket szolgáltatottak. A magyarországi történések pedig még az amerikai elnökválasztás utolsó heteinek kampánya mellett is a címlapokra tudtak kerülni.

Felhasznált irodalom

Betlehemi Híradó, 1956. 10. 26. 1. 1. = „Ki az oroszokkal, új kormányt!” Követelik a tüntető ezrek Budapest utcáin. In: Betlehemi Híradó, 1956. 10. 26. 1. 1.

Betlehemi Híradó, 1956. 10. 26. 1. 2. = Magyarországon is mozgolódnak. In: Betlehemi Híradó, 1956. 10. 26. 1. 2.

Californiai Magyarság, 2016. 10. 26. 1. = 100,000 magyar ifjú tüntetése Pesten. In: Californiai Magyarság, 2016. 10. 26. 1.

GLANT Tibor: Emlékezzünk Magyarországra. Tanulmányok a magyar forradalom és szabadságharc amerikai emlékezetéről. Kiss József Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Híradó, 1956. 10. 25. 1. = Forradalom Budapesten! In: Híradó, 1956. 10. 25. 1.

Magyar Hírnök, 1956. 10. 25. 1. = Forradalom Budapesten! In: Magyar Hírnök, 1956. 10. 25. 1.

Magyarság, 1956. 10. 26. 1.-3. = Tüntetések Varsóban és Budapesten. In: Magyarság, 1956. 10. 26. 1.-3.

RÁCZ János (2013): Az 1956-os forradalom következményei az angolszász világ sajtójának tükrében. Budapest <http://doktori.btk.elte.hu/hist/raczjanos/diss.pdf> (Letöltés ideje: 2016. 12. 23.)

Szabad Sajtó, 1956. 10. 25. 1. = Magyarok, imádkozzunk!. In: Szabad Sajtó, 1956. 10. 25. 1.

Szabad Sajtó, 1956. 10. 25. 2. = Forradalom Budapesten! In: Szabad Sajtó, 1956. 10. 25. 2.

A Jó Pásztor, 1956. 10. 26. 1. = Láncikat csörgetik, lerázzák a szovjet rab gyarmati népei. In: A Jó Pásztor, 1956. 10. 26. 1.

TISCHLER János (szerk.) (2006): Budapestről jelentjük... Az 1956-os forradalom az egykorú nemzetközi sajtóban. Válogatás. 1956-os Intézet, Budapest

Mayer Krisztina

Miskolc, 1977

Miskolci Egyetem, Egészségügyi Kar

Miskolc, Egyetemváros

krisz88@freemail.hu

+3630/382-3030

Tanulmányok

2013. PhD fokozat – PTE Pszichológiai Doktori Iskola

2004. Pszichológia szak – Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

2004. Testnevelő tanári egyetemi szak (M.Sc.) – Pécsi
Tudományegyetem Természettudományi Kar

2003. Úszás sportedző – PTE TTK Testnevelési és Sporttudományi
Intézet által szervezett tanfolyam

2002. Mentőőr – Uszodamester – Ariadne Szakképzési és
Karriertervezési Iskola

2000. Aerobic sportedző – Semmelweis Egyetem Testnevelési és
Sporttudományi Kar (TF) Továbbképző Intézet által szervezett
tanfolyam

1996. Érettségi – Miskolc, Földes Ferenc Gimnázium

Jelenlegi munkahely

Miskolci Egyetem, Egészségügyi Kar

Tudományos fokozat

PhD pszichológia (PTE 2013)

Tudományos tevékenység

Pszichológia, sporttudomány

Díjak, kitüntetések

XXVI. OTDK Testnevelés és Sport Társadalomtudomány kérdései alszekcióban II. helyezés Győr, 2003 ápr. 10-12

XVII. OTDK Testnevelési és Sporttudományi Szekciójának Sportrekreáció, sportturizmus alszekciójában I. helyezés Nyíregyháza 2005 márc. 23.-24.

A Magyary Zoltán Felsőoktatási Közalapítvány kiemelkedő tudományos teljesítményéért járó különdíj Nyíregyháza 2005 márc. 23.-24.

Pro Scientia Aranyérem Budapest MTA 2005.nov. 7.

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 28

Konferencia-előadások, posztterek száma: 27

Legjelentősebb 5 publikáció

Mayer Krisztina, Lukács Andrea: How Resilient are the pro- and anti-Social Risk-takers and Extreme Sportsmen? Transylvanian Journal of Psychology - Erdélyi Pszichológiai Szemle (ISSN:1454-797X) 2014: (1) pp.111-121. (2014)

Krisztina Mayer, Emőke Kiss-Tóth, Andrea Lukács: Can We Differentiate Between Different Forms of Risk Seeking Behavior on the Basis of Sensation Seeking, Resilience, Performance Motivation and Temperament and Character Factors?

XXX. microCAD Internatinal Multidisciplinary Scientific Conference Medical and Health Science, lektorált kiadványa (ISBN 978-963-358-113-1)

Mayer Krisztina, Lukács Andrea, Pauler Gábor: A 8-tételes szenzoros élménykeresés kérdőív (BSSS-8) magyarországi adaptálása – Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 2012, 13(3): 295-310.

Mayer Krisztina: Temperamentum- és karaktertípusok, valamint a teljesítménymotiváció összefüggése kockázatkereső magatartásformákkal

Bevezetés

Különbözőek vagyunk. Van, aki elviseli, más kedveli és egyenesen keresi a veszélyt. Van, aki akkor érzi jól magát, ha az események felpörögnek, ha nagy a tét. Másokat épp ez bénít meg, ők nyugalomra, békére vágnak. De vajon mi áll a háttérben? Kutatásomban erre a kérdésre keresem a választ.

Feltételeztem, hogy a különböző kockázatkereső magatartású csoportok – proszociális kockázatvállaló, antiszociális kockázatvállaló és extrém sportoló - jelentős különbséget mutatnak mind a temperamentum és karakter sajátosságaikban, mind a teljesítménymotiváció tekintetében. Ezek a különbségek adják a magyarázatot az eltérő életpályára és arra, hogy más-más területen találják meg az élethez elengedhetetlen „izgalmat”.

Elméleti háttér

Elsősorban egyénfüggő az, hogy egy teljesítményhelyzetben a sikerorientáció vagy a kudarcckerülés a hangsúlyosabb. Ez a fajta beállítódás a személy viszonylag stabil jellemzője, melyet befolyásolnak a korai tapasztalatok, a nevelés és a környezeti hatások. A sikerorientált személyek kitartóak, biztosak képességeiben. A kudarc esetén sem veszítik el a kedvüket, mivel többnyire belső, de nem állandó tényezőket tesznek felelőssé a kudarcért, azaz az erőfeszítés hiányának tulajdonítják a sikertelenségét. Épp ezért a kudarcra fokozott erőfeszítéssel

reagálnak. A kudarckerülő személyek ezzel szemben kudarc esetén hamar feladják a küzdelmet és a sikerekről sem hiszik el, hogy saját maguknak köszönhetik (Fodor, 2007).

Robert Cloninger amerikai pszichiáter által kidolgozott pszichobiológiai modell szerint a személyiséget alapvetően az információ befogadásában, tárolásában és feldolgozásában lévő különbségek határozzák meg. Cloninger személyiségmodellje egységes biopszichoszociális elméletbe próbálja integrálni a normál személyiségváltozókat, a pszichiátriai zavarokat, a neurobiológiai mechanizmusokat és a tanuláseméletet. Elméletében a tanulást és a szociális változókat, ill. a genetikai és biológiai változókat is egyaránt fontosnak tartja. Két fő oldalról közelíti meg a személyiség fogalmát, ez a temperamentum és a karakter (Rózsa és mtsai, 2005).

Vizsgálat

Vizsgálati személyek

Vizsgálatomban 170 fő proszociális kockázatvállaló vett részt, (tűzoltó) (átlagos életkor 32,15 \pm 5,4), 194 fő antiszociális kockázatvállaló (erőszakos bűncselekmény elkövető) (átlagos életkor 33,5 \pm 9,2) és 71 fő extrém sportoló (átlagos életkor 34,7 \pm 8,4).

Az adatfelvétel négy Tűzoltóparancsnokságon (Pécs, Siklós, Miskolc, Diósgyőr) valamint nyolc börtönben zajlott le (Miskolc, Pécs, Szekszárd, Sátoraljaújhely, Tiszalök, Szeged, Budapest, Vác. A vizsgálatban való részvétel önkéntes, a válaszadás anonim volt. A mintában kizárólag férfi személyek szerepeltek.

A Temperamentum és Karakter kérdőív esetén kontrollcsoportként használtam fel a PTE Pszichológia Intézet adatbázisából 97 „átlagos” korban és iskolázottságban hasonló férfi adatait. A kontrollcsoport életkori átlaga 33,69 \pm 8,303.

A teljesítménymotivációs kérdőív (AMS-R) esetén alkalmazott kontrollcsoport összesen 60 olyan személyből állt, akik semmilyen kockázatos tevékenységgel nem foglalkoznak.

Vizsgálati eszközök

A teljesítménymotiváció vizsgálatára az AMS-R (Lang és Fries, 2006) kérdőívet használtam. A temperamentum és karakter vizsgálata a Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI) Rózsa és munkatársai által adaptált magyar változatával történt (Rózsa és mtsai, 2005).

Eredmények

Az extrém sportolók sajátossága

Az extrém sportolókat jellemzik az új ingerekre vagy jutalomforrásokra adott intenzív válaszok és a gyakori explorációs aktivitás, impulzívok, jellemző rájuk továbbá a féktelenség, rendtelenség és az extravagáns viselkedés. (Erre utalnak a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) Az extrém sportolókról kiderült, hogy ellazultak, optimisták, gondtalanok, mentesek a gátlásoktól, magabiztosak és kedvelik a társaságot. Kevésbé jellemző rájuk az anticipátoros szorongás, nem félnek a veszélytől, magabiztosak, energikusak, szókimondóak és optimista kockázatvállalók. (Erre utalnak a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) Elmondható továbbá, hogy az extrém sportokat űzők csoportjába tartozó személyek kezdeményezők, jellemzi őket az önelfogadás, a felelősségtudat és a célok megvalósításához szükséges szervezőkészség és leleményesség. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

Továbbá jellemzi őket a veszélykeresés, a versenyszellem, a túlaktivitás, az agresszió és az extraverzió. (Erre utalnak a magas értékek a TCI Újdonságkeresés temperamentumfaktorában, és az alacsony értékek a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában.)

Az antiszociális kockázatvállalók sajátosságai

Az antiszociális kockázatkeresők csoportjáról kiderült a vizsgálat során, hogy szociálisan elkülönültek, érzelmileg hidegek és gyakorlatiasak. Érzéketlenek a szociális megerősítés verbális jeleire és hamar felfüggesztik a nem jutalmazó aktivitásaikat és kapcsolataikat. (Erre utalnak a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.)

A bűnelkövetők csoportjába tartozó személyekre nem jellemző a felelősségtudat, az eredményesség, a szervezőkészség, és az önelfogadás, továbbá az, hogy életüknek olyan célja lenne, melynek eléréséért képesek a késleltetésre, a kielégülés elhalasztására. Ezek a személyek kevésbé képesek az önkontrollra, a szabályok betartására, valamint a helyzetekhez való alkalmazkodásban gyengébbek. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) A vizsgálatomban részt vett bűnelkövetők szociálisan intoleránsak, nem érdeklődnek más emberek iránt és nem empatikusak. Ezeket a személyeket nem jellemzi a segítőkészség, gyakran ellenségeskedők, gyűlölködők és bosszúállóak. A világot és más embereket úgy látják, mint ami ellenséges és rosszindulatú velük szemben. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) Az Önirányítottság és az Együttműködés karakterfaktoraiban elért alacsony értékek jelzik személyiségük éretlenségét és utalnak az impulzuskontroll hiányára.

Megállapíthatjuk továbbá, hogy nem képesek viselkedésüket realiztikus célokra irányítani, dezorganizáltak (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) ezen kívül ragaszkodnak magányukhoz és szociálisan izoláltak. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.)

Továbbá kiderült, hogy kudarckerülő teljesítménymotivációs attitűd jellemezi őket.

A proszociális kockázatvállalók sajátosságai

A proszociális kockázatvállalókról, tehát a tűzoltók csoportjáról elmondhatjuk a vizsgálatom alapján, hogy kevésbé jellemző rájuk az anticipátoros szorongás, magabiztosak, nem félnek a veszélytől, általában optimisták, mentesek a gátlásoktól és tele vannak energiával. Ezen kívül energikusak, szókimondóak, optimista kockázatvállalók és kedvelik a társaságot. (Erre utalnak a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában elért átlagosnál alacsonyabb értékek.) A mintámban szereplő tűzoltókat jellemzi az érzékenység, az együttérzés, a melegszívűség, a segítőkészség és a mások elismerésétől való függés. Az általam vizsgált tűzoltók vágnak arra, hogy másokon segítsenek, örömet okozzanak. Ezek a személyek együttérzőek, vágnak az elismerésre, a dicséretre, a szociális elismerés verbális jeleire. Annyira fontos számukra az elismerés, hogy kitartanak az után is hosszú ideig, hogy a jutalom elmarad. (Erre utalnak a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

Jellemző rájuk továbbá a kezdeményezőkézség, a szervezőkézség, a leleményesség, az önelfogadás, továbbá az, hogy életüknek van célja, valamint, hogy céljaik eléréséért képesek a késleltetésre. Jellemző rájuk a felelősségtudat és az eredményesség. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.) A vizsgálatomban részt vett tűzoltókról elmondható még, hogy szociálisan toleránsak, empatikusak, segítőkészek és könyörületesek. Úgy érzik, hogy segítőkész és támogató közösség veszi őket körül. (Erre utalnak a TCI Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek.)

Jellemzi őket a hősiesség, meggyőző rámenősség és a hiszékenység. (Erre utalnak az átlagnál magasabb értékek a TCI Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában és az átlagnál alacsonyabb értékek a TCI Ártalomkerülés temperamentumfaktorában.) Ezen kívül többnyire jó hangulattal, kedvességgel valamint túlzott magabiztossággal is jellemezhetőek. (Erre utalnak az alacsony értékek a TCI

Újdonságkeresés- és az alacsony értékek az Ártalomkerülés temperamentumfaktorában) Továbbá jellemző rájuk a természetes nyíltság, meleg közvetlenség, hagyománytisztelet, a pontosság és az autokratikusság. (Erre utalnak az átlagnál alacsonyabb értékek a TCI Újdonságkeresés- és az átlagnál magasabb értékek a Jutalomfüggőség temperamentumfaktorában.)

Rendezett karaktertípussal jellemezhetőek, ennek megfelelően konzervatívak, konzisztensek, logikus okfejtés jellemzi őket és figyelnek a részletekre és a törvényre. (Erre utalnak a TCI Önirányítottság- és Együttműködés karakterfaktorában elért átlagosnál magasabb értékek, és a TCI Transzcendencaiélmény karakterfaktorában elért alacsonyabb értékek.)

Felhasznált irodalom

FODOR László (2007): *Fejezetek a motivációkutatásból*. Budapest: Gondolat Kiadó

LANG, J.W.B., FRIES, S. (2006): A Revised 10-Item Version of the Achievement Motives Scale. *European Journal of Psychological Assessment*, 22(3) 216-224.

RÓZSA Sándor, KÁLLAI János, OSVÁTH Anikó, BÁNKI M. Csaba (2005): *Temperamentum és Karakter: Cloninger pszichobiológiai modellje A Cloninger-féle temperamentum és karakter kérdőív felhasználói kézikönyve*. Budapest: Medicina Könyvkiadó

Mayer Martin János

Pécs, 1991

BME Energetikai Gépek és Rendszerek

Tanszék, doktorandusz

1111 Budapest, Bertalan Lajos u. 4-6.

mayer.martinj@gmail.com

+3630/343-0825

Tanulmányok

2016 – (2020) BME Pattantyús-Ábrahám Géza Gépészeti
Tudományok Doktori Iskola, doktorandusz hallgató

2014 – 2016 BME, Gépészmérnöki Kar, gépészmérnök MSc,
gépészeti eljárástechnika szakirány

2010 - 2014 BME Gépészmérnöki Kar, energetikai mérnök BSc,
villamos energetika szakirány

2006 - 2010 Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma, Pécs

Jelenlegi munkahely

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,

Gépészmérnöki Kar

Energetikai Gépek és Rendszerek Tanszék doktorandusz hallgató

Tudományos tevékenység

Kutatási terület: napenergia hasznosítása, naphőerőművek
üzemvitele és optimalizálása

Díjak, kitüntetések

2016 Junior Templeton Fellow

2016 József Nádor díj

2015 Pro Scientia Aranyérem

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2015 KTH Royal Institute of Technology (Stockholm, Svédország), féléves részképzés, Erasmus+ program

2014 Müller GmbH (Freiburg, Németország), szakmai gyakorlat, Campus Hungary program

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 4

Konferencia-előadások száma: 4

Legjelentősebb 5 publikáció

Mayer Martin János: Model-based analysis of the viability of concentrating solar power plants, Renewable Energy and Power Quality Journal, No. 14 (2016), International Conference on Renewable Energies and Power Quality 2016, Madrid, Spanyolország

Mayer Martin János: Naphőerőművek magyarországi lehetőségeinek modellalapú vizsgálata, Magyar Energetika folyóirat, 23. évf., 1. szám (2016)

Mayer Martin János, Nyerges Viktor, Schróth Ádám: Geotermikus erőmű illesztése kimerült szénhidrogén kutakhoz, Magyar Energetika folyóirat, 22. évf., 1. szám (2015)

Mayer Martin János: Naphőerőművek szerves Rankine-körfolyamat alkalmazásával, Energiagazdálkodás folyóirat, 56. évf., 1-2. szám (2015)

Mayer Martin János, Dr. Dán András: Napelemes rendszerek modellezése, Elektrotechnika folyóirat, 108. évf., 1-2. szám (2015)

Mayer Martin János: Napenergia hasznosítása A napelemes rendszerektől a naphőerőművekig

Bevezetés

A megújuló energiaforrások egyre nagyobb mértékű hasznosítása a fenntartható fejlődés biztosításának és a klímaváltozás elleni fellépésnek is fontos eszköze. A megújuló energiaforrások közül a napenergia önmagában is elegendő potenciállal rendelkezik ahhoz, hogy az emberiség teljes energiaszükségletét fedezze, így a napenergia alapú energiatermelés elterjedése pusztán műszaki és gazdaságossági kérdés. A napenergia hőtermelésre történő hasznosításának aktív módja a napkollektorok alkalmazása, melyekben leggyakrabban vizet melegítünk fűtési vagy technológiai hőigény ellátása céljából, míg a passzív hőhasznosítás az épületek tájolásával és kialakításával van összefüggésben.

Vizsgált technológiák bemutatása

A villamosenergia-termelésre történő felhasználás két módja a napelemekben megvalósuló közvetlen és a naphőerőművekre jellemző közvetett energiaátalakítás. A napelemes rendszerek a beeső napsugárzásból félvezető technológiával egyenáramot termelnek, amelyet egy inverter alakít át váltakozó árammá. A napelemek előnye, hogy a szórt napsugárzást is képesek hasznosítani, így felhős, borult időben is működőképesek maradnak. A napelemek költsége az elmúlt évtizedben folyamatosan csökken, így elterjedtségük dinamikus növekedést mutat, 2015 végére a világszinten beépített napelemes kapacitás elérte a 227 GW értéket (REN21, 2016, p. 62). A jelentős terjedés egyik fontos mozgatórugója az egyszerű felépítés és kis

karbantartásigény, valamint hogy a napelemes rendszerek kis, háztartási méretű kiserőművi teljesítménytartományban is létesíthetőek, ami lakossági befektetők számára is elérhetővé teszi a technológiát. A közvetlen energiaátalakítás hátránya azonban, hogy jelenleg még csak drága és gazdaságtalan villamosenergia-tárolók, leggyakrabban akkumulátorok alkalmazhatók, a tároló nélküli napelemek sugárzástól függően ingadozó teljesítménye pedig kihívást jelent a villamosenergia-rendszer egyensúlya szempontjából.

A közvetlen átalakítást megvalósító naphőerőművekben első lépésben a napsugárzásból hőt állítanak elő, majd ezt használják fel villamosenergia-termelésre egy, a hagyományos erőművekben megvalósítotthoz hasonló termodinamikai körfolyamat segítségével. A jó hatásfok eléréséhez szükséges magas hőmérsékletet a sugárzás koncentrálásával érik el, a naphőerőműveket leggyakrabban a koncentráls módja alapján csoportosítják. Fókuszálni csak azonos irányú sugárzást lehet, így a naphőerőművek csak a Napból érkező direkt sugárzást képesek hasznosítani, a szórt sugárzást nem. Összetettséjük miatt a naphőerőművek fajlagos létesítési is üzemeltetési költsége is magasabb a napelemekhez képest, így elterjedtségük is alacsonyabb, 2015 végén mindössze 4,8 GW összteljesítményű naphőerőmű működött világszerte (REN21, 2016, p. 68). A köztes hőtermelés lehetővé teszi a hő formájában történő energiátárolást a naphőerőművekben, amivel viszonylag hosszú idejű, napi szintű tárolás is gazdaságosan kialakítható. A hőtárolóval rendelkező naphőerőművek villamos teljesítménye nem függ közvetlenül a sugárzástól és a villamosenergia-igények függvényében tág határok közt szabályozható.

A napenergia hasznosításával kapcsolatos komponens szintű kutatások az egyes részegységek fejlesztését, műszaki paramétereinek javítását tűzik ki célul. A rendszerszintű kutatások a teljes erőmű optimális kialakítását, üzemvitelét és a villamosenergia-rendszeren belüli működését vizsgálják. Egy erőmű létesítése a beruházó számára tisztán befektetési, gazdasági kérdés, így naperőművek további elterjedését célzó kutatások alapvető célja a minél gazdaságosabb rendszerek kidolgozása, az egyes optimalizálási feladatok célfüggvényei is

általában gazdasági változók. A leggyakrabban használt gazdaságossági mutató az átlagos termelési egységköltség, mely az erőmű létesítése, üzemeltetése és leszerelése során jelentkező diszkontált költségek és a teljes élettartam alatt megtermelt villamos energia hányadosa. Ez a jellemző akkor jó összehasonlítási szempont, ha az erőmű a villamos energiát nem piaci körülmények között, hanem állandó átvételi áron értékesíti, ami egyébként egybevág a napjainkban jellemző megújuló energia támogatási rendszerekkel. Ennek a számítási és támogatási módnak egyaránt problémája az, hogy nem értékeli azt, ha az erőmű akkor képes energiát termelni, amikor a villamos energia igények és így a piaci energiaár magasabbak. Az erőmű piaci körülmények közti működése esetén a gazdaságosságot legpontosabban a tényleges bevételek alapján számolt belső megtérülési ráta (IRR) fejezi ki (Guédez, 2015).

A gazdaságossági számítások azonban jelentős bizonytalansággal járnak, hiszen a beruházási költségek általánosan, a konkrét tervezés és ajánlatkérések előtt csak pontatlanul becsülhetőek. Bizonyos esetekben tehát a gazdaságossági mutatók helyett célszerűbb az ezekkel közvetlen kapcsolatban álló, ám egzaktabb műszaki paraméterek használata. Hagyományos erőművek esetén ilyen paraméter a hatásfok, melynek magasabb értéke esetén egységnyi villamos energia előállításához kevesebb tüzelőanyagra van szükség, ami alacsonyabb költségekhez és károsanyag-kibocsátáshoz vezet. Napenergia hasznosítása esetén a hatásfok csak másodlagos fontosságú, hiszen az erőmű nem használ tüzelőanyagot, a hatásfok közvetlenül csak a napelemek vagy napkollektorok teljes szükséges felületére van hatással. A kihasználási tényező az időegység alatt megtermelt energiát viszonyítja a maximálisan termelhetőhöz, amelyet az erőmű folyamatos névleges teljesítményű üzeme során állítana elő. A kihasználási tényező tehát arányos az erőmű által termelt energiával és az ebből származó bevételekkel, így hatással van annak megtérülésére.

Modell alapú szimulációs vizsgálatok

Kutatásom során a két alapvetően eltérő napenergia hasznosítási technológia összehasonlítása és értékelése volt a célom mind hazai, mind pedig nemzetközi viszonylatban. A naperőművek jellemzően nagy mérete és igen magas költségei miatt a vizsgálatok számítógépes szimuláción alapulnak, amelyekhez modelleket készítettem az egyes technológiák működésének leírására. A modellek bemeneti adatai az erőmű működését meghatározó meteorológiai paraméterek, a sugárzás és a környezeti hőmérséklet. A legfontosabb kimeneti adat az erőmű villamos teljesítménye, melynek integráljaként a termelt energia mennyisége is számítható. A napelemes rendszerekre vonatkozó modell a napelem cellák és az inverter működését is leírja, valamint az egyenáramú vezetékezés kialakítását és veszteségeit is figyelembe veszi. A naphőerőmű modell három részből áll, melyek a hőtermelést, a hőt villamos energiává alakító körfolyamatot valamint a hőtároló működését írják le. A modellek felépítése során kompromisszumra törekedtem olyan tekintetben, hogy bár egy összetettebb modell pontosabban leírja a rendszer működését, az ehhez szükséges növekvő számú becsült paraméterek növelik az eredmény bizonytalanságát.

Az éves szinten termelt energia a modell segítségével meteorológiai adatbázisok alapján határozható meg. A számításokhoz használt Meteororm adatbázis az év minden órájára tartalmaz direkt és szórt sugárzás valamint hőmérséklet adatokat, melyeket több év mérési adatai alapján határoztak meg, így nem egy konkrét, hanem egy átlagos évre vonatkozik. Két helyszínre is elvégeztem a számításokat annak érdekében, hogy az eltérő időjárási jellemzők hatását figyelembe vegyem. Az egyik helyszín Debrecen közelében található, a másik pedig a spanyolországi Sevilla környékén, mivel az Európai Unió belül ott az egyik legmagasabb az éves szintű besugárzás, és jelenleg is számos naperőmű üzemel ott.

A napelemes rendszerek legelterjedtebb típusa kristályos szilícium cellákat tartalmaz, ezért egy ilyen rendszerre végeztem el a számításokat. A naphőerőművek két leggyakoribb típusa a parabolavályús kollektoros és naptornyos erőmű, melyek

mindegyike létesülhet hőtárolóval vagy anélkül, így itt összesen négy különböző erőművet vizsgáltam. Tárolós naphőerőmű esetén a hőtermelést érdemes túlméretezni, hogy maradjon tárolható többlet hő, így mindkét erőműtípus esetében háromszoros túlméretezéssel számoltam, majd ehhez választottam optimális tároló méretet. A hőtároló optimalizálása is éves szintű szimuláció alapján történt, figyelembe véve azt, hogy éves szinten kevés alkalommal korlátozza az energiatermelést a teljesen megtelt tároló, de annak mérete ne is legyen kihasználatlanul nagy. A tároló működésére egyszerű üzemviteli stratégiát választottam, mely a napsugárzás csökkenése esetén a tárolt energia azonnali felhasználását célozza, így biztosítva a legjobb kihasználtságot.

1. táblázat: kihasználási tényező különböző típusú naperőművek esetén

Erőmű típusa		Magyarország	Spanyolország
Parabolavályús naphőerőmű	Tároló nélkül	9,1%	15,1%
	12 órás tároló	29,7%	47,9%
Naptornyos naphőerőmű	Tároló nélkül	8,9%	13,9%
	9 órás tároló	31,6%	47,9%
Napelemes erőmű	Tárolás nélkül	15,4%	19,4%

A szimuláció eredményeit az 1. táblázat tartalmazza, mindegyik érték az 50 MW névleges teljesítményű erőműre vonatkozik. Látható, hogy a spanyolországi kedvezőbb sugárzási viszonyok közt mindegyik erőmű több energiát termel, mint itthon, így adott erőműtípus esetén mindkét helyszínen közel azonos beruházási költséget feltételezve itthon minden esetben lassabb a befektetés megtérülése. Napelemes rendszerek esetén a különbség kisebb, mintegy 25%, a naphőerőművek azonban típustól a tárolástól függetlenül mintegy 50%-kal több energiát termelnek Spanyolországban. Ennek oka, hogy hazánkban magasabb a szórt sugárzás részaránya, amelyet csak a napelemes rendszerek képesek hasznosítani, így elmondható, hogy a hazai időjárás

viszonyoknak inkább ez a technológia felel meg. A tároló nélküli naphőerőművek mindkét helyszínen alulmaradnak a napelemekkel szemben, így magasabb létesítési költségeiket is figyelembe véve jóval drágábban képesek csak energiát termelni. A naphőerőműveket tehát minden esetben érdemes hőtárolóval ellátni, ami a költségek növekedésénél nagyobb arányban növeli az erőmű kihasználási tényezőjét, így gazdaságosabbá teszi az erőmű működését. Spanyolországban megfelelően nagy tároló létesítésével 50%-os kihasználási tényező is elérhető, ami az időjárásfüggő megújuló energiaforrások hasznosításán belül kiemelkedő érték. A hőtárolós naphőerőművek legfőbb előnye mégis a szabályozhatóság, mely által akár a napelemek ingadozó teljesítményének kiegyenlítésére is felhasználhatóak.

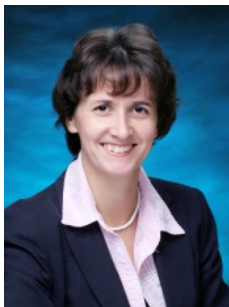
Következtetések

Kutatásom eredményei alapján a magyarországi adottságok főként a napelemes rendszereknek kedveznek, nemzetközi szinten a naphőerőművi technológiának is kiemelt fontossága lehet. Tisztán a termelt villamos energia mennyiségét tekintve a napelemek jóval gazdaságosabbak, a naphőerőművekben megvalósítható hőtárolás és az ebből adódó magas kihasználási tényező és szabályozhatóság a megújuló energiaforrások folyamatos terjedésével párhuzamosan egyre növekvő előnyt jelentenek. A kutatás további szakaszában a modelljeimet megfelelő költségfüggvényekkel látom el, amelyek segítségével pontosabb gazdaságossági számítások végezhetőek. Ezt követően a naphőerőművek egyes részegységeinek modell alapú optimalizálása és a hőtároláshoz kapcsolódó különféle üzemviteli stratégiák vizsgálata a célom.

Felhasznált irodalom

GUÉDEZ, R., TOPEL, M., SPELLING, J., LAUMERT, B. (2015): Enhancing the profitability of solar tower power plants through thermoeconomic analysis based on multi-objective optimization. Energy Procedia, Vol. 69, pp. 1277-1286.

REN21 (2016): Renewables 2016 Global Status Report. Letöltve: http://www.ren21.net/wp-content/uploads/2016/06/GSR_2016_Full_Report.pdf (Utolsó letöltés: 12/12/2016)

Mecsí Beatrix

Kaposvár, 1972
ELTE Távol-keleti Intézet
Budapest, Múzeum krt. 4/B.
bmecci@gmail.com
+3630/455-1135

Tanulmányok

1986-90: Kaffka Margit Gimnázium, Budapest (speciális angol tagozat)

1991-98: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi kar, Művészettörténet szak

1994-99: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi kar, Japán szak

1997-99: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi kar, Koreanisztika program

1999-2003: University of London, SOAS, Anglia, London, PhD képzés, Művészettörténet-régészet szak

Jelenlegi munkahely

ELTE Távol-keleti Intézet

Tudományos fokozat

Habilitáció, kelet-ázsiai művészet (2009)

PhD, művészettörténet-régészet (2003)

Tudományos tevékenység

Művészetelméleti kérdések

Kelet-ázsiai művészet

Ikonográfia

Recepciókutatás a keleti és nyugati művészetekben

Díjak, kitüntetések

1999: Pro Scientia Aranyérem

1994-1998: Egyetemi tudományos ösztöndíjak (5 alkalommal, kétszer kiemelt kategóriában)

1996-1997: Köztársasági ösztöndíj

Ösztöndíjak, tanulmányutak

1998: Academy of Korean Studies ösztöndíja, koreai művészet és kultúra, Seongnam, Dél-Korea

2001-2002: Intenzív koreai nyelvi ösztöndíj, Yonsei University, Dél-Korea, Szöul

1999-2003: PhD-képzés, University of London, Művészettörténet és Régészet szak (Korea Foundation és a University of London külön támogatása, Magyar Állami Eötvös ösztöndíj, Pro Renovanda Cultura Hungariae ösztöndíja)

2004: Magyary Zoltán posztdoktori ösztöndíj

2005: Korea Foundation Fellowship for Field Research, Dél-Korea

2006: OTKA posztdoktori ösztöndíj

2007: Japan Foundation Scholarship, Japan Foundation Kansai Research Center, Japán

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 86

Konferencia-előadások száma: 94

Legjelentősebb 5 publikáció

Mecsi Beatrix: „Japánok az Amerikai Egyesült Államokban: a japán identitás a kortárs amerikai képzőművészetben”. *Kortárs japanológia 1*. Szerkesztette: Farkas Ildikó és Sági Attila.Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmatan Kiadó, Budapest, 2015: 315-322.

Mecsi, Beatrix: “Bodhidharma in China, Korea and Japan: Models for representations and commercialization of the legendary founder of Chan Buddhism in East Asia.” *Face to Face. The transcendence of the arts in China and beyond – Historical*

Perspectives. Lisbon: CIEBA/FBAUL (Artistic Studies Research Centre / Faculty of Fine Arts, University of Lisbon) Global Art Monograph Series. ISBN: 978-989-8300-49-2.

Mecsi Beatrix: Pindola in Korea and Japan: Is the Wandering Jew coming from East Asia? *Asian Studies*. (peer-reviewed journal) [Vol 2, No 2 \(2014\)](#) Ljubljana.

Beatrix Mecsi: A Sad Beauty: Identification of a Woman Portrait from Joseon Korea. Museum Network Fellowship Research Papers. National Museum of Korea, 2013.07.08-22. 2013. ISBN 978-89-8164-097-2. pp.83-100

Mecsi, Beatrix & Huylebrouck, Dirk: Het fruitmysterie van het Lam Gods. EOS (Dutch version of the Scientific American), Juni 2011. pp. 38-41

Mecsi Beatrix: Arhatok és ábrázolásaik Kelet- Ázsiában

Gyakran találkozhatunk a kínai, koreai és japán művészetben buddhista szenteket, vagyis arhatokat ábrázoló képekkel és szobrokkal. Ezek általában 16, 18 vagy 500-as csoportokban ábrázolják e különös külsejű figurákat. Előadásomban az arhatok megjelenését, buddhizmusban betöltött szerepüket, ezek változásait vizsgálom, különös tekintettel a vizuális megjelenésükre Kínában, Koreában és Japánban. Bemutatom, hogy hogyan kapcsolódik a *csan* buddhizmus alapítójának, Bódhidharmának alakja és Korea buddhista kolostorainak rejtélyes magányos szent ábrázolása ezen arhatok koncepciójához és ábrázolásaihoz. Ez utóbbi valószínűleg nem más, mint a történeti Buddha egyik első tanítványa, Pindola ábrázolása a már a neokonfucianizmus hatása alatt lévő Koreában.

Arhatok

Az "arhat" (szanszkrit) szó eredeti jelentése: érdemes az adományokra, amely jelentés jól tükröződik a fogalom kínai fordításában is: 應 *ying* (adományoz) + 供 *gong* (felajánlások), de találhatunk e szónak olyan fordítását is, mint például: "aki nem születik újjá" 不生 vagy "igaz ember" 真人 (De Visser, 1923, p. 6). Az arhat szó kínai kiejtése *āluóhàn* vagy *luóhàn*, japánul *rakan*, koreaiul *nahan* vagy *arahan*. Általában 500, 16 és 18-as csoportokban említik őket, amely csoportosítások közül a legrégebb az 500-as csoport.

De Visser (1923, pp. 21-28) összegyűjtötte a legkorábbi buddhista forrásokat Indiából, és azt a következtetést vonta le, hogy az 500-as szám nem konkrét szám, hanem egyszerűen csak annyit jelent, hogy "nagyon sok". A legtöbbet idézett és legnagyobb befolyással bíró forrás a "Feljegyzések a buddhista tanítás

fennmaradásáról, ahogy azt Nandimitra, a nagy arhat magyarázza". Ezt a szöveget Nandimitra, egy 2. században élt Srí Lanka-i szerzetes írta. A szöveget Xuanzang 玄奘 fordította kínaira 654-ben (*Da Aluohan Nandimiduoluo Suoshuo Fazhuji* címen, de gyakran csak Fazhuji 法住記-ként hivatkoznak e forrásra) (Wen Fong, 1957, p. 35). Ebben a szövegben 16 arhat jelenik meg, akiknek a neve és a hozzájuk tartozó területek vannak megnevezve, és bemutatásra kerül, hogy hogyan bízta rájuk Buddha a tan védelmét.

A különböző csoportokban szereplő arhatok nevei és a Fazhuji 16-os listája között számos eltérés található. Eredetileg az arhatokat Buddha személyes tanítványainak tartották, de csupán 5 személy található meg Buddha 100 tanítványának nevei között, és csak 1 (Rāhula) a 10 legfontosabb tanítvány sorában. Amikor az 500 arhat között 29 arhat név szerint is megnevezésre kerül, mindössze 4 szerepel a 16-os arhatok listáján (Piṇḍola Bharadvāja, Vakula, Cūdapanthaka és Rāhula) (De Visser, 1923, p. 197). A Lótusz-szútrában 500 arhatból 11 szerepel név szerint, de csak Vakula szerepel közülük a 16 között. A Mahayānavataraka Śāstra, amelyet az Északi Liang-dinasztia (397-439) idején fordítottak kínaira, csak két arhatot (Piṇḍola és Rahula) említ név szerint (De Visser, 1923, p. 198).

Lévi és Chavannes (1916) megjegyzi, hogy az arhatok eredetileg a hinájána buddhizmushoz kapcsolódnak, de mégis beépíti alakjukat a mahájána buddhizmus a saját világképébe, ahol a szerzetesek és arhatok helyett a bódhizattva kultusza a hangsúlyos. Mi lehet hát az arhatok integrálásának az oka és jelentősége a mahájána buddhizmusban?

Wen Fong (1957:28) úgy magyarázza ezt a jelenséget, hogy a mahájána buddhizmus az arhatok szerepeltetésével bemutatja alacsonyabb státuszukat, bár nem veti el teljesen tanításukat (ahogy ezt szépen szemlélteti a Lótusz-szútra égő ház hasonlata). *A hinájánára jellemző arhatok szerepeltetése a mahájána buddhizmusban ahhoz is köthető, hogy bizonyos hinájánisztikus szövegek* (Ekottara-āgama sūtra és a Sāriputra-paripṛcchā sūtra) amelyek a négy nagy *śrāvaka*¹ e világban maradásáról szólnak,

¹ Arhatok, akik személyesen hallották Buddha tanítását.

összekötik e tanítást Maitreja, a jövő buddhája (jelenleg bódhiszattva) eljövetelével. Maitreja az egyetlen bódhiszattva, akit elfogad a hinajána buddhizmus is, és a 2-3. században írt mahájána Lótusz-szútrában is igen fontos szerepet tölt be megelőzve a később sokkal népszerűbbé váló Avalokitésvara és Mandzsusri bódhiszattvák kultuszát (Wen Fong, 1957, pp. 31-33).

Az arhatok 16-os csoportban szerepeltetése a négy égtáj sokszorozásával függhet össze, ahol védik a tanokat. Viszont kialakult az egyik arhat, Pindola önálló kultusza is Indiában. Erről egy 18. századi japán forrás számol be részletesen, alapul véve a kultusz leírásának kínai fordítását.² Tibetben, Mongóliában és a kínai lamaizmusban a 16 arhat másféle sorrendben szerepel, és néha további két személyt kapcsolnak a csoporthoz (Dharmatrátát és a "nagy hasú Buddhát") (De Visser, 1923, pp. 62-78).

Kínában az 500 arhat kultusza a Tiantaishan 天台山 környékén virágzott, ahol a legkorábbi indiai forrásokban említett Buddhavanagiri barlangokban élő 500 arhat szolgált mintául. Itt időről időre megjelentek arhatok a hétköznapi emberek között szerzetesnek álcázva magukat. A kultusz legkorábbi említése a 10. századból származó *Song gaosengzhuàn* 宋高僧傳 című írásban található, ami a Song-korban élt híres szerzetesek életrajzait tartalmazza.

Az arhatok legkorábbi képi ábrázolásairól író források alapján úgy gondolható, hogy az 5-6. században már készültek agyagszobrok és festmények, ahol csoportban ábrázolták őket, de csupán 10. századi másolataik és az írásos említések maradtak fenn róluk (De Visser, 1923, p. 103).

Az egyik legfontosabb arhat-ábrázolás Guanxiu 貫休 (832-912) szerzetes nevéhez köthető, aki különös, fák alatt vagy barlangban meditáló, eltúlzott vonású arhatjainak ábrázolására álmában kapott inspirációt.

Az 500 arhat ábrázolásához számos különböző gondolat és képi forrás szolgált alapul. Megjelennek olyan személyek is az 500 arhat sorában Kínában, mint például Liang Wu császár és később a Qing-császárok (Kangxi és Qianlong), sőt, a 16. században Marco

² Qing Binduluo Fa 請賓度羅

Polo, a híres európai utazó is feltűnik az 500 arhat sorában! (De Visser, 1923, p. 139).

A csan (japánul zen) buddhizmus különösen kedvelte az arhatokat. Japánban a Rinzai és az Ōbaku zen az 500 arhat kultuszát, míg a Sötő zen irányzat a 16 arhat kultuszát részesítette előnyben. Amikor alapítójukat, az indiai Bódhidharmát ábrázolták, a rendelkezésre álló arhat-ábrázolásokat használták kiindulási pontnak.

Bódhidharma ábrázolásai

Bódhidharmáról, a csan (zen) buddhizmus legendás alapítójáról úgy tartják, hogy az 5-6. században élt Indiában, azonban a legkorábbi fennmaradt ábrázolásai csak a 11-12. századból származnak (Mecsi, 2014). Két különböző ikonográfiai típusa jelent meg Kínában, és később e kétfajta ábrázolás keveredett egymással. Az egyik a szakálltalan típus és a másik, a sokkal népszerűbb ábrázolás Bódhidharmát szakállas nagydarab férfinak ábrázolta indiaias vonásokkal és sötét bőrrel, aki gyakran csuklyát visel.

Kontextustól függően vannak egyalakos Bódhidharma-képek és csoportképek is, illetve triptichonok központi képeként is előfordul az ábrázolása. Ezek közül a legkorábbi a csoportképben való ábrázolás.

Bódhidharma ábrázolásának eredete visszavezethető az arhatok ábrázolásaira, és valószínűnek tartható, hogy az arhatok csoportképeiből vált ki az önálló Bódhidharma-ábrázolás, de az is elképzelhető, hogy Bódhidharma már eleve az 500 arhat csoportjába tartozott. Egy 12. század elejéről származó 500 arhatot ábrázoló képsorozaton jól látható egy nádszálon átkelő sötét bőrű arhat, aki nagyon sok hasonlóságot mutat Bódhidharma önálló ábrázolásával, ahol a pátriárkát a Jangce folyón egy nádszálon való átkelésékor ábrázolták (1. kép). Bódhidharma arhatnak is tekinthető, így ez a hasonlóság nem meglepő. Az érdekesség viszont az, hogy Bódhidharma nádszálon való átkelésének első fennmaradt említése csupán a 13. századból származik. Tehát a vizuális ábrázolásokon (vagy a szóbeli

hagyományban?) már korábban megjelenő elemeket később integrálták az írásos legendaszövegekbe (Mecsi, 2008).

A különös "magányos szent" Korea buddhista kolostoraiban

A Joseon-időszakban (1432-1910) Koreában, ahol a buddhizmust háttérbe szorították a hivatalos konfuciánus ideológiával szemben, megfigyelhetünk egy sajátos szinkretizmust a buddhista tematikájú műveken. A 17. századtól kezdve ismerjük a Dokseong vagy Naban jonja nevű buddhista szerzetest bemutató ábrázolást a templomegyüttes egy távoli csarnokában, ahol a sámán hitvilághoz kapcsolódó és taoista jellegű képekkel együtt láthatjuk alakját egy halhatatlansági szimbólumokkal teli tájképi háttérbe helyezve (2. kép). Az e képtípusokhoz kapcsolódó gyakorlathoz hasonlóan a hozzá járuló hívők általában evilági javakért és hosszú életért imádkoznak hozzá. Alakját gyakran a koreai népi vallásosság és sámán hitvilág keretein belül elemzik (Zo, 1982), azonban ha az ábrázolás buddhista forrásait keressük, akkor valószínűsíthető, hogy alakja kapcsolódik Śākyamuni Buddha egyik tanítványához, az indiai Piṇḍola Bharadvāja nevű arhathoz, akinek önálló kultusza is kialakult.³ Mivel alakja kapcsolatba hozható a mágiával és a hosszú élettel (büntetésből e világban kell élnie Maitreya, a jövő buddhája eljöveteleig), ezért halhatatlansági szimbólumokkal körülvéve ábrázolják és a taoista jellegű népi istenségek mellé helyezik alakját Koreában.

Mivel Piṇḍola még a mi világunkban tartózkodik, de Śākyamuni Buddhát szemtől szemben látta, így élő kapcsolatot tart fenn a történeti Buddha és saját korunk között. Így az azonosítás nagyon valószínűnek látszik, bemutatva az arhat-ábrázolások jelentőségét és hatását még olyan esetekben is, ahol gyakran nem olyan ismert ezen ábrázolás eredete. Viszont szerepe továbbra is megmaradt, ahogy az elé járulók adományokat adnak számára, hűen az "arhat" név eredetéhez.

³ Kínában már az 5. században tudunk e kultusról.

Felhasznált irodalom

DE VISSER, Marinus Willem (1923): *The Arhats in China and Japan*, Oesterheld & co. Berlin: 69-78

LEE Ji-kwan 李智冠 (1999): A Study of Naban Shinang. 那畔信仰考, 伽山學報 KAZAN HAKBO Vol. 8. April 1999, Published by the Kazan Institute of Buddhist Culture. Seoul, Korea, pp. 12-17

LÉVI, Sylvain and CHAVANNES, Edouard (1916): "Les seize Arhat protecteurs de la loi," *Journal Asiatique* 8 (1916): 205-75.

MASON, David A. (1999): *Spirit of the Mountains: Korea's San-shin and Traditions of Mountain-Worship*. Seoul: Hollym, Elisabeth NJ

MECSI, Beatrix (2008): „The Power on Images on Texts Re-Examined: The Case of Bodhidharma's Crossing and the Mass-Consumption of Bodhidharma-images in Japan and Contemporary South Korea”, *Oriental Archive (Archiv Orientalní)*, Quarterly Journal of African and Asian Studies, Oriental Institute, Prague, ISSN 0044-8699, Volume 76/ 2008, pp. 217-249.

MECSI, Beatrix (2010): Visual database of Dokseong images in Korea. Website, URL-address: <https://photos.google.com/album/AF1QipPFXf1JynyGw--vNuxZU5SVLU-4XIHjJVdFKMU>

MECSI, Beatrix (2010): *Dokseong: Korea's Mysterious Lonely Saint*. In: *Mélanges offerts à Marc Orange et Alexandre Guillemoz. Cahiers d'Études Coréennes* 8. Paris: Institut d'Études Coréennes, Collège de France pp. 357-365. (2010) (ISSN 0769-7295)

MECSI, Beatrix (2012): "A csodatévő büntetése." [The punishment of the wonderworker] *Ózon*. Budapest, 2012, April, pp. 12-13.

MECSI, Beatrix - HUYLEBROUCK, Dirk - WILLY Vande Walle (2013): *Wandelende Boeddha. Aziatische variant op wandelende Jood*. EOS Memo, Number 5, 2013, pp. 52-55.

MECSI, Beatrix (2014): "Bodhidharma in China, Korea and Japan: Models for representations and commercialization of the legendary founder of Chan Buddhism in East Asia." *FACE TO FACE*, 16-50. Global Art Monograph Series.

PAK Se-min (ed.) (1993): "Dokseong jewimun, Haeinsa 1719, in: Jaebanmun" (Comprehensive Archive of Korean Buddhist Rituals), vol.2. pp. 646b-647b; 682a1, vol. 3. p. 399a, Seoul: Samseong-am, 1993

STRONG, John S. (1979): "The Legend of the Lion-Roarer: A Study of the Buddhist Arhat Piṇḍola Bharadvāja", *Numen*, Vol. XXVI, Fasc.1. June (1979): 50-88

We FONG (1957): *The Lohans and a Bridge to Heaven*. Freer Gallery of Art Occasional Papers, Vol.3.No.1.

Zo ZAYONG [Jo Ja-yong] (1982): *Guardians of Happiness: Shamanistic Tradition in Korean Folk Painting*. Seoul: Emileh Museum

1. kép: Zhou Jichang: Arhatok átkelnek a folyón. 111.5 x 53.1 cm, Tus és színek selymen. 1178 körül. Museum of Fine Arts, Boston (A Daitokuji buddhista kolostor gyűjteményéből, Kiotó, Japán).
(Kép forrása: <http://www.mfa.org/collections/object/lohans-crossing-the-river-24232>)

2. kép: Dokseong festmény (balra), egy dél-koreai buddhista kolostorban (fotó: Mecsi Beatrix)

Mezőfi László

Budapest, 1989

Szent István Egyetem, Rovartani Tanszék

1118 Budapest, Ménesi út 44.

mezofilaszlo@gmail.com

+3620/492 8289

Tanulmányok

2015- : Szent István Egyetem, Kertészettudományi Doktori Iskola

2013-2015: Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar,
Növényorvos MSc

2008-2012: Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar,
Kertészmérnök BSc

2004-2008: Szent Margit Gimnázium

Jelenlegi munkahely

Szent István Egyetem, Kertészettudományi Kar, Rovartani Tanszék

Tudományos tevékenység

- Almaültetvények pókegyütteseinek faunisztikai vizsgálata;
- A pókok kártevő korlátozó képességének, biológiájának és az agrobiocönózisokban betöltött ökológiai szerepének kutatása;
- Különböző művelésmódok és növényvédelmi kezelések a pókok viselkedési bélyegeire kifejtett direkt és indirekt hatásainak vizsgálata;
- Hasznos ízeltlábú szervezetek ökológiájának kutatása;
- Környezetbarát növényvédelmi technológiák fejlesztése.

Díjak, kitüntetések

2015: Pro Scientia Aranyérem

2015: A Környezetbarát Növényvédelemért Alapítvány pályázatának I. díja

2015: XXXII. OTDK, Agrártudományi Szekció, Növényvédelmi II. Tagozat, I. helyezés

2015: Dr. Szelényi Gusztáv Emlék Alapítvány legjobb ifjúsági előadó díja

2014: BCE Növénykórtani Tanszék Hallgatói fotópályázatának II. helyezése

2014: BCE KERTK XLI. TDK, Növényorvosi Szekció, III. helyezés

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 6

Konferencia-előadások száma: 11

Legjelentősebb 5 publikáció

Mezőfi, L. (2016): First record of the cosmopolitan spider *Oecobius navus* Blackwall 1859 (Araneae, Oecobiidae) in Croatia. *Zoology and Ecology*. (in press). doi: 10.1080/21658005.2016.1260308.

Mezőfi, L., Nagy, Cs. és Markó, V. (2015): Adatok almaültetvények lombzatlakó vadáspók együttesének összetételéről és kártevő korlátozó szerepéről. *Növényvédelem*. 51 (9): 409–416.

Mezőfi, L., Sipos, P. és Markó, V. (2015): A kaolin részecskefilm hatása az alma terméskártevőire és a gyümölcs minőségére. *Növényvédelem*. 51 (8): 353–362.

Mezőfi, L., Markó, G. és Markó, V. (2015): Vadász stratégiájú pókok életmódja és szerepük az alma kártevőinek gyérítésében. In: Horváth, J., Haltrich, A. és Molnár, J. szerk.: *Növényvédelmi Tudományos Napok 2015 – A 61. NTN kiadványa*. Magyar Növényvédelmi Társaság. Budapest. p. 31.

Mezőfi, L. és Nagy, Cs. (2014): A levéltetvek természetes ellenségei. *Agrárágazat*. 15 (11): 52–55.

Mezőfi László^{1*}, Nagy Csaba² és Markó Viktor¹: Almaültetvények lombozatlakó vadászpókjainak táplálkozási preferenciái

¹ Szent István Egyetem, Kertészettudományi Kar, Rovartani Tanszék, 1118 Budapest, Ménesi út 44.

² Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ, Gyümölcsstermesztési Kutatóintézet - Újfehértói Kutató Állomás, 4244 Újfehértó, Vadastag 2.

A pókok generalista polifág predátorok. Realisztikus becslések szerint, élőhelytől függően, hektáronként akár 200 kg-nyi ízeltlábút is elfogyaszthatnak egy év alatt, így a pókok fontos ökológiai szerepet töltenek be, mint a rovarok és egyéb gerinctelenek predátorai. Gyümölcsültetvényekben a pókok alkotják a legnagyobb faj- és egyedszámú ragadozó makroarthropoda együtttest. Gyakoriságuk ellenére azonban kevés ismerettel rendelkezünk számos pókfaj ökológiájáról és ezzel összefüggésben kártevő korlátozó képességéről. Munkánk egyik célkitűzése, hogy meghatározzuk almaültetvényekben a potenciális jelentőségű pókfajokat, és adatokat szolgáltatassunk zsákmányspektrumukról.

A vadászpókok természetes zsákmányspektrumát Magyarország legjelentősebb almatermesztő körzetében, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében mértük fel. Itt 2014-ben, 2015-ben és 2016-ban számos ökológiai almaültetvényben több alkalommal is vizuálisan vizsgáltunk át fákat, illetve kopogtatásos módszerrel is gyűjtöttünk táplálkozó vadászpók egyedeket. A táplálkozó egyedektől elvettük a zsákmányt, a pókot és a prédát egyaránt identifikáltuk, majd elemeztük a pók-zsákmány párok morfológiai, méretbeli adatait.

A lombozatlakó vadászpók együttes zsákmányspektrumát vizsgálva megállapítottuk, hogy a vadászpókok legnagyobb arányban növényvédelmi szempontból indifferens szervezetekkel táplálkoznak, és nagyobb arányban fogyasztanak kártevőket, mint hasznos szervezeteket. A kártevők közül a növénytetvek (*Sternorrhyncha*) alrendjébe tartozó fajok, míg a hasznos szervezetek közül legnagyobb arányban különböző pókok zsákmányolását figyeltük meg. A pókfaj és a vadászstratégia függvényében azonban a zsákmányspektrum összetétele jelentős különbségeket mutathat, mind fajonkénti, mind méretbeli összetételét tekintve. Megfigyeléseink szerint, növényvédelmi jelentősége elsősorban a *Philodromus* spp., *Clubiona* spp. és a *Cheiracanthium* spp. fajoknak lehet.

Vizsgálatainkat az OTKA (K112743) támogatta.

Nagy Noémi

Kaposvár, 1986

NKE NETK Nemzetközi Jogi Tanszék

1083 Budapest, Ludovika tér 2.

nagy.noemia@gmail.com

+3630/441-5858

Tanulmányok

2013– 2015: PTE-ÁJK, doktorjelölt

2012–2014: PTE-BTK, pszichológia MA

2010–2013: PTE-ÁJK Doktori Iskola

2009–2012: PTE-BTK, pszichológia BA

2004–2009: PTE-ÁJK, jogász szak

Jelenlegi munkahely

Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai

Tanulmányok Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék

Tudományos fokozat

PhD (2016)

Tudományos tevékenység

nyelvi jogok és nyelvpolitika, kisebbségi jogok és kisebbségpolitika

Díjak, kitüntetések

2009: Pro Scientia Aranyérem

2009: OTDK 1. helyezés

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2014. szeptember – 2015. szeptember: Wirth Institute for Austrian and Central European Studies, University of Alberta (Edmonton, Kanada)

2013. szeptember – 2014. szeptember: Apáczai Csere János Doktoranduszi Ösztöndíj

2008/09: Köztársasági Ösztöndíj

2007/08: Köztársasági Ösztöndíj

2006/07: Köztársasági Ösztöndíj

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 25

Konferencia-előadások száma: 23

5 legjelentősebb publikáció

Linguistic Legislation in Hungary during the Era of Dualism. In: Wakounig, Marija – Kühnel, Ferdinand (eds.): Central Europe (Re-)visited – A Multi-Perspective Approach to a Region. Europa Orientalis, Institut für Osteuropäische Geschichte. LIT Verlag, Berlin – Wien, 2015, 229–245.

Western European perspectives towards language minorities and linguistic rights – then and now. Journal of Constitutional History 2015/30. 125–139.

The history of linguistic legislation in France. Journal of European History of Law 2013/2. 137–143.

Kisebbségi nyelvek és nyelvi jogalkotás Franciaországban. JURA 2013/2. 194–207.

Az ír nyelvi paradoxon. Jogtörténeti Szemle 2012/3. pp. 48–59.

Nagy Noémi:

Nyelv, hatalom és politika

Jelen tanulmányban a nyelvi kérdés hatalmpolitikai összefüggéseit mutatom be doktori értekezésem eredményei alapján (Nagy, 2015). A nyelvi kérdés két okból is rendkívül időszerű. Egyrészt a globalizációhoz kapcsolódó társadalmi folyamatok eredményeként a kisebb vagy kevésbé használt nyelvek funkcionális hanyatlása és kihalása korunkban nagyobb méreteket ölt, mint bármikor a történelem folyamán (Bartha, 1999, p. 99). A világ egyik legismertebb nyelvi atlasza, az *Ethnologue* az élő nyelvek számát 7097-re teszi, amelyből 2444 veszélyeztetettnek minősül. Körülbelül hat nyelv tűnik el évente (Lewis–Simons–Fennig, 2016). Másrészt az etnikai konfliktusok egyik fő forrása éppen a nyelv (de Varennes, 1997). Mindennek ellenére a nyelvhasználatra vonatkozó szabályozásnak a mai napig nincsenek egyetemesen elfogadott rendező elvei, a kisebbségi nyelveket és a kisebbségek nyelvi jogait érintő egyre hangsúlyosabb nemzetközi szerepvállalás ellenére az egyes államok nyelvi jogi szabályozása ma is jelentős különbségeket mutat (Andrássy, 2013, pp. 16–17). Kutatásom a fentiek fényében az igazságos és helyes nyelvi jogalkotás zsinórmértékeinek kidolgozásához való támpontok nyújtásán keresztül a világ nyelvi sokféleségének megőrzéséhez, valamint a különféle népek békés egymás mellett éléséhez kíván hozzájárulni.

A nyelvi kérdés multidiszciplinaritását a lehetőség szerint figyelembe vevő, de elsősorban összehasonlító jogtörténeti kutatás az Egyesült Királyság, Franciaország, Spanyolország, Ausztria és Magyarország nyelvi jogi (az egyes nyelvek státuszára, a nyelvhasználatra, a nyelvhasználók jogaira vonatkozó) szabályozása, valamint nyelvpolitikája (a nyelvi jogalkotás alapjául szolgáló politikai célkitűzések) elemzésére terjedt ki, az első ilyen tárgyú jogszabályok születésétől napjainkig.

Az öt európai ország vizsgálata alapján úgy találtam, hogy az államok nyelvi sokféleséghez való hozzáállásának alapvetően három formája van, amelyek a *hatalom/érdek, jog és érték* fogalmak köré szerveződnek. A 19. század közepe előtt a nyelvet kizárólag a *hatalom* eszközeként értelmezték. Ez nem jelenti azt, hogy ne biztosítottak volna nyelvhasználati jogokat, csak éppen nem tudatosan. Gondoljunk a hivatalos nyelv intézményére, amely gyakorlatilag nem más, mint a nyelvi többségnek biztosított nyelvi jog, de persze erre annak idején még nem gondolt a jogalkotó.

A nyelv és hatalom kontextusában a nyelv kettős szerepet tölt be. Eszköz, amennyiben az állam, az államalkotó nyelvi többség a nyelvhasználat szabályozásán keresztül gyakorolja hatalmát, teremti meg és tartja fenn hegemon pozícióját. Tárgy, amennyiben az egyes csoportok közötti politikai küzdelem központi szimbóluma a nyelv maga, a harc a hatalomhoz való hozzáférés szempontjából kiemelt nyelvhasználati színterek (oktatás, közigazgatás, igazságszolgáltatás, média) nyelvéért folyik. Egy térség nyelvi sokfélesége *ab ovo* nem jelent konfliktushelyzetet. Konfliktus akkor merül fel, amikor az egyes nyelvi csoportok társadalmi hierarchiában elfoglalt helye aszimmetrikus; amikor a hatalomgyakorlás kiemelt nyelvhasználati színtereihez való hozzáférésük nem egyformán biztosított; amikor tehát az egyik csoport olyan nyelvi jogokkal rendelkezik, amelyekkel a többi nem (Rindler-Schjerve, 2003).

A nyelvhasználat oly módon történő szabályozására, amely már explicit módon és szándékoltan (kisebbségi vagy minden embert megillető) nyelvi *jogok* biztosítására irányult, a Habsburg Birodalomban és a Magyar Királyságban a 19. század közepén, az Egyesült Királyságban a 19. század végén, Spanyolországban a 20. század elején, Franciaországban a 20. század közepén találunk példát először.

A nyelvi sokféleség *érték*-szempontú megközelítése jelent meg a legkésőbb, a 20. század végén. Ebben a felfogásban a nyelvi sokféleség önmagáért fontos, azt a jogalkotó mintegy kihelyezi a személytelen térbe, „leválasztja” a beszélőiről. A nyelvi sokféleség a demokratikus társadalmak alapvető értéke, a kulturális örökség

része, a különféle népek közötti kölcsönös megértés forrása, a nemzeti/európai identitás központi eleme stb. Az, hogy a nyelvi sokféleséget értéknek és nem problémának, konfliktusforrásnak, akadálnak tekinti az állam, nem feltétlenül jár együtt nyelvi jogok biztosításával. A 2008-as francia alkotmánymódosítás például ugyan hosszas huzavona után kimondta, hogy a regionális nyelvek Franciaország kulturális örökségéhez tartoznak, de ezt konkrét jogalkotási tevékenység még nem követte. Napjainkban mindhárom megközelítés párhuzamosan él egymás mellett, akár egy állam nyelvpolitikáján belül is.

A szabályozásokban szisztematikusan felbukkanó hasonlóságok alapján a vizsgált országokat két történeti, körülbelül a 20. századig érvényes, a nyelvi jogok védelmének horizontális és vertikális szintjére épülő normatív modellbe soroltam. Az Egyesült Királyság, Franciaország és Spanyolország szabályozása alapján felállított *asszimilációs* nyelvi jogi modellben a nyelvi homogenizáció a birodalmi törekvések eszközeként már az abszolutizmus korától megfigyelhető volt, majd a 18-19. század „egy nemzet – egy nyelv” nemzetállami ideológiájára építő restriktív szabályozásban csúcsosodott ki. A nyelvi homogenizáció jogi eszközei közül az alábbiakra találtam példát: egyetlen nyelv (ún. nemzeti nyelv vagy államnyelv) hivatalos nyelvként történő meghatározása, kizárólagos használatának előírása bizonyos közéleti, adott esetben magánéleti nyelvhasználati színtereken, az államnyelven kívüli összes nyelv használatának korlátozása, tiltása, végső esetben magánjogi vagy akár büntetőjogi eszközökkel való szankcionálása (pl. pénzbírság, vagyonelkobzás, fogház, közhivatal viselésének megtiltása, tanítási jog elvesztése, áthelyezés, adott jogi dokumentum érvénytelensége, megszegyenyítés). Ilyen intézkedésekkel Angliában már az abszolutista rendszer kiépítését megelőzően, a 14. század közepétől, Franciaországban a 15. század végétől, Spanyolországban a 18. század elejétől kezdve találkozunk.

A nyelvi kérdés megnyugtató módon történő szabályozása a vizsgált nyugati államok modernizációs deficitjének tekinthető. Az egynyelvűség tradíciójától a nyelvi sokféleség elfogadásának

irányába történő elmozdulás ezen országokban a 20. századtól kezdve fokozatosan, több lépcsőben, egymástól eltérő ütemben valósult meg.

A nyugati mintával szemben a Habsburg Birodalom és a Magyar Királyság szabályozására irányadó *pluralista* nyelvi jogi modellben a nyelvi homogenizáció igénye csak a 19. században jelentkezett, és akkor is mind eszközeiben, mind hatásában messze elmaradt az asszimilációs modellbe tartozó államok gyakorlatától. A pluralista modellben az állam a nyelvi sokféleséget nem tekinti eleve kiküszöbölendő problémának vagy az effektív hatalomgyakorlás akadályának, ehelyett nyelvi jogok biztosításával próbálja meg kezelni azt.

Az egynyelvűség gondolata a Habsburg Birodalomban csak a központi kormányzat szintjén és rövid ideig merült fel. II. József német nyelvi reformja a nyelvpolitika hagyományos irányát nem tudta hosszú időre eltéríteni. Az 1848-49-es forradalmi időszakban több alkotmányos dokumentum is deklarálta a nemzetiségi-nyelvi egyenjogúság elvét, melyet – felemás módon – a neoabszolutizmus korában is megpróbáltak érvényesíteni. Az ezzel párhuzamosan megfogalmazott „germanizációs” program 1867-ben ismét az alkotmányos szinten deklarált többnyelvűségnek adta át a helyét.

A Magyar Királyságban a nyelvhasználatot a 18. század végéig nem szabályozták. Az első tudatos nyelvpolitikai intézkedés II. József 1784-es német nyelvrendelete volt, amely a nyelvi kérdést politikai-jogi síkra terelte Magyarországon. A magyar államnyelv bevezetése 1790-től 1844-ig több lépcsőben valósult meg. Ezáltal a magyar nyelv olyan pozícióhoz jutott, amivel korábban nem rendelkezett, miközben a nemzetiségek nyelvhasználatának biztosításáról a jogalkotó elfeledkezett. A hibát megkésve próbálta orvosolni a nyelvi sokféleséget a lehető legteljesebb mértékben elismerő 1849-es képviselőházi határozat, amely Európa első ilyen tárgyú jogszabálya volt. A képviselőházi határozat örökébe lépő 1868-as nemzetiségi törvény széleskörű nyelvhasználati jogokat biztosított.

A vizsgált öt ország jelenlegi nyelvi jogi szabályozása, valamint az egyes kisebbségi nyelvek helyzete jelentős különbségeket mutat. Az Egyesült Királyság, Spanyolország, Ausztria és Magyarország hatályos nyelvi jogi szabályozása a kisebbségi nyelvhasználat aktív állami ösztönzésén alapul, míg Franciaország csak nemrég kezdett nyitni a nyelvi sokféleség elismerése felé.

Bár erre vonatkozóan további vizsgálódások szükségesek, kutatásom hozzájárulhat a nemzetállamok, a nacionalizmus és a nemzeti identitás megjelenésének idejére vonatkozó szakirodalmi vitához. Eredményeim azt az álláspontot támogatják, miszerint noha a nemzetállami filozófia, ideológia és mozgalom a 18-19. század terméke, maga a nacionalizmus jelensége a kora újkorig visszavezethető. Az Egyesült Királyságban, Spanyolországban és Franciaországban a nemzeti identitás csírái már a 15-16. században megjelentek, és a nyelv ebben alapvető helyet foglalt el. A nyelvi kérdés tehát nemcsak az egyéni és közösségi identitás egyik meghatározójaként érdemel kiemelt figyelmet, hanem az államok politikatörténetének központi elemeként is.

Felhasznált irodalom

ANDRÁSSY György (2013): A nyelvszabadságról és a nyelvszabadság jelentőségéről. *Létünk*, különszám, pp. 7-19.

BARTHA Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

DE VARENNE, Fernand (1997): *Ethnic Conflicts and Language in Eastern European and Central Asian States: Can Human Rights Help Prevent Them?* *International Journal on Minority and Group Rights*, 5. sz., pp. 135-174.

LEWIS, M. Paul – SIMONS, Gary F. – FENNIG, Charles D. (szerk.) (2016): *Ethnologue: Languages of the World*, Nineteenth edition. Dallas, SIL International.

NAGY Noémi (2015): *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma: Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája.

RINDLER-SCHJERVE, Rosita (szerk.) (2003): *Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th century Habsburg Empire.* Berlin, De Gruyter Mouton.

Papp Olga

Debrecen, 1989

Ügyvédjelölt, Dr. Ary Petronella egyéni
ügyvéd

4024 Debrecen, Csapó utca 6. I/8.

papp.olga.dr@outlook.com

+3630/504-2808

Tanulmányok

2013-2016: Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és
Jogtudományi Doktori Iskola, PhD képzés

2008-2013: Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, jogász
képzés

Jelenlegi munkahely

Ügyvédjelölt, Dr. Ary Petronella egyéni ügyvéd

Tudományos tevékenység

2014- Az Observatory on Local Autonomy nemzetközi
kutatóhálózat magyar szekciójának tagja

2013- PhD kutatás (A helyi önkormányzatok autonómiája és annak
változásai)

2015-2016: Oktatási tevékenység a Debreceni Egyetem Állam- és
Jogtudományi Karán

2013-2016: A Debreceni Egyetem Közigazgatási Jogi Tudományos
Diákkörének elnöke

2009-2013: A Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának
hallgatója

2009-2013: A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Közigazgatási Jogi Tanszékének tanszéki koordinátora

2009-2013: A Debreceni Egyetem Közigazgatási Jogi Tudományos
Diákkörének tagja és titkára

Díjak, kitüntetések

2013: Pro Scientia Aranyérem, illetve a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Különdíja

2013: A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Domokos Lajos-díja

2013: I. helyezés a XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Közigazgatási jog I. tagozatában

2013: II. helyezés a XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Alkotmányjog V. tagozatában

2011: Különdíj a XXX. Jubileumi Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Alkotmányjog IV. tagozatában

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2015: Campus Hungary ösztöndíj

2013: Szakmai gyakorlat az Alkotmánybíróságon

2012-2013: A Debreceni Egyetem Művészeti Ösztöndíja

2011-2012: Köztársasági ösztöndíj

2011: Szakmai gyakorlat az Állampolgári Jogok Országgyűlési Biztosának Irodájában

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 23

Konferencia-előadások száma: 23

Legjelentősebb 5 publikáció

Új utak keresése a helyi önkormányzatiság megvalósításában egy nemzetközi konferencia tanulságai alapján. Új Magyar Közigazgatás, 2016. (9. évf.) 3. sz. 83-86.

Relations between the Collective Right to Local Self-government and the Autonomy of the Local Governments. In: Government vs. Governance in Central and Eastern Europe: From Pre-Weberianism to Neo-Weberianism? Presented Papers from the 22st NISPAcee Annual Conference. NISPAcee PRESS, 2014.

L'autonomie des collectivités locales dans les nouvelles décisions de la Cour Constitutionnelle. In: Stipta István (szerk.): Doktoranduszok Fóruma. Az Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa. Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, Miskolc, 2014, 213-218.

Önkormányzati autonómia versus hatékonyság? In: Szabó Béla – Szemesi Sándor (szerk.): Profectus in litteris VI. Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Debrecen, 2014, 209-216.

A helyi önkormányzáshoz való kollektív alapjog a közigazgatásban. In: A jogászság kezdete. A XXXI. OTDK állam- és jogtudományi szekciójában I. helyezést elért hallgatók ünnepi kötete. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2013, 789-833.

Papp Olga: Szépészeti beavatkozások településeknek – önkormányzati autonómia a településkép vonatkozásában

Tanulmányom első célja a településkép védelmére vonatkozó új jogi szabályozás felvázolása. Ezt követően a szabályok bemutatását a településképi követelmények széles köréből azokra szűkítem, melyek a hirdetmények létesítésére és elhelyezésére vonatkoznak, különös tekintettel a cégjelző hirdetményekre. Illusztrációként Debrecen példáját hozom fel.

Egy új törvény

2016. június 13-án az Országgyűlés egy teljesen új törvényt fogadott el, melyre számos önkormányzat tekintett várakozással. A 2016. évi LXXIV. törvény a településkép védelméről rendelkezik, és a települések jellegzetes, értékes arculatának megóvása, kialakítása, az épített és a természeti környezet egységes védelme, illetve az építési beruházások gyors és sikeres megvalósíthatósága érdekében született.

A jogszabály elfogadásának hátterében többek között az áll, hogy 2016. január 1-jétől a 300 m² alatti lakóépületek építése egyszerű bejelentés alapján történhet.¹ Ennek következtében csökkent az építésügyi hatóságok szerepe. Megállapítható, hogy „miután az építésügyi bürokráciacsökkentéssel egy időben a helyi építésügyi szabályok kötelező alkalmazásának köre is csökkent, így

¹ A szabályokat az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (Étv.) 33/A. §-a, illetve a lakóépület építésének egyszerű bejelentéséről szóló 155/2016. (VI. 13.) Korm. rendelet tartalmazza.

az épített környezet kontrolljának lehetősége, illetve igénye a települések részére kulcsfontosságúvá vált” (Baksa – Jámbor, 2016). *A településképpel kapcsolatos önkormányzati hatáskörök tehát fontos részét képezik a helyi autonómiának.*

Az új törvény 2016. július 23-án lépett hatályba, de jelenleg még átmenet érvényesül. A törvény hatálybalépését követően az önkormányzat új településképi követelményt csak a településképi rendeletben határozhat meg. A meglévő településképi szabályokat 2017. december 31-ig lehet alkalmazni, kivéve, ha az önkormányzat megalkotja a településképi rendeletet.

A törvény 2. § (1) bekezdése szerint a „településkép védelme a település vagy településrész jellegzetes, értékes, illetve hagyományt őrző építészeti arculatának és szerkezetének – az építészeti, táji érték és az örökségvédelem figyelembevételével történő – megőrzését vagy kialakítását jelenti.”

A törvény több konkrét célja közül az a leglényegesebb, hogy egyetlen önkormányzati rendeletben kerüljenek egyértelműen megállapításra a településkép védelmének elemei (eddig többnyire elszórtan jelentek meg különböző rendeletekben). Ez az úgynevezett településképi rendelet, melyben az önkormányzat meghatározhatja a településképi követelményeket, az ezek megvalósulása érdekében bevezetett támogatási és ösztönző rendszert, valamint a településkép-érvényesítési eszközöket. Településképi követelmények vonatkozhatnak:

- az építési tevékenységgel érintett építmények településképhez való illeszkedését biztosító anyaghasználatára, tömegformálására, homlokzati kialakítására és a zöldfelületek kialakításának módjára,
- a – településszerkezet, táji környezet, településkarakter vagy egyéb helyi adottság miatt – településképi szempontból meghatározó területekre,
- az Étv. szerinti helyi építészeti örökség egyedi és területi védelmére, védetté nyilvánítására és a védettség megszüntetésére,

- *a reklámok, reklámberendezések, cégerek és egyéb műszaki berendezések elhelyezésére és alkalmazására, illetve tilalmára.*²

A településképi rendelet szakmai megalapozása érdekében településképi arculati kézikönyv készül, mely tartalmazza a településen belül jól elkülönülő egyes településrészek arculati jellemzőit és értékeit, valamint javaslatot a településképhez illeszkedő építészeti elemek alkalmazására. A rendelet és a kézikönyv megalkotásában a települési vagy térségi főépítész működik közre, az előbbit a kormányhivatallal, az utóbbit a Magyar Építész Kamarával kell egyeztetni. Fontos szempont a széleskörű társadalmi bevonás és a nyilvánosság. A településképi követelmények betartásáért főszabály szerint az építtető, a tervező és a kivitelező egyetemlegesen felel.

A településképi-érvényesítési eszközök az alábbiak:

- az önkormányzat tájékoztatást ad és szakmai konzultációt biztosít a településképi követelményekről, ennek keretében javaslatot tehet a településképi követelmények érvényesítésének módjára,
- a polgármester az építésügyi engedélyezési eljárást megelőzően véleményt adhat az építésügyi hatósági engedélykérelemhez (településképi véleményezési eljárás),
- a polgármester településképi bejelentési eljárást folytathat le az építésügyi hatósági engedélyhez nem kötött és az Étv. 33/A. §-a szerinti egyszerű bejelentéshez kötött építési tevékenységnek sem minősülő építési tevékenységek, reklámelhelyezések és rendeltetésmódosítások tekintetében (településképi bejelentési eljárás),
- a polgármester településképi kötelezést adhat ki és bírságot szabhat ki.³

² Településképi törvény 3. § (1) bekezdés

³ Településképi törvény 8. § (2) bekezdés

Településképi kötelezés keretében az ingatlan tulajdonosát az építmény, építményrész felújítására, átalakítására vagy elbontására lehet kötelezni. A településképi rendelet a településképi követelmények megszegése vagy végre nem hajtása esetére az elkövetővel szemben 1 000 000 forintig terjedő bírság kiszabását írhatja elő.

A fentiek alapján látható, hogy a települések erős befolyással bírhatnak majd az épített környezet alakítására és védelmére. Ez jelzi annak az új szemléletnek az erősödését is, hogy a települések ne közvetetten az államigazgatási hatóságokon keresztül, hanem közvetlenül saját önkormányzati hatósági hatáskörrel biztosítsák a településképi követelmények érvényre juttatását a helyi sajátosságok figyelembevételével (Baksa – Jámbor, 2016).

Debrecen példája

Debrecenben sok olyan pavilon lebontására került sor, melyek – a képek tanúsága szerint is – rontották a városképet. A közelmúltban több olyan eljárás indult, mely az üzletek cégtábláinak egységesítésére irányul.⁴ Ezek során ma még különböző rendeleteket kell figyelembe venni, köztük a 64/2012. (XII. 13.) önkormányzati rendeletet, mely a településképi védelemről szól, valamint a hirdetmények, hirdető-berendezések létesítésének, elhelyezésének szabályozásáról szóló 65/2012. (XII. 13.) önkormányzati rendeletet.

⁴ Például: <http://www.dehir.hu/debrecen/egyseges-cegtablakat-kapnak-a-dozsagyorgy-utcai-garazsboltok/2012/01/30/> (Utolsó letöltés: 13/12/2016)

1. ábra

Forrás: <http://www.varoskozpont.hu/varoskep> (utolsó letöltés: 13/12/2016).

A településképi törvény, illetve az önkormányzati rendeletek fogalomhasználata a hirdetésmények és a reklámok vonatkozásában nem következetes, a jövőben ezt tisztázni szükséges. Ettől eltekintve a legfontosabb rendelkezések a következők.

A vállalkozások szempontjából a leglényegesebb fogalom a cégtábla, ami a cégjelző hirdetésmények egyik fajtája és a vállalkozás azonosítására, nevének, címének, elérhetőségének, tevékenységének közlésére szolgáló, a székhely, telephely bejáratánál elhelyezett, reklámot nem tartalmazó feliratot jelenti. Ettől meg kell különböztetni a címtáblát, ami nem vállalkozás által végzett tevékenységet jelöl. A vállalkozások használhatnak cégért is, ami a reklámcélú hirdetésmények közé tartozik és a tevékenységre, foglalkozásra, az üzlet, szolgáltató hely nevére utaló, az épített környezet értékét növelő figurális épülettartozékot jelent.⁵

⁵ Reklámrendelet 2. §

A 65/2012. rendelet a hirdetésmények elhelyezéséről szól. Hirdető-berendezés még részben sem takarhatja az épület nyílászáró szerkezetét, párkányát, korlátját és egyéb meghatározó építészeti elemét. Az épülethomlokzat részét képező kirakatok üvegezésére dekorációt, feliratot elhelyezni nem szabad, kivéve az önálló betűkből vagy ábrából álló cégjelzést, melynek mérete nem haladja meg a kirakat felületének 10%-át, vagy ha a dekoráció, felirat az építmény tervezett, engedélyezett, bejelentett része. Kerítésen, előkertben ingatlanonként, épület homlokzatán rendeltetési egységenként elhelyezhető egy darab önállóan létesítendő cégtábla legfeljebb 1 m² felületnagyságot meg nem haladó méretben, vagy egy darab térbeli vagy festett betűkből álló felirat legfeljebb 1 m² felületnagyságot meg nem haladó méretben, valamint egy darab cégér.⁶

A településképi bejelentési és kötelezési eljárás szabályai a 64/2012. rendeletben találhatók. Településképi bejelentési eljárást kell lefolytatni védett terület esetén valamennyi hirdetésmény és hirdető-berendezés, egyéb belterületen pedig a reklámrendeletben meghatározott feltételektől eltérő hirdetésmény és hirdető-berendezés vonatkozásában. Az eljárás végén kapott igazolás érvényessége cégér és cégtábla esetén is 5 évre (de legfeljebb aktualitása időpontjáig) szól és meghosszabbítható. A szabályok megsértése esetén 50 000 forintig terjedő pénzbírság szabható ki.

A településképet rontó reklám, cégér megszüntetése érdekében településképi kötelezési eljárást kell lefolytatni (különösen, ha annak állapota nem megfelelő, megjelenése idejétmúlt vagy félrevezető, nem illeszkedik a megváltozott környezetéhez). Haladéktalanul el kell távolítani a reklámrendeletnek nem megfelelően elhelyezett, idejétmúlt, nem megfelelően karbantartott, egyéb jogszabályi előírásokba ütköző tartalmú vagy a városképbe nem illeszkedő hirdető-berendezést. Amennyiben a tulajdonos vagy a reklámozó a berendezést nem távolítja el, az elbontás, eltávolítás hatóságilag elvégezhető, illetve a jogsértő 50 000 forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

⁶ Reklámrendelet 3-4. §

Összefoglalóan megállapítható, hogy a települések – az érintettek együttműködésével és érdekeik figyelembevételével – sokat tehetnek azért, hogy a településkép esztétikus és egységes legyen. Bizonyos szépészeti beavatkozások gazdasági szempontból is szükségesek.

Felhasznált irodalom

BAKSA Lajos – JÁMBOR Attila (2016): Július 23-ától hatályos a településkép védelméről szóló törvény; Letöltve: <https://epitesijog.hu/1926-julius-23atol-hatalyos-a-telepleskep-vedelmerl-szolo-trveny> (Utolsó letöltés: 13/12/2016)

Radnai Márton

Budapest, 1972
Ramasoft Adatszolgáltató és
Informatikai Zrt.
1074 Budapest, Dohány u. 12-14.
radnaim@ramasoft.hu
+361/473-1219

Tanulmányok

1995-2003: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem,
Közgazdaságtan PhD-program
1990-1995: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Pénzügy
főszakirány
1986-1990: Szent László Gimnázium, Budapest

Jelenlegi munkahely

Ramasoft Adatszolgáltató és Informatikai Zrt.(vezérigazgató)

Tudományos fokozat

PhD, Közgazdaságtudomány (BKÁE, 2003)

Tudományos tevékenység

derivatívok értékelése,
pénzügyi kockázatkezelés,
banki tőkeszabályozás

Díjak, kitüntetések

1995: Pro Scientia Aranyérem

Ösztöndíjak, tanulmányutak

1997: London Business School, Egyesült Királyság, PhD vendéghallgató (6 hónap)

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 10

Konferencia-előadások száma: 12

Legjelentősebb 5 publikáció

Radnai, Márton: A kárpótlási jegy, a magyar tőkepiac Jolly Jokere, Közgazdasági Szemle, vol. 42, no. 3 (1995), pp. 279-300.

Radnai, Márton: Árazási hiba a határidős indexpiacokon, Közgazdasági Szemle, vol. 49, no. 11 (2002), pp. 905-927.

Radnai, Márton – Szatmári, Alexandra: A magyar pénzüpiaci alapok összehasonlító elemzése, Közgazdasági Szemle, vol. 53, no. 5 (2006), pp. 389-407.

Radnai, Márton – Vonnák, Dzsamila: Banki Tőke megfelelési Kézikönyv, Alinea-Ramasoft (2010)

Radnai, Márton: A lakossági devizahitelek átárazásának bumerángthatása, Közgazdasági Szemle, vol. 52, no. 2 (2015), pp. 113-138.

Radnai Márton: Tényleg elveszik a robotok az emberek munkáját?

Bevezetés

A legújabb innovációknak köszönhetően a robotok, gépek olyan tevékenységeket is kezdenek ellátni, amelyekről korábban az volt a közmegegyezés, hogy csak ember tudja végezni (ilyen például az autózvezetés vagy az újságírás). Ezzel párhuzamosan több olyan utópisztikus előrejelzés is napvilágot látott, amely ezekre alapozva jelentős munkanélküliséget jósol a jövőben.

Nem előzmény nélküli az emberek gépektől történő féelme, gondoljunk csak a gépromboló ludditák mozgalmára. A téma népszerűsége most is a féelemből táplálkozik. Eddig a féelmeek általában alaptalannak bizonyultak, azonban valóban vannak arra utaló jelek, hogy ezúttal a gépesítésnek komolyabb következményei lesznek, ráadásul olyanok, amelyekre azonnal nem is gondolnánk.

Cikkemben ezt a jelenséget és várható következményeit, valamint a következmények kezelését célzó javaslatokat mutatom be.

Mire képesek a robotok?

A robot szláv eredetű szó, munkát jelent. Az embert helyettesítő gépek elnevezését Karel Čapek cseh író 1921-ben íródott R.U.R. - Rossumoví Univerzalní Roboti című művében alkotta meg, de az elnevezés igazán Isaac Asimov nyomán terjedt el, aki megalkotta a robotika 3 alaptörvényét.

A robotok, a mesterséges intelligencia (illetve az azoktól való féelelem) a művészetek gyakori témái, gondoljunk csak a számtalan filmre, ami ilyen témájú. A robotok képességei és a gazdaságban betöltött szerepük azonban közgazdasági kutatások témája is.

Manapság sokan foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy milyen típusú munkákat fognak tudni a jövőben a robotok ellátni, hogy amolyan „pályaválasztási tanácsadóként” tereljék a fiatalokat olyan területekre, ahol ez a veszély nem fenyeget.

Nagy sikert aratott Levy és Murnane könyve (2004), amely éppen ezekkel a kérdésekkel foglalkozik. A szerzők úgy vélekednek, ahogy az egyszerű szabályok alapján végezhető tevékenységeket a robotok át fogják venni, azonban az összetettebbeket nem. Ez utóbbi közé sorolják például az autóvezetést:

„Amint a sofőr balra kanyarodik, számos képpel, hanggal találkozik, amelyet a szembejövő autók, közlekedési lámpák, kirakatok, óriásplakátok, fák és egy közlekedési rendőr jelentenek. Tapasztalatai segítségével meg kell becsülnie minden egyes tárgy és személy méretét és elhelyezkedését, és annak az esélyét, hogy ezek veszélyt jelentenek számára. [...] A teherautósofőr fejében van egy minta, ami alapján felismeri, hogy milyen veszély leselkedik rá. Olyan szoftver készítése, amely ezt a tudást minden összetett szituációra alkalmazni tudná, rendkívül nehéz feladatot jelent. [...] A számítógépek nem tudják könnyen átvenni az ember helyét olyan munkák esetében, mint a gépjárművezetés.” (Levy – Murnane, 2004, p. 28, saját fordítás).

Mindössze 12 évig tartott, hogy a technológiai fejlődés megcáfolja ezt az előrejelzést. Egy nemrégiben tett bejelentés szerint ugyanis 2016 októberében megérkezett az első 50 000 dobozos sörszállítmány, amelyet egy önvezető kamion juttatott el a gyárból a szállítási helyhez (Davies, 2016).

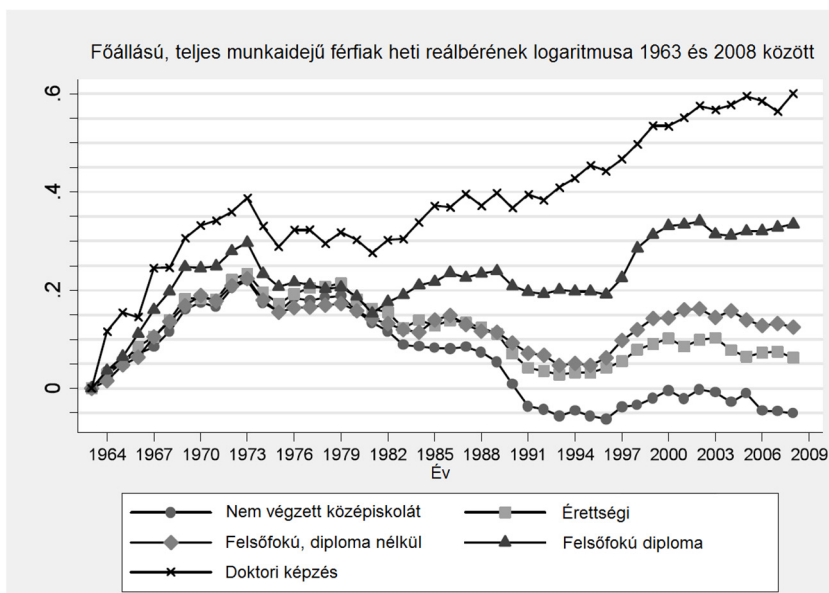
Hasonlóan valósággá vált az egyszer még lehetetlennek tartott hangfelismerés, és megjelentek a robotújságírók is. Nyilvánvaló, hogy egyre többféle munka gépesítése válik lehetővé.

Mik lesznek a robotizáció gazdasági következményei?

Brynjolfsson és McAfee témával foglalkozó sikerkönyve (2014) szerint a nagyfokú gépesítés nagyarányú munkanélküliséget fog maga után vonni. Véleményük szerint a „technológiai munkanélküliség” olyan strukturális munkanélküliség, amely abból adódik, hogy a robotok által átvett munkahelyek helyett nem keletkezik elegendő emberi munkahely. Ez a munkanélküliség nem átmeneti, hanem tartós, tehát a gazdasági fellendülés nem tudja eltüntetni. Ennek alátámasztására azzal érvelnek, hogy 2000 óta az amerikai gazdaságban a termelékenység növekedését nem kíséri már a foglalkoztatottság növekedése (bár elismerik, hogy az azt megelőző 200 évben nem ez volt a helyzet). Másrészt pedig úgy vélik, hogy a hatékonyságnövekedés olyan nagymértékű lesz, hogy azt a bérek csökkenése nem tudja ellensúlyozni.

Véleményem szerint ez az előrejelzés – csakúgy, mint az elmúlt kétszáz évben már sokszor – téves, és a rövid távú tendenciákból fogalmaz meg hosszú távú következtetéseket. Jelenleg (2016 novemberében) az USA munkanélkülisége 4,6%, ami a hosszú távú minimum környéke körül található, ami nem igazán támasztja alá a munkanélküliség drámai növekedésének prognózisát. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a robotizáció hatásai elhanyagolhatók lennének, hanem azt, hogy az nem elsősorban munkanélküliséget okoz, hanem egy másik, hasonlóan jelentős problémával jár – amit viszont nehezebb észrevenni, mivel jobban az adatok mélyére kell ásni, hogy észrevegyük.

Ezt tette meg Acemoglu és Autor (2010), akik az alábbi, meglehetősen beszédes ábrát közölték cikkükben:

1. ábra. Forrás: Acemoglu – Autor (2010)

Az ábrán azt láthatjuk, hogy a különböző végzettséghez tartozó bérek közötti olló 1980 óta nagyjából folyamatosan nyílik. Egy doktori végzettségű férfi nagyjából 60%-kal keres többet, mint egy általános iskolai végzettségű. Az általános iskolai végzettségűek reálbére 1980 óta folyamatosan esik, és 1991-re az 1963-as szint alá esett, ahol gyakorlatilag azóta is stagnál. Azonban az érettségizettek sem jártak sokkal jobban – ők ugyan némi reálbérnövekedést elkönnyelhetnek, de igencsak szerény, 5%-os mértékben 50 év alatt. Az időszak nyertesei a felsőfokú és a doktori végzettségűek, akiknek a reálbére 30, illetve 60%-kal nőtt.

Mi állhat a fenti tendenciák háttérében? A robotizáció és a globalizáció. Mivel mindkettő elsősorban a jól automatizálható, alacsony végzettséggel végezhető munkákat érinti, a két hatás nehezen elkülöníthető. Ráadásul a személyi számítógép 1980-as megjelenése egybeesik Reagan elnökségi idejével, ami a globalizációt is jelentősen felgyorsította a szabad kereskedelem

előtti akadályok felszabadításával (ekkorra tehető például a japán autógyárak térnyerése az USA-ban).

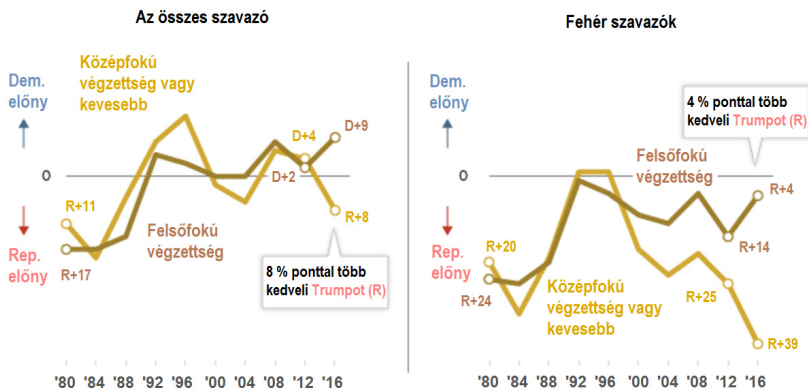
Véleményem szerint a robotizáció legnagyobb gazdasági következménye ezért nem a munkanélküliség, hanem az alacsony végzettséggel végezhető munkák bérének stagnálása vagy csökkenése, amely a jövedelemkülönbségeknek egy korábban nem látott, tudásalapú megnövekedéséhez vezet. Míg a 19. vagy 20. században a vagyon és az azon realizálható tőkejövedelem volt a fő oka a jövedelmi és így a társadalmi különbségeknek, a 21. században úgy tűnik a tudás lett az a fő tényező, amely a társadalmi különbségekhez hozzájárul. Ez pedig nyilván összefügg a robotizációval.

Mik lesznek a robotizáció politikai következményei?

A gazdasági problémák általában előbb-utóbb politikai következményekkel járnak. Úgy tűnik, most jött el annak az ideje, hogy ennek a mintegy 40 éve tartó tendenciának jól látható politikai következményei legyenek. Ugyan az emberek nem a robotizációt, hanem inkább a bevándorlást, illetve a szabadkereskedelmet tették meg „bűnbaknak”, jól látható, hogy a demokratikus rendszerekben megváltozott a szavazók megoszlása a pártok között. Míg korábban a hagyományos két pólust leegyszerűsítve a piacpárti jobboldal és az állam szerepét növelő baloldal képviselték, amelyek támogatóinak összetétele azonban nem nagyon tért el végzettség szerint, jelenleg majdnem minden demokráciában egy hagyományos piacpárti „elit” párt és egy újonnan jövő, protekcionista „plebejus” párt párharca látszik kialakulni. Ennek a jelenségnek a legemblematisabb megjelenése 2016-ban az angol Brexit-szavazás az Egyesült Királyságban, valamint Donald Trump USA-elnökké történő megválasztása volt.

A fentieket támasztja alá az alábbi ábra, amely a demokratikus és republikánus szavazók végzettség szerinti összetételét mutatja 1980 és 2016 között.

Jelentős végzettség szerinti különbségek a 2016-os preferenciákban az összes szavazó és a fehér szavazók között

2. ábra, Forrás: Tyson-Maniam (2016)

Az ábrán látható, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a demokrata jelölt 9% ponttal nyert, míg az ennél alacsonyabb végzettségűek esetében a republikánus jelölt nyert 8% ponttal. Még egyértelműbb a helyzet, ha csak a felsőfokú végzettséggel nem rendelkező fehér szavazókat hasonlítjuk össze – esetükben a republikánus jelölt előnye egészen megdöbbentő, 39% pontos. Jól látható, hogy ebben a körben a republikánusok előnye már 2000 óta megfigyelhető, azonban az összhatást ellensúlyozta, hogy a képzetlen feketék a demokratákra szavaztak, amikor Obama volt a jelölt.

Hogyan kezelhetők a robotizáció által okozott gazdasági és politikai problémák?

A robotizáció által okozott jövedelmi különbségek csökkentésére több javaslat is felmerült: ezek a diplomás adó, az egységes alapjövedelem vagy a negatív adózás.

A diplomás adó a felsőfokú végzettségűek magasabb szintű adóztatását jelenti. Az alapjövedelem egy egységes minimális

jövedelemszint biztosítása egy ország állampolgárai számára. A negatív adó pedig azt jelenti, hogy egy bizonyos jövedelemszint alatt az állam támogatást nyújt a bérekhez, nem pedig adóztatja azokat.

Mivel ezek az intézkedések csak a problémák következményeit, nem pedig az okait kezelik, a problémák újratermelődésével járnak együtt (nem beszélve a számos kellemetlen mellékhatásról). Hosszabb távon ezért csak az oktatás minél szélesebb körben való elérhetővé tétele és színvonalának emelkedése fogja tudni megoldani a robotizáció által kiváltott gazdasági és politikai problémákat.

Az előbbi pontban leírt politikai változások által okozott csapdahelyzet az, hogy a képzetlen emberek nehezebben ismerik fel problémáik valódi okait és a megoldásukhoz vezető helyes megoldásokat, így az általuk választott politikusok is gyakran tévutakra tévednek. Az oktatás színvonalának növelésének a „plebejus” pártok programjaiban kevés nyomát találjuk. Annál inkább a bevándorló- és globalizációellenességet, amely könnyen lehet, hogy a jövőben gépellenességgel is ki fog egészülni (ennek korai megjelenési formái a „bioélelmiszerek” kritikátlan pártolása, az „E-szám” ellenesség és a genetikai módosítás elleni kampány, vagy az oltásellenesség). A problémát súlyosbítja a társadalmak elöregedése, ami növeli az inaktív népesség arányát a szavazókon belül.

Elképzeltető, hogy a most leírt csapdahelyzet feloldásához a demokratikus rendszereket meg kell változtatni, például a szavazati korhatár csökkentésével, vagy a szavazatok hátralévő élettartam szerinti súlyozásával.

Felhasznált irodalom

ACEMOGLU, Daron – AUTOR, David (2010): Skills, Tasks and Technologies: Implications for Employment and Earnings, *NBER Working Paper*, No. 16082

BRYNJOLFSSON, Erik – MCAFEE, Andrew (2014): *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*, W. W. Norton & Company, ISBN 9780393350647

DAVIES, Alex (2016): Uber's Self-Driving Truck Makes Its First Delivery: 50,000 Beers – *Wired.com* letöltve: <https://www.wired.com/2016/10/ubers-self-driving-truck-makes-first-delivery-50000-beers/> (Utolsó letöltés: 2016. december 26.)

LEVY, Frank – MURNANE, Richard (2004): *The New Division of Labor: How Computers Are Creating the Next Job Market*, Princeton University Press, ISBN 9780691124025

TYSON, Alec - MANIAM, Shiva (2016): Behind Trump's victory: Divisions by race, gender, education - *Pew Research Center* letöltve: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/11/09/behind-trumps-victory-divisions-by-race-gender-education/> (Utolsó letöltés: 2016. december 28.)

Siska Andrea

Szeged, 1974
SZTE ÁOK KK Laboratóriumi Medicina
Intézet
6725 Szeged, Semmelweis u. 6.
siska@chem.u-szeged.hu
+3662/341-696

Tanulmányok

2007-2011: klinikai biokémikus szakképzés, SZTE
1998-2001: doktrandusz hallgató, SZTE
1993-1998: vegyész szak, JATE

Jelenlegi munkahely

Szegedi Tudományegyetem ÁOK Klinikai Központ, Laboratóriumi
Medicina Intézet

Tudományos fokozat

PhD, 2002

Díjak, kitüntetések

1999: Pro Scientia Aranyérem
1997: Köztársasági Ösztöndíj

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2000: Facultes Universitaires Notre-Dame de la Paix, Namur,
Belgium (ERASMUS Student Mobility, 3 hónap)
1999: Instituto de Catalisis y Petroleoquimica, CSIC, Madrid,
Spanyolország (3 hónap)
1996: Department of Organic Chemistry, Uppsala University,
Svédország (3 hónap)

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 13

Konferencia-előadások száma: 5

Legjelentősebb 5 publikáció

Á. Tóth, D. Horváth, A. Siska: "Velocity of propagation in reaction-diffusion fronts of the chlorite-tetrate reaction", *J. Chem. Soc., Faraday Trans.*, 93(1) 73-76 (1997).

K. Hernadi, A. Fonseca, J. B.Nagy, A. Siska, and I. Kiricsi: "Production of nanotubes by the catalytic decomposition of different carbon-containing compounds", *Appl.Cat.:A*, 199, 245-255 (2000).

Z. Kónya, J. Kiss, A. Oszkó, A. Siska, I. Kiricsi: "XPS characterisation of catalysts during production of multiwalled carbon nanotubes", *Phys. Chem. Chem. Phys.*, 3, 155-158 (2001).

K. Hernádi, A. Siska, L. Thiên-Nga, L. Forró, I. Kiricsi: "Reactivity of different kinds of carbon during oxidative purification of catalytically prepared carbon nanotubes", *Solid State Ionics*, 141, 203-209 (2001).

Vesselényi, A. Siska, D. Méhn, K. Niesz, Z. Kónya, I. Kiricsi and J. B.Nagy: „Modification of Multiwalled carbon nanotubes by different breaking processes", *J. Phys. IV* 12(PR4), 107-112 (2002).

Siska Andrea: Laboreredmények ingyen. Ingyen?! – avagy a számolt paraméterek jelentősége a laboratóriumi diagnosztikában

A laboratóriumi diagnosztika nélkül ma már elképzelhetetlen a korszerű betegellátás. A megállapított diagnózis és az előírt terápia 70%-ban a diagnosztikai laborok által kiadott eredményeken alapulnak. Annak kimutatása, hogy a vizsgálatok milyen költséggel járnak, meglepő lehet a laikusok számára.

Laboratóriumi szolgáltatások fedezete¹

A laboratóriumi vizsgálatok számát a 2000-es évek elején kialakított és azóta csak kis mértékben módosított laborkassza-rendszerrel kívánták korlátok között tartani. A *laborkassza* a *német pontrendszeren* és a *teljesítményvolumen-korláton* (TVK) alapulva hivatott fedezni a háziorvosi és szakorvosi *járóbetegek* ellátását. A különböző laboratóriumi vizsgálatok besorolási rendszerét az OENO (Orvosi Eljárások Nemzetközi Osztályozási Rendszere) kódrendszer adja. A beavatkozások díjtételének meghatározásához a német egészségbiztosítás ponttáblázatát vették alapul. Innen ered a hétköznapi szóhasználatban meggyökerezett német „pont” kifejezés az OENO kódrendszerben felsorolt egyes beavatkozásoknál, pl. *21120 Karbamid meghatározása szérumban* *54 pont*, ahol a 21120 az OENO kód, a „Karbamid meghatározása

¹ Az ebben a fejezetben említett fogalmak, kifejezések részletesebben megtalálhatóak az Állami Egészségügyi Ellátó Központ (ÁEEK) honlapján az Egészségtudományi Fogalomtár címszó alatt:
<https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php>

szérumban" a beavatkozás megnevezése, az 54 pont pedig a vizsgálat német pontrendszer szerinti értéke.

A kérdés az, hogy mennyit ér 54 német pont magyar forintra átszámítva. Ennek megválaszolásához újabb fogalmak ismeretére van szükség. A TVK-t a finanszírozás fenntarthatóságának érdekében vezették be. Ez a rendszer az egyes laboratóriumoknak éves szinten, havi bontásban meghatározott elszámolható teljesítménymennyiséget biztosít. Az a laboratórium, amely a számára kiszabott TVK-n belül teljesít, azaz csak a számára kiosztott német pontnyi vizsgálatot végez, az gazdaságosan tudja nyújtani a szolgáltatásait, ugyanis 1 német pontért 1,80 forintot fizet neki az OEP (Országos Egészségbiztosítási Pénztár). Amely laboratórium viszont a saját TVK-ján felül végez vizsgálatokat, az könnyedén veszteségesse válik. A teljes laborkasszából (kb. 21 milliárd forint/év) levonva a genetikai vizsgálatokra kifizethető 1,5 milliárd forintot, a maradék 19,5 milliárd Ft 70%-a TVK-ra kerül kifizetésre, a maradék 30% pedig a TVK-n felül történt teljesítésekre. Azaz minél több TVK-n felüli vizsgálat kerül elvégzésre az összes működő laboratóriumot együtt nézve, annál kevesebb Ft jut 1 német pontra (lebegő pontérték). Így jutott el a mai laboratóriumi szolgáltatás oda, hogy a TVK-n felüli teljesítés esetén 1 német pont 0,20 Ft-ot ér a rendszer kigondolása idején 1 német pont kb. 1 Ft-t érő szintről indulva.

Mivel a kiszabott keretük 1,5-3-szorosát teljesítő laboratóriumoknak semmilyen eszköze sincs a hozzájuk érkező vizsgálatok számának korlátozására, könnyen belátható, hogy a defenzív orvoslási gyakorlat és a betegbiztonsági törekvések megerősödésével a laboratóriumok az évek során egyre nagyobb veszteséggel működnek.

A fent leírtak csak részben mutatják be és magyarázzák meg a területen tapasztalható súlyos pénzügyi problémákat, ám a címben megfogalmazott kérdésre már megadható a válasz: ingyen vizsgálat nincs, de a devalváció miatt súlyosan alulfinanszírozottá válva közelíthetünk hozzá.

Számított paraméterek

Egy hétköznapi leleten több olyan paraméter is található, amely egy vagy több ténylegesen kimért eredmény felhasználásával számolható ki. A számítással olyan plusz információk „csalhatók elő”, amelyek segítik az orvost a megfelelő diagnózis felállításában, a kezelés követésében. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül néhány számolt érték jelentőségét mutatom be.

Korrigált kalcium

Kalciumszint-meghatározás szükséges endokrin- és vesebetegeknél, csontanyagcsere-vizsgálatnál (osteoporózis), újszülött-monitorozás során, sebészeti beavatkozás és intenzív terápia alatt. A kalcium a vérben kb. 50%-ban ionizált, aktív formában van jelen, 40%-ban fehérjéhez (elsősorban albuminhoz) kötötten és 10%-ban anionnal komplexet képezve. A laboratóriumi mérés során a *teljes kalciumszint* (tCa) kerül meghatározásra.

Ha a mérés szerint csökkent ez az érték, akár sürgős terápiás beavatkozás is szükségessé válhat. Ám, ha a beteg tCa szintjének csökkenése nem az aktív forma szintjének csökkenése miatt alakult ki, hanem az albuminszint csökkenése miatt (ld. gyulladás, hiányos táplálkozás, májbetegség stb.), akkor nem kell a hipokalcémiát kísérő tünetek megjelenésétől tartani. Egyszerűbb lenne, ha eleve az *ionizált kalcium szint* kerülne meghatározásra a mérés során, de ehhez külön készülékre lenne szükség a többi klinikai kémiai paraméter mérésére használt automata mellett. Ennél egyszerűbb és olcsóbb az albuminra (g/L) korrigált kalcium (mmol/L) kiszámítása: $Ca^{2+}_{\text{korr}} = Ca^{2+}_{\text{mért}} + 0,02 \times (40 - \text{albumin})$.

Veseműködés

A vese működési egysége a nefron, amely két fő részből áll, ezek a glomerulum és a tubulus. A glomerulumban filtrációval (szűréssel) képződik az elsődleges vizelet. A koncentráció és a kis fehérjék reabszorpciója (visszaszívódása) pedig a tubuláris

rendszerben történik. Az egyik vagy mindkét rész működési vagy szerkezeti sérülése különböző paraméterekkel követhető.

A glomeruláris filtráció mennyiségi jellemzésére szolgál a *GFR* (glomeruláris filtrációs ráta), azaz az időegység alatt képződött szűrlet mennyisége (ml/perc). Mivel ez közvetlenül nem mérhető, ezért egy filtrációs marker clearance-ével (a filtrációs jelzőanyagtól időegység alatt teljesen megtisztított plazma térfogata) szokás közelíteni. Bár vannak ideális anyagok erre, mégis az ideálisnak nem nevezhető, de olcsón meghatározható, az izomanyagcserében keletkező kreatinin használatos a hétköznapi diagnosztikában. A kreatininnel kapcsolatos hibákon túl a *kreatinin clearance*-szel (CrCl) az a legnagyobb gond, hogy fegyelmzett beteg-együtműködést igényel a meghatározás, mivel 24 órás vizeletgyűjtésre van szükség a vérvételt megelőzően. Kiszámítása: $CrCl = U_{cr} \times V / S_{cr}$, ahol U_{cr} a kreatinin koncentrációja ($\mu\text{mol/L}$) a vizeletben, S_{cr} a kreatinin koncentrációja ($\mu\text{mol/L}$) a szérumban, a V pedig az 1 perc alatt ürített vizelet (ml/perc).

A 24 órás vizeletgyűjtés gondja nem mindegyik, de széles betegpopulációban megoldható a *GFR* becslésével (*estimated GFR*, *eGFR*), amelyre több egyenlet is ismert az irodalomban. Az *eGFR* érték a krónikus vesebetegség (CKD) besorolási alapjaként a vesefunkció követésére szolgál, továbbá ismerete fontos a vesekárosító gyógyszerek adagolásának beállításakor is. A legújabb szakmai ajánlásokban a CKD-EPI formula ajánlott az *eGFR* kiszámítására, ahol az S_{cr} ld. fentebb, a kor pedig a beteg életkorát jelenti évben megadva:

nő, ha $S_{cr} \leq 62$; $eGFR = 144 \times (S_{cr}/61.6)^{-0.329} \times (0.993)^{kor}$

nő, ha $S_{cr} > 62$; $eGFR = 144 \times (S_{cr}/61.6)^{-1.209} \times (0.993)^{kor}$

férfi, ha $S_{cr} \leq 80$; $eGFR = 141 \times (S_{cr}/79.2)^{-0.411} \times (0.993)^{kor}$

férfi, ha $S_{cr} > 80$; $eGFR = 141 \times (S_{cr}/79.2)^{-1.209} \times (0.993)^{kor}$

Vérszegénység

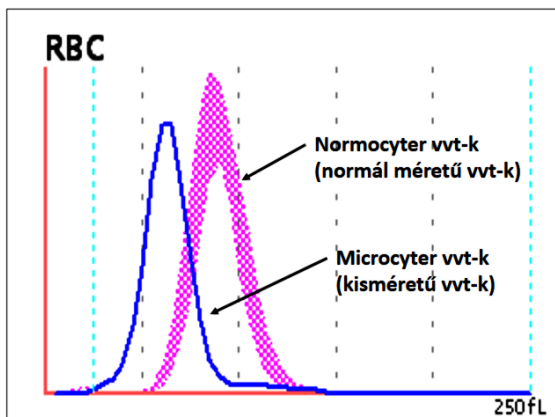
A születést követő kórházi alapszűrések után csecsemőkorban sok kis páciens küld vérvételre a gyerekháziorvos anémia (vérszegénység) feltételezett diagnózisával.

A *szérumvasszint* (Fe, $\mu\text{mol/l}$) jelentős csökkenése csak a vashiányos állapot késői fázisában figyelhető meg, ezért fontos a vas mellett a transzferrin mérése is, pontosabban a belőle számolható *teljes vaskötő kapacitás* (TVK) és *transzferrintelítettség* (TRF Sat) érték:

$$\text{TVK } (\mu\text{mol/l}) = 22,75 \times \text{TRF } (\text{g/l}) \text{ és } \text{TRF Sat } (\%) = 100 \times \text{Fe} / \text{TVK}.$$

A transzferrin a szérumban a fő vasszállító fehérje, és képződésének mértéke függ a szervezet vasszükségletétől, illetve az elérhető vastartalék mennyiségétől. A magas TRF-szint és így a TVK is alacsony vasraktárra utal. A kiürült vasraktár oka lehet elégtelen bevétel, felszívódási zavar (cöliákia, gyulladós bélbetegségek stb.) vagy túlzott vasvesztés (gastritis, fekély, tumorok, parazitás fertőzés stb.). A TVK vagy TRF a táplálkozási státusz megállapítására is használható index.

A vashiány a vérképben is látható eltérésekkel járhat: a hemoglobin szint (Hgb), a vörösvérsejt-szám (vvt) és az MVC (átlagos vvt térfogat) alacsony, az RDW (vvt eloszlási szélesség) emelkedett. Ez utóbbi két értékből derül ki, hogy a vörösvérsejtek átlagos mérete csökkent (1. ábra), illetve sok különböző (kisebb-nagyobb) méretű vörösvérsejt van jelen egyszerre a vérben.

1. ábra: A vörösvérsejt hisztogram: a vvt-k térfogat (femtoliter) szerinti eloszlását mutatja meg. A görbe csúcsához tartozó érték: MCV. Az RDW érték a görbe szélességét jellemzi.

...és még sokan mások

Az előzőekben bemutatott néhány paraméteren kívül még sok más számolt érték található a laboratóriumi leleteken, és vannak olyanok is, amelyeket a kérőorvos a lelet alapján magának számol ki és jegyez fel a betegdokumentációban, például:

A *ROMA index* nagy szenzitivitással képes jelezni a petefészekdaganat kialakulásának kockázatát pre- és postmenopausában a HE-4 és CA-125 tumormarkerek koncentrációjának felhasználásával.

Az éhomi glükóz- és inzulinszint szorzatából számolható *HOMA-IR-index* a hasnyálmirigy Langerhans béta-sejtek működését jellemzi (inzulinrezisztencia).

A *de Ritis hányados* az emelkedett GOT és GPT enzimaktivitások esetén következtetni enged a májkárosodás mértékére: enyhe, reverzibilis májbetegség valószínűsíthető-e, vagy súlyosabb esetről van szó (nekrotizáló májbetegség, cirrhosis, alkoholos hepatitis, izomkárosodás).

A laboratóriumi diagnosztikában is, mint számos tudományterületen folyamatos a fejlődés, ezért új számolt paraméterek jelenhetnek meg, hogy még inkább segítsék a gyógyítók munkáját és így a betegek érdekeit is. A meglévő képletek jó részét sem tekinthetjük kőbe vésett szabálynak, mert az újabb klinikai tanulmányokban más és más betegpopulációk bevonásával, illetve a vizsgált betegszám növelésével a formulák finomodhatnak, egyszerűsödhetnek vagy bonyolultabbá is válhatnak.

Szabó Beáta

Kiskunfélegyháza, 1983
Alapítvány az Örökbefogadó és
Nevelőszülőkért
1032 Budapest, Szőlő köz 12.
szabobeja@gmail.com
+3670/224-1355

Tanulmányok

2006-2009: Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Pszichológiatudományi Doktori Iskola
2001-2006: Szegedi Tudományegyetem, Pszichológia szak
1997-2001: Katona József Gimnázium,
Kecskemét

Jelenlegi munkahely

Alapítvány az Örökbefogadó és Nevelőszülőkért

Tudományos tevékenység

A hátrányos helyzet "lenyomata" serdülők szociális attitűdjeiben,
attribúcióiban - érték és jövőkép a szocializációs közeg
függvényében

Díjak, kitüntetések

2005: Pro Scientia Aranyérem
2009: Best Paper Award, 4th Annual Research Student Conference,
Svédország

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2004-06: Köztársasági Ösztöndíj
2004-06: Szeged Város Ösztöndíj
2006: Pro Renovanda Cultura Hungariae "Diákok a Tudományért"
szakalapítvány ösztöndíja

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 12

Konferencia-előadások száma: 23

Legjelentősebb 5 publikáció

Szabó B. (2007). Money-bag and Patches – Hungarian Students' views about poverty and wealth In: Kovalciková, I. (Ed.) Children's identity and citizenship in the Visegrad context. Conference proceeding. Presov: University of Presov, 223 –231.

Szabó B., Szabó É. (2009). Mesés gazdagság – valós szegénység. A 10 évesek képzetei a szegénység és gazdagság okairól és okairól és következményeiről. In: Szabó, É., Kőrössy, J. (szerk.) Ezerarcú reprezentációk. Szeged: Jatepress, 19 – 39.

Szabó B. (2010). Investigating the Representations of Social Differences in the Function of Family Socialization, in P. Cunningham & N. Fretwell (eds.) Lifelong Learning and Active Citizenship. London: CiCe, pp. 731 – 741. http://www.londonmet.ac.uk/fms/MRSite/Research/cice/pubs/2010/2010_731.pdf

Szabó B., Harsányi Sz. G., (2012). 8 óra munka, 8 óra pihenés, 8 óra család? Kibékíthető szerepeink. In: HVG Extra – Pszichológia. 2, Budapest: HVG Kiadó. 80-83.

Szabó B. (2015). Hátrahagyott hátrányok. In: Harsányi SZ. G., Szabó B. (szerk.) Pro Scientia Aranyérmesek XII. Konferenciája – Konferencia Kötet. Budapest, 33-36.

Szabó Beáta:

Jobban menne az életem, ha...

A történetek vagy a címhez hasonló mondatok befejezése mint tesztfeladat a pszichológia projektív módszerei közé sorolható (Csepeli, 2015). A vizsgálati személy ennek során egy viszonylag strukturálatlan ingert a saját projekciói által jelentéssel ruház fel. Az ilyen jellegű kvalitatív módszerek előnye, hogy kiküszöbölik a társadalmi kívánatosságnak megfelelés választorzító hatását, ugyanakkor hátrányuk, hogy pl. az értékelő szubjektív értelmezése miatt csökken a kutatás objektivitása (Babbie, 2008). Az érvényesség növelése érdekében egy adott kérdés különböző módszerekkel történő vizsgálatát, ún. módszer-triangulációt alkalmazhatunk (Denzin, 1988, idézi Szokolszky, 2004, p. 413). Kutatásom során a fenti megfontolásból kiindulva serdülők jövőbeni vágyait, céljait eltérő adatgyűjtési stratégiák segítségével próbáltam feltárni. A továbbiakban bemutatott eredmények egy tágabb szociálpszichológiai érték- és jövőképkutatás részét képezik, melynek résztvevői családban és intézményben nevelkedő tizenévesek voltak.

Az a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) fiatal, aki családjától elválasztva, gyermekotthonban nevelkedik, vagyis a gyermekvédelmi szakellátás keretében nevelésbe vették, de nem nevelőszülőnél, hanem intézményben helyezték el, vajon milyen terveket tűz ki maga elé? Más célokkal rendelkezik, mint családjukban élő kortársai? Egyáltalán miért érdekes a célok vizsgálata a pszichológia számára?

Kezdjük a kérdések megválaszolását a jövőbeni tervek relevanciájának bemutatásával! A legtöbb embert foglalkoztatja a jövő, különösen a saját jövője. Célokat tűzünk magunk elé, melyek felé törekszünk életünk során. Céljaink mint bizonyos jövőbeni állapotok mentális reprezentációi meghatározzák magatartásunkat, hiszen motivációs erővel bírnak, megmutatják egyéni értékorientációinkat, továbbá szoros kapcsolatban állnak szubjektív jóllétünkkel (Martos, 2010; Kopp, Martos, 2011). Összetett kognitív és affektív tartalmak kapcsolódnak hozzájuk, pl.

az elérésükhöz szükséges stratégia, vagy célok hiányában lehangoltság. Serdülőkorban, a felnőttkorba történő átmenet során különösen fontos szerepet kap ez a tervezési folyamat (Nurmi, 2004). A céljaink komplex rendszerbe szerveződnek, feloszthatók általános, hosszútávú, vagy konkrét, rövidtávú célokra (Brunstein et al., 2007). Tartalmuk szerint a fölérendelt életcélokat (aspirációkat) Kasser és Ryan (1996) két nagyobb csoportba sorolja. Az intrinzik célok (pl. társas kapcsolatok, fejlődés) pszichológiai alapszükségleteinkhez kapcsolódnak, ezáltal pozitív viszonyban állnak a jólléttel, míg a külső elvárásoknak megfelelés (pl. jó megjelenés, hírnév) olyan extrinzik célok, amelyek viselkedésünket, érzelmeinket „kívülről” szabályozzák. A célokat befolyásolják demográfiai változók, személyes diszpozíciók és a szocializációs tapasztalatok egyaránt. Hátrányos helyzetű csoportok körében az intrinzik célok relatív fontossága csökken az extrinzik célokhoz képest (Martos, 2010).

Az emberi törekvések feltárásához többféle módszer áll rendelkezésre. Kende és Illés (2011) kisiskolások rajzait elemezve vizsgálta meg a jövőről alkotott kép jellegzetességeit hátrányos helyzetűek körében. Emellett a vizsgálati személy értékelhet egy kérdőív formájában előre összeállított céllistát (pl. Aspirációs Index magyarul: Martos et al., 2006), vagy felsorolhatja szabadon a számára fontosnak tartott személyes célokat (pl. Jövő-orientációs Kérdőív, Jámbori, 2007; Mester, 2013). Továbbá kiegészíthet olyan jellegű mondatokat, mint a címben szereplő befejezetlen mondat, vagy felsorolhat 3 kívánságot. Utóbbi esetekben a kapott válaszok tartalomelemzésére van szükség. Az általam is használt kategóriák magyar meghatározását Jámbori Szilvia (2007) végezte. Ezek az adatgyűjtési eszközök, a kvalitatív és a kvantitatív kutatási módszereket egyaránt képviselve szerepeltek a vizsgálatban.

Eredmények

A kutatás során 15-18 év közötti (átlagéletkor 16,6 év, szórás, 1,09), családban (kontrollcsoport N=95) vagy gyermekotthonban (célcsoport N=76) nevelkedő fiatalot kérdeztem – többek között – jövőbeni terveiről, céljairól kérdőívek és interjú formájában a fentebb bemutatott módszerekkel (Aspirációs Index, Jövő-

orientációs Kérdőív, befejezetlen mondatok). A két minta a nemek arányát, valamint az életkori átlagot tekintve illeszkedett egymáshoz.

A csoportok között nem mutatkozott szignifikáns különbség az Aspirációs Index faktorait illetően. Nem szignifikáns mértékben ugyan, de Martos (2010, p. 82.) eredményeinek megfelelően az intrinzik célok relatív fontossága csökkent az extrinzikhez képest a HHH-ú fiatalok körében. Mindez azt sugallja, hogy a külső és belső bizonytalanság, az önkiteljesedés folyamatainak gyengébb támogatása, ami jellemzően együtt jár a hátrányos helyzettel, erősíti az „anyagias” célok, a külső referenciák előnyben részesítését kompenzálásképpen (Martos, 2010, p. 20). A szabadon felsorolt célok első helyén mindkét csoportban az iskolával kapcsolatos tervek szerepeltek, aktuális, konkrét feladatok a tanulással kapcsolatban. A további célok tartalma azonban már különbözött. A munkával, karrierrel kapcsolatos célokat a kontrollcsoport átlagosan fél hellyel előbbre helyezte ($Z=-1,972$, $p=0,049$), így megjelent az iskola, munka, család vágyak rangsora, míg a célcsoport családdal, párkapcsolattal összefüggő terveket fogalmazott meg, ezt követte munkavállalás terve. A „korai” családalapítás megfigyelhető jelenség gondozottak körében. A célcsoport eggyel több vágyat nevezett meg spontán, átlagosan 4,2-t, ami szintén szignifikáns különbség ($Z=-2,335$, $p=0,02$) a kontrollhoz képest (3,4).

A legnagyobb különbségek a mondatok befejezésénél mutatkoztak (pl. Jobban menne az életem, ha...). Ez a kvalitatív módszer projektív jellegéből adódóan „árnyaltabban” mutatta meg a csoportok elképzeléseit vágyaikról. A válaszok tartalomelemzése során a kontrollcsoport főleg anyagi javakhoz és az iskolához kapcsolódó vágyakat fogalmazott meg. A célcsoport magas arányban elsődlegesen a jelenlegi szocializációs közegből való elvagyódást („Nem itt lennék.”) és a családdal kapcsolatos vágyakat fogalmazta meg, csak ezután következtek az iskolával, anyagi javakkal kapcsolatos vágyak.

Összefoglalás

A vizsgálat bemutatott kis szelete fontos tanulsággal szolgál módszertani szempontból. A célcsoport az adott kérdőívek kitöltése alapján nem különbözött a kontrollcsoport fiataljaitól. Kvalitatív módszerek segítségével, a projekció használatával azonban az erős megfelelési igény (a kutatónak) és ezáltal a „hamis” adatok kiküszöbölhetők, hitelesebb képet nyerhetünk énközele témákról, szociálpszichológiai fogalmakról, attitűdökről. Miért fontos ez? Mert az intézményben nevelkedő fiatalok az élet számos területén több nehézséggel találkoznak családban élő kortársaikhoz képest. Az eltérő szocializációs közeg rányomja bélyegét a jövőbeni célokra, (ezáltal) a viselkedésre és az önbecsülésre, hiszen ezek szorosan összefüggő változók. A rendszerből kikerülve a szociális integrációt nehezíti az egyéni „deficit” mellett a társas háló gyengesége, valamint az erős társadalmi megbélyegzés is.

Ha a vágyott családot nem is tudjuk megadni, de pl. a képességet, hogy „létrehozzák” és fenntartsák saját családjukat meg kell próbálni erősíteni bennük! Ebbe számos szociális készség fejlesztése beletartozik (pl. felelősségvállalás), de az egyéni szinten túl társadalmi szinten is elmozdulásra van szükség, hogy „jobban menjen az élet”, és a hátrányos helyzet ne adódjon tovább!

Felhasznált irodalom

BABBIE, Earl (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest, Balassi Kiadó. 744 p. ISBN 9789635067640

BRUNSTEIN, Joachim C., MAIER, Günter W., DARGEL, Anja (2007): Persönliche Ziele und Lebenspläne: Subjektives Wohlbefinden und proaktive Entwicklung im Lebenslauf. In: BRANDTSTAEDTER Jochen, LINDENBERGER Ulman. Entwicklungspsychologie der Lebensspanne: Ein Lehrbuch. Stuttgart, Kohlhammer. pp. 270-304. ISBN 3170181807

CSEPELI György (2015): A szervezkedő ember: A szervezeti élet szociálpszichológiája. Budapest, Kossuth Kiadó. 384 p. ISBN 9789630982924

DENZIN, Norman K. (1988): Triangulation. In: KEEVES John P. Educational research, methodology and measurement. Oxford, Pergamon Press. pp. 511-513.

JÁMBORI Szilvia (2007): Hogyan tervezik a serdülők a jövőjüket. Szeged, SZEK, JGYF Kiadó. 182 p., ISBN 9789637356698

KASSER, Tim, RYAN, Richard M. (1996): Further examining the American dream: Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals. Personality and Social Psychology Bulletin. 22. pp. 80-87.

KENDE Anna, ILLÉS Anikó (2011): Szegénység és kirekesztés: Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. Esély: Társadalom- és szociálpszichológiai folyóirat, 20. évf. 4.sz.,pp. 72-92.

KOPP Mária, MARTOS Tamás (2011): A magyarországi gazdasági növekedés és a társadalmi jóllét, életminőség viszonya. Letöltve: http://beszamolo2010.jno.hu/cd/fuggelekek/2_kutatasok_eredmenyei/kopp_gazdasagi_novekedes.pdf (Utolsó letöltés: 12/12/2016)

MARTOS Tamás (2010): Életcélok és lelki egészség a magyar társadalomban. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola. Budapest. Letöltve: http://phd.semmelweis.hu/mwp/phd_live/vedes/export/martostamas.d.pdf (Utolsó letöltés: 12/12/2016)

MARTOS Tamás, SZABÓ Gábor, RÓZSA Sándor (2006): Az Aspirációs Index rövidített változatának pszichometriai jellemzői hazai mintán. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 7. évf. 3. sz. pp. 171-191. ISSN 14198126

MESTER Dolli (2013): A jövő-orientáció háttértényezőinek vizsgálata főiskolai hallgatók körében. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem BTK Humán Tudományok Doktori Iskola. Debrecen. Letöltve: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/169963/Mester_Dolli_Ertekezes-t.pdf?sequence=5&isAllowed=y (Utolsó letöltés: 12/12/2016)

NURMI, Jari-Erik (2004): Socialization and Self-Development: Channeling, Selection, Adjustment, and Reflection In.: LERNER, Richard M., STEINBERG Laurence. Handbook of Adolescent Psychology, Second Edition, Hoboken, NJ, John Wiley & Sons Inc. pp. 85-124.

SZOKOLSZKY Ágnes (2004): Kutatómunka a pszichológiában.
Budapest, Osiris Kiadó, 660 p. ISBN: 9789633896822

Szabó Franciska

Budapest, 1988

Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és
Kollégium

1093 Budapest, Török Pál u. 1.

szabo.franciska@kiskepzo.hu

+3630/534-0683

Tanulmányok

2015- Magyar Képzőművészeti Egyetem, Doktori Iskola

2014-2015: Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem -
Közoktatási Vezető és Pedagógus Szakvizsga Szakirányú
Továbbképzési Szak

2008-2012: ELTE BTK (BA) esztétika fő szakirány kommunikáció- és
médiatudomány diszciplináris és tanári minor (abszolutórium)

2007-2011 Magyar Képzőművészeti Egyetem, vizuális nevelőtanár
szak

2006-2011 Magyar Képzőművészeti Egyetem, festőművész szak

Jelenlegi munkahely

Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium

– művészeti igazgatóhelyettes

Magyar Képzőművészeti Egyetem

– Művészeti Anatómia, Rajzi és Geometria Tanszék

Tudományos tevékenység

Középfokú alakrajzoktatás módszertanát kutatom

Díjak, kitüntetések

2012 Gundel Művészeti Díj,
UniCredit Tehetségprogram – kisalkotói ösztöndíj

2011 Pro Arte Aranyérem

2009 Barcsay Jenő-díj

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2010 E.ON alkotói ösztöndíj, Berlin

2009 Műgyűjtők-Amadeus alkotói ösztöndíj

2008 Székely Bertalan Ösztöndíj

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 1

Konferencia-előadások száma: 2

Legjelentősebb 5 publikáció (egyéni kiállítások)

2015 "Hegyek, utak, négyzetek" Hal Köz Galéria, Debrecen

2013: "Kettesével", Symbol Galéria, Budapest

2012: "Berlinsipartions" kiállítás Bereczki Katával, Múterem Galéria, Debrecen

2011: Közös kiállítás Hajas Katinka szobrással, Commerz Bank, Budapest

2009: "Fény-hiány", Viltin Galéria, Budapest

Szabó Franciska: Az alakrajz középfokú oktatásmódszertanának változásai 1778-tól napjainkig a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény anyagán keresztül vizsgálva

Írásomban felvázolom a Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskolájában folytatott oktatásmódszertani kutatásaim eddigi eredményeiből kirajzolódó oktatásmódszertani egységeket. Kutatásom gerincét a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium archívumában található anyag, a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény feldolgozása alkotja. A Gyűjtemény összesen hét egysége közül forrásértékű számomra a grafikai gyűjtemény (kb. 12.000 eredeti rajz), a fotografiai gyűjtemény, a könyvtári anyag, a gipszminta gyűjtemény és nem utolsósorban az 1783-tól eredeti iratokat is tartalmazó irattári anyag. Ezek segítségével felvillantom, hogy hogyan változott meg a középfokú rajzoktatással szembeni igény, és hogyan alakult az évszázadok során az emberi test művészi ábrázolásának oktatása.

Egy kis intézménytörténet

A Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium és Kollégium jogelődjét Mária Terézia osztrák császárnő és magyar királynő 1777-es Ratio Educationis rendeletével alapította meg. Az uralkodónő „az oktatásügyet a gyarmatosító politika szolgálatába állította. Ausztria csak a mezőgazdaság fejlődését támogatta

Magyarországon, az iparból csupán annyit, amennyi nem sértette az osztrák iparfejlesztés érdekeit. Ez a magyarázata annak, hogy a rajziskoláknak, így a budai rajziskolának is a helyi jellegű kézműipar oktatására kellett korlátozódnia. Kőművesek, kőfaragók, asztalosok, lakatosok, bádgosok, aranyművesek, díszítőszobrászok, zsinórkészítők, kékfestők, kocsigyártók stb. szakrajzi képzésével és továbbképzésével foglalkozhatott [...]. Az iskola ennek következtében kezdettől fogva kézműipari, »műves« jellegű volt, mint ezt legrégebből fennmaradt rajzai is bizonyítják, s így az a tény, hogy később mindinkább művészi irányba fejlődött, szerves folytatása volt kezdeteinek.¹

Az 1777-es rendeletet 1783-ban egy bécsi rendelet követte,² mely részletezte a rajzoktatással kapcsolatos követelményeket. Ebben az szerepel, hogy a figurális rajz nem alkalmas eszköz a rajzoktatás tárgyalt szintjén, mert az túl sok gyakorlást igényelne összetettsége folytán, így arra számítottam, hogy az 1860-as évekig nem találok majd az archívumunkban emberi alakot ábrázoló rajzot. Ennek ellenére sokkal korábbi példák is előbukkantak.

Az emberi alak ábrázolása szervesen összekapcsolódik a képzőművészeti oktatás irányába való elmozdulással. Bár az intézmény az elmúlt közel 240 évben többször átalakult, a Magyar Képzőművészeti Egyetem jogelődjének megalapítása jelentette az oktatási tér vertikális differenciálódását, a középfokú és a felsőfokú rajzoktatás megjelenését. A középfokú oktatás továbbra is megőrizte céljául a kézműiparosok ismereteinek és vizuális kultúrájának kiművelését, ugyanakkor a művészképzés felé is alapozást nyújtott. Ez indokolhatja az egyre nagyobb számú portrét, aktot vagy ruhás emberi alakról készült rajzot. Az alapításkor csak rajzot oktató intézmény az évszázadok során a

¹ Az iskola 175 éves évkönyve.

² „Wie die Zeichenklassen der Normalschulen in dem k.k. Staaten beschaffen seyn, in Ordnung erhalten, und wie daselbst die Schüler zu Erreichung der Absicht dieser Klassen unterwiesen werden sollen.” – Rendelet a normális (nemzeti) iskolák rajzoktatása ügyében, I. S. Ruby Miroslav fordítása, a Gyűjtemény egyelőre leltári szám nélküli irattári anyaga.

különböző szakmák oktatását is beolvasztotta tanmenetébe, majd az 1950-es tanévtől kezdve a közismereti oktatás is kötelezővé vált a szakma tanulása mellett.

A négy főbb módszertani egység

Mintalapok

Meglepő módon a 18. században és a 19. század első felében a rajzoktatás elsődleges eszköze és módszere nem a látvány utáni rajzolás, a természet leképzése, hanem a mintalapok másoltatása volt. A mai művészeti szakképzésben az oktatási gyakorlatból szinte teljesen kikopott a mintarajzok használata. Ezek elsődleges oka, hogy az említett módszer utoljára az akadémiáknál (tehát a 19. század második felében) élte fénykorát, és a 20. század szerteágazó művészeti törekvései elsöpörték azt. A mintalapokat képzett művészek gondosan készítették el megrendelésre, egyes esetekben az iskola tanára maga rajzolta meg.³ A mintalapok egymás utáni sorrendje ugyanakkor az oktatási célnak megfelelően meg volt határozva, hogy a növendék tudását gyarapíthassa. Az ilyen például szolgáló rajzok tehát a másolni való jó minták voltak, melyektől bizonyos keretek között el lehetett térni, egyes helyzetekben azonban szigorú és precíz másolást követeltek meg.

Bár az intézményre vonatkozó jogszabályok értelmében a figurális ábrázolás nem volt javasolt, mégis találunk 1806-ból származó, Müller aláírással ellátott, vörös krétával rajzolt férfi aktot. A rajz vonalkázós modora, az alak izmainak barokkos eltúlzása egyértelművé teszi, hogy nem egy látvány utáni megfigyelésről van szó, hanem a rajzolás kötelező módját sajátította el valamelyik kézműipari szakmát tanuló iparostanonc.

³ Ezzel kapcsolatban számos dokumentumot találunk az irattári anyagban. Pl. a Helyt. Tan. 1779. S.N.D.B. F2. P.40. No. 3455 jelzetű iratunk a szakmánként beszerzendő mintalapokat sorolja fel, a helyt. Tan. 1794 Dep. S.N.D.B. F7. P.28. jelzetű iratunk elkészült mintalapok kifizetését sürgeti, vagy a 1871-ben a 40751. 1871. nov. 26-i tanácsülés jegyzőkönyvének kivonata.

Hetven évet kell ugranunk az időben, amikor Charles Barye Párizsban kiadja rajziskolájának három kötetbe rendezett, az emberi alak ábrázolási lehetőségeit körbejáró mintalapkészletét, összesen 197 litográfiáját (Ackerman, 2011). Ez a mintalapkészlet a maga korában már épp megkésettnek számított, s különös módon mégis ez az egyetlen olyan mintalapgyűjtemény, ami részleteiben még ma is használatban van. Azt, hogy az iskolának volt legalább 10 Barye-lapja, bizonyítja egy 1875. évi leltár és egy 1885-ben készült diákrajz. A módszertani változatosság kedvéért 2016 tavaszán egy végzős rajzcsoporthoz kiadtam ezt a lapot másolási feladatként.

1. ábra: Balról jobbra: Lehoczky József "czímfestő" rajza a Schola Graphidis Művészeti Gyűjteményből, 1885; Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium 13. évfolyamos tanulójának, Jámbor Hajnalkának a rajza, 2016; a firenzei Angel Academy of Art hallgatója, Elizabeth Hume második rajza a képzés folyamán, 2005⁴

Gipszminták az oktatásban

A gipszminták, vagy ahogyan a 19. századi szakma hívta, főszminták az antik művészet újra- és újrafelfedezésének

⁴ <http://lizhume.com/workzoom/1434980/male-torso-after-charles-barye>, utolsó mentés: 2016. 12. 15.

termékei. A gipszből készült mintaszobrok nem csak abból a praktikus okból álltak a rajziskolák műtermeiben szép számmal, hogy az élő modellel szemben nem mozognak. A szobrok elsősorban az antik görög és római kultúra kiemelkedő alkotásainak, az európai kultúrát meghatározó mitológiai alakok és történelmi személyek portréinak öntvényei, számos esetben az eredeti műalkotás sokadik öntvényének az öntvényei. Mégis, rajzoltatásuk az ízlés formálásának eszközével volt egyenlő. A korabeli meggyőződés szerint az ipari termékek akkor tudnak versenyezni a nemzetközi piacon, ha készítőik és tervezőik kifinomult ízléssel rendelkeznek, melyet a rajzoláson keresztül sajátítanak el. A jó ízlés egyenlőnek számított az antik szobrászat kifinomult formavilágának ismeretével (Ackerman, 2011, p. 5). A gipszmintákat, melyeket még 1905-ben is katalógusból lehetett rendelni, a modernizmus művészeti irányzatai szépen lassan kiszorították, majd a szocialista realizmus hadjáratot indított ellenük. A mai gyakorlatban azonban újra szerepet kapnak – legalábbis azok, amelyek túléltek a pusztítást, vagy amik azóta készültek.

Élő modell utáni rajzolás

Az élő modell utáni rajzolás a 20. század elején állandósult, azonban azelőtt is számtalan példát találunk a Gyűjtemény grafikai anyagában. Egészen az 1860-as évekig vissza tudunk nyúlni, hogy az első portrékat és később aktokat megtaláljuk. Az élő modell utáni rajzolás nehézsége a mintalapokkal szemben egyrészt ugyanaz, mint ami a gipszek esetén is: a háromdimenziós látvány leképezése egy kétdimenziós felületre. Ezt azonban megnehezíti az a körülmény is, hogy egy élő modell mozog, lélegzik, s a rajzolóval óhatatlanul is kapcsolatba kerül. Az 1954-es tanmenetünk szocialista realizmus ideológiájával átítatott bevezető szövegében a következőket olvashatjuk: „A fél- és egészalakos beállításnál a jellegtelen, öncélu »pózokat« kerülni kell. Törekedni kell arra, hogy a beállítás esztétikai és festői jellege mellett emberi mondanivalót is tartalmazzon.”⁵

„Festészeti boncztan”

Kutatásom a művészek számára készített anatómiakönyveket is érinti, hiszen ez egy új perspektívát ad az emberi test megismeréséhez és annak értett leképezéséhez. A Gyűjteményben találunk anatómiakönyvet 1811-ből olasz nyelven, az 1870-es évekből többet német nyelven, majd pedig 1881-ből az első magyar nyelvű művészeknek szánt anatómiakönyv is előbukkan: Székely Bertalan egyetemi előadásainak kézírásos kiadása (Ruby, 1881). Elvértve, de találunk példát arra, hogy ezeket az oktatásban is használták, valószínű, hogy a képzőművészeti felsőfokú tanulmányok előkészítéseként.

⁵ Képző- és Iparművészeti Gimnázium tanmenete, 1953-54, III. évfolyam, 3. oldal

Az alakrajzoktatás lehetőségei ma

A mai középfokú művészetoktatásban a rajz, festés, mintázás tantárgy keretén belül az emberi alak rajzolása kötelező elem, ugyanakkor a pedagógusoknak igen nagy módszertani szabadsága van. A mintalapokat újraéleszthetik, a gipszminták a legtöbb iskolában rendelkezésre állnak és gyakori elemei az emberi alakkal ismerkedők rajzainak. Bár az élő modell utáni rajzolás szerepel a legnagyobb súllyal, ugyanakkor az analóg és digitális képalkotás eszközeit is egyre többen vonják be az oktatási gyakorlatukba.

Felhasznált irodalom

ACKERMAN, G. (2011): Charles Bargue: Drawing Course, Acr Edition (Acc); 3rd edition (October 16, 2011) ISBN-13: 978-2867702037

Festészeti Boncztan. Á. Székely Bertalan történelmi festész és tanár előadásai nyomán közli Ruby Miroszláv rajztanár jelölt. Budapest. 1881 Kiadja a rajztanárképezdei társaskör.

Szendrei Zsolt

Budapest, 1987
HÉTFA Kutatóintézet és Elemző
Központ
1051 Budapest, Október 6. u. 19.
szendrei.zsolt.hu@gmail.com
+3620/955-9898

Tanulmányok

2005-2011 Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építészmérnöki kar
2011-2014 Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Csonka Pál Doktori Iskola
2012-2014 Urbanista Felsőfokú Szakirányú Továbbképzés, BME
Urbanisztika Tanszék

Jelenlegi munkahely

HÉTFA Kutatóintézet és Elemző Központ

Tudományos tevékenység

Település és területfejlesztés
Doktori kutatás: belvárosok funkcionális diverzitása, a
kiskereskedelem térbeli és időbeli változása

Díjak, kitüntetések

2011 Pro Scientia Aranyérem
2012 Junior Prima Díj

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2010 Erasmus Ösztöndíj, Spanyolország, Madrid, Universidad
Europea de Madrid

2014 részvétel a Climate-KIC Pioneers into Practice (PIP) programban

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 5

Konferencia-előadások száma: 5

Legjelentősebb 5 publikáció

Szendrei, Zsolt: Józsefváros és a 8-044 számú tömb társadalmi változásai 1870-2000. In: Alföldi, G. eds. (2012) Budapest 2050, a belvárosi tömbök fennmaradásának esélyei, Budapest: Terc Kft., 2012 pp:58-69

Germán, Tibor – Szendrei, Zsolt: Belvárosi Funkcióvadászat: Közterület és földszinti funkciók változása a belvárosban. In: Utóirat-Post Scriptum ,71.: pp. 23-25. (2013)

Szendrei, Zsolt: Artificial mono-functionalism versus natural mixed-use: Case study of Bartók Béla avenue, Budapest, In: Revista Lusófona De Arquitectura E Educação (Lusofona Journal Of Architecture And Education), No. 8-9, 2013

Germán, Tibor, Szendrei, Zsolt: "LATIN QUARTER" IN AN EAST-CENTRAL EUROPEAN METROPOLIS?, Model-based thematic regeneration of the Southern Downtown of Budapest, VI Seminario Internacional de Investigación en Urbanismo konferenciakiadvány , 2014

Szendrei Zsolt: Boltok / Terek / Ajka Ajka belvárosi területek építészeti karaktere és hatása a kiskereskedelmi térstruktúrára

Bevezetés

A konferencián bemutatásra került előadás egy hosszabb kutatás első lépcsője, mely Ajka esetében vizsgálja a telepszerűen épített belvárosi szövet kiskereskedelmi jellegét és prelimináris jelleggel keres választ a térbeli viselkedésre. A kutatás célja a kiskereskedelmi térstruktúra vizsgálata empirikus adatokra támaszkodva, az egyes térstruktúra elhelyezkedések magyarázata.

Ajka választását indokolja, hogy 2013 nyarán egy hallgatói kutatótábor keretében helyszíni vizsgálatokat és adatgyűjtést végeztünk a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Urbanisztikai Tanszékének Településkutatás című tárgya keretében. Az adatfelvételt Szőke és Engert (2013) végezte, melyet az ajkai kiskereskedelemmel foglalkozó TDK-dolgozatukban publikáltak.

A kutatás szempontjából nagyon kedvező a település fekvése, valamint a kialakított városszövet. A belvárosi, telepszerűen kialakított lakóterület homogénnek tekinthető funkcionálisan, emellett településszerkezeti zárt, a környező családi házas szövegtől elszigetelt. Északi oldalon sport és zöldfelületekkel, tó körüli parkterülettel határolt, valamint a városi kórház övezi a belvárost. Keleti és délnyugati oldalon családi házas városszövet található a telepszerű beépítés mellett, azonban ezen kívül keleti oldalon szintén mezőgazdasági és zöldterületek, délnyugati

oldalon pedig ipari területek csatlakoznak. Délkeleti oldalon vasútvonal határolja a területet, míg nyugati oldalon az iparterületek mellett egy zárkerti beékelődő tömb határolja le a belvárost.

A tervszerűen épített telepszerű városszövet további előnyös tulajdonsága a kutatás szempontjából, hogy visszakövethetőek a változások, köszönhetően annak, hogy ismertek az adott korszak hazai és nemzetközi városépítészeti elvei, valamint azok magyar gyakorlati adottságai. Köszönhetően a voluntarista tervezési gyakorlatnak, könnyen rekonstruálható a tervezett állapot, és ezáltal összehasonlítható a 2013-ra kialakult szerkezet, valamint értékelhetővé válik az egyes, eltérő karakterű településszövet kiskereskedelmi adaptabilitási képessége.

Ajka

Ajka modern kori fellendülése a XIX. században kezdődött el, a település neve ekkor kezdett összeforrni az iparral, köszönhetően az 1830-as években felfedezett szénnek, majd az erre kiépülő bányászatnak. A két világháború között már a közben felfedezett bauxitra megépült az alumíniumkohó, valamint az azt kiszolgáló erőmű. Természetesen a II. világháborút követő erős iparosításnak és az ipari városok kiemelt fejlesztésének köszönhetően érte el mai jellegét a település.

A vizsgálatba bevont, belvárosi telepszerű beépítés kialakítása az 50-es években kezdődött meg a korábbi kisvárosias városszövet szanalásával. Egy 1963-as légifotóról (fentrol.hu) ismert, hogy ekkor már állt a szocialista realista jellegű beépítés. A korabeli várostervezésre jellemzően az alapvető úthálózatot megtartotta az új beépítés, azonban a korábbi telekosztást és karaktert teljesen eltörölte, egyedül a templomokat őrizték meg beékelődve, azonban például a korábbi kastély épülete az átalakítás áldozata lett (Giay, 1989).

A telepszerű beépítés hatása a kiskereskedelmi térszerkezetre

Az elemzés elméleti hátterét a Körner – Nagy (2006) könyvében felállított korszakolás és azok részletes bemutató szemléletű elemzése adja, melyet az ajkai esettanulmány esetében alkalmazunk. Az épületek pontos építési évének adatforrása az Ajka Város Önkormányzatának Építési osztályán készült interjú (2013). A városrészt megközelítően évtizedes bontásban elemezzük, egyrészt a városépítészeti vonatkozású háttérre, másrészt a kapcsolódó kiskereskedelmi jellegre vonatkozóan.

Ajka esetében általánosságban elmondható, hogy a tervezett új város központja fokozatosan eltolódott. A korai, az 50-es–60-as években kialakításra került városközponttól (a Frankel Leo utca környezete) a kiépülő mai városközponti területek irányába helyeződött át a hangsúly, és a teljes kiépülést követően ez a mai Ajka központi magja.

A belváros gyökeres átalakítása az 50-es években kezdődött el. A hazai építészeti és várostervezési gyakorlat a II. világháborút követően elsődlegesen a modernizmusban gyökerezett, azonban ezzel szemben egyre erősödtek az ellenérzések szovjet oldalról. A modernista irányzatokat imperialistának és formalistának nevezték. Komoly építészeti elméleti vita alakult ki a követendő stílusok között; a fordulópontot 1951 hozta meg, ami a szocialista realizmus győzelmét eredményezte. „Az 1951 októberében megtartott Magyar Építőművészek Első Országos Kongresszusa határozata az imperialista kozmopolita építészet teljes megtagadását, a haladó nemzeti hagyományok (különösképpen a klasszicizmus, a reformkor építészeti stílusa), valamint a Szovjetunió példamutató építőművészetének, városépítészetének követését irányozta elő” (Körner – Nagy, 2006, p. 199).

Ez az időszak egybeesik több új, nagyléptékű város-városrész kialakításával, ennek köszönhetően teret is kaptak a tervezői elgondolások. Ajka szocialista realista városrésze „stílusisztának” mondható. Megfigyelhetők a korstílust általánosságban is jellemző zárt keretes beépítésű tömbök, középen nagykiterjedésű zöldfelületekkel, valamint érvényre jutott, hogy a „sarokszekció nélküli magyar városépítészeti [...] kozmopolitának minősítették”, ezért ezt kerülték (Körner – Nagy, 2006, p. 200). A városi

tömegformálásban felfedezhető a barokk tengelyes térszervezés, valamint a szimmetrikus tömegformálás. Az épület díszítettségében jellemző a formai világában klasszicizmusra emlékeztető, munkás-paraszti kultúrából vett domborművekkel, oszlopokkal tagolt tömegalkotás, magastetős tömegképzés.

A tömegformálás alapvetően meghatározza a kiskereskedelem lehetőségeit. Az építési technológiában még a téglalapításra támaszkodó szerkezeti háttér, valamint a keretes beépítés együttesen eredményezte, hogy a hagyományos, épületek földszintjén elhelyezett boltok jellemzik. A kialakított központi tér körül árkádos beépítést találunk, ami több helyen is megjelenik a beépítésben, egyedüli uralkodó a földszinti boltkialakítás.

Sztálin 1953-as halálát követően az általános politikai átrendeződéssel párhuzamosan erős változás következett a 60-as évekre az építészeti-városépítészeti ideológiában is. „Az 1954 decemberi moszkvai építészeti kongresszuson elhangzott Hruscsov-beszéd újabb fordulatot ígért [...] [A] továbbfejlődés döntő feltétele, hogy az építészetben a művészeti oldalt szorosabb kapcsolatba kell hozni a korszerű technikával, a gazdasági-műszaki oldallal” (Simon, 2000; Major, 1955). Ezzel a kijelentéssel voltaképpen újra előkerült a modernizmus, ami átvette az ideológiai uralmat a szocialista realizmustól. Építésről lévén szó azonban, az ideológiai átrendeződés nem tudott egyik napról a másikra megvalósulni. A még papíron lévő projekteket újratervezték, melyre jó példa a budapesti József Attila lakótelep, azonban például Ajka esetében a már elkezdett vagy közvetlenül a megvalósítás előtt álló fejlesztéseket részben vagy egészben megépítették.

Ajka 60-as években kiépült városi szövetében még felfedezhető a szocreál örökség, de már csak két tömb épült meg ebben a szellemben, a többi területen már a modernista tömegformálás jegyeit látjuk. Erre elsődlegesen a pont-, valamint sávházakkal való komponálás jellemző, de több sávház esetében is találunk még magastetőt, amit majd később felvált a lapostetős tömegformálás. Kiskereskedelem szempontjából Ajka esetében nem változik a helyzet, köszönhetően annak, hogy abban a tömbben kerülnek kialakításra üzletek, melyek még a szocreál stílust követik,

továbbra is az épületek földszintjén elhelyezett üzletek a meghatározóak.

A 70-es évek hozta meg hazánkban az igazán nagyléptékű, erősen iparosított szemléletű lakásépítést, mely Ajka esetében nem öltött mértéktelen léptéket, azonban ekkor már megjelennek a 10 emeletes pontházak, valamint a panelépületek között meghúzódó, földszinten nagy kiterjedésű kereskedelmi egységek. Emellett a későbbi időszak szempontjából jelentős, hogy a földszinten garázsokat alakítanak ki, mely a 90-es éveket követően új lehetőséget jelent a feltörekvő kiskereskedelem számára. Természetesen emellett az épületek földszintjén is kialakítanak üzleteket, elsődlegesen a 10 emeletes házak esetében.

A keletre haladó folyamatos kiépülés legutolsó elemeit a Fő úttól keletre találjuk. Itt már megjelenik a 80-as évek visszanyúlásának halvány jele a zárt tömbképzés irányába. A kiskereskedelem szempontjából továbbra is a különálló dobozban elhelyezett nagyobb üzletek a jellemzőek, illetve megjelennek épületek földszintjén elhelyezett boltok. Érdekes megfigyelni, hogy ezen épületek esetében lehet találni olyan, a 80-as évek végén, 90-es évek elején kialakított miniüzletet, mely a lakóépület valamely korábbi közösségi helységéből jött létre.

90-es évektől lakóépület-építés a városközponti területen már csak elvétve fordult elő, nagy telepszerű beépítés pedig már nem valósult meg. Jelentős fejlesztésen ment keresztül a város kereskedelmi központját adó terület; a korábbi, a 60-as, 70-es években kiépült sűrű bolthálózat és áruház ekkor új üzletsorral és egy üzletházzal bővült. A 2000-es években Ajkán is megjelentek a külsőbb területeken letelepedő raktáráruházak, melyek csökkentették a városközpont jelentőségét, azonban a vizsgálatkor kiüresedés nem volt jellemző.

A kutatás folytatása

A folytatásban elsődleges cél, hogy a felállított építészeti karakterek és kiskereskedelmi viselkedést követően az összegyűjtött boltadatokra elkészüljön egy átfogó térszerkezeti elemzés, mely összefüggéseket keres a funkciók és a térben elfoglalt helyzet között. A kutatás célja kettős, egyrészt a mai

helyzet elemzése és értelmezése, valamint a tervezett és az „alakult” állapot összehasonlító bemutatása. A változók közé beépítjük a lakásszámokat, és ezt követően lehetőség nyílik magyarázó változók keresésére.

Felhasznált irodalom

Ajka város Integált Településfejlesztési Stratégiája, Megalapozó Vizsgálat, 2015, Fentrol.hu

GIAY, F. (1989): Város a Torna partján (Fejezetek Ajka múltjából.), Ajka, <http://ajka.network.hu/blog/ajka-klub-hirei/kezdetek>

KÖRNER Zsuzsa, NAGY Márta (2006): Urbanisztikai füzetek 4, Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig, Budapest, TERC. ISBN 963 9535 45 1

MAJOR Máté (1955): A moszkvai építészeti kongresszus után. Szabad Művészet 1955.3.(A Hruscsov-beszédet idézi) (in: Simon, 2000)

SIMON Mariann (2000): "...MEGTEREMTENI ELMÉLETÜNK ÉS GYAKORLATUNK EGYÉSÉGÉT..." Elmélet és gyakorlat 1952-1956 Kortárs Építészet, II. évf. 2. Szám, http://arch.et.bme.hu/arch_old/kortars6.html

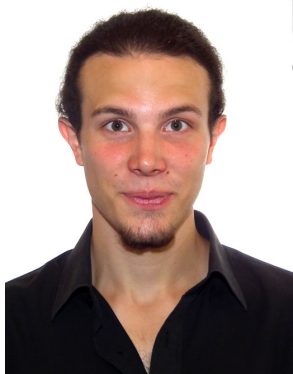
SZÓKE A. K., ENGERT D. (2013): Az épített környezet alkalmazkodóképessége a kiskereskedelem változásaihoz Ajkán (Adaptability of the built environment to the changes of the retail in Ajka), scientific study, Hungary

1. ábra: Ajka telepszerűen épített belvárosi területének kiépülése
(fekete - 50-es évek, világosszürke -90-es évek),
Saját szerkesztés (adatforrás: Szőke – Engert, 2013)

2. ábra: Ajka telepszerűen épített belvárosi területei
Forrás: http://www.legifoto.com/files/2014.06.ajka_33.jpg

Szives Márton

Budapest, 1990

SZTE Zeneművészeti Kar

6722, Szeged, Tisza Lajos krt. 79-81.

mszives@gmail.com

+3630/198-5050

Tanulmányok

2005-2010: BMSZC Bolyai János Műszaki Szakgimnáziuma és Kollégiuma

2010-2011: BMSZC Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakgimnáziuma és Szakközépiskolája

2012-2014: Váci Bartók-Pikéthy Zenei Szakgimnáziuma

2014-óta : Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Kar

Jelenlegi munkahely

Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Kar

Tudományos tevékenység

ütőhangszeres tanár és előadóművész

Díjak, kitüntetések

2014: SZTE ZMK TDK II. helyezet

2015: Pro Arte Aranyérem

2015: XXXII. OTDK/OMDK I. helyezés

2016: SZTE Prezentációs verseny, különdíj

2016: SZTE ZMK TDK, I. helyezet

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2013, 2015: Debreceni Nyári Akadémia

2014-2016: Klebersberg Képzési Ösztöndíj

2016: SZTE Kiemelt tanulmányi ösztöndíj

2016: Új Nemzeti Kiválósági Program Ösztöndíj

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 1

Konferencia-előadások száma: 1

Legjelentősebb publikáció

Zeneszerzők, hangszerek, művek-konferenciakiadvány (Szeged, SZTE ZMK, 2015)

Szives Márton: A marimba igazi hangja – Keiko Abe gondolathangszere¹

Előszó

Ki ismeri a marimba igazi hangját? Bár ősi hangszer, mégsem találjuk meg gyökereit az európai-amerikai klasszikus hangszerirodalomban, a mai formáját az elmúlt 120 év arculatkeresése jellemezte. Előadásomban ezen profilok közül *Keiko Abe* stílusát mutatom be a marimba művészetben szóló darabjain keresztül: Miként szól a marimba a legtermészetesebben? Milyen szerep jut az óriási hangterjedelemnek? Mi hangszerszerű? stb.

Ez a dolgozat a PSAK 2016 pécsi szóbeli előadásából készült, melyben a Keiko-stílus egy kis szeletét mutatom be. Írásomban Keiko Abéval folytatott levelezésünkből idézek, a zeneszerző gondolatait megerősítésként használom a kijelentéseimhez. Ezúton is szeretném hálámat kifejezni a művésznőnek, hogy megtisztelt válaszaival.

Bevezetés

A marimbairodalom fellendülése az 1900-as évek elejére tehető az USA-ban (Smith, 1995, p. 18). Innen terjedt el Európába s Japánba, ekkor vált klasszikus zenei hangszerré. De vajon beszélhetünk-e a marimbáról mint klasszikus-, tehát évszázados hagyománnyal és hangzásvilággal rendelkező instrumentumról?

A nyugati zenekultúrában nem. Ősi hangszerként Ázsiában, Indonéziában, Afrikában több ezer év óta ismerik pentaton hangszerként, s ezzel meg is lenne az évezredek hagyomány, ám a

¹ A tanulmányban az alább hivatkozottakon kívül a következő műveket használtam fel: Blades, 2005; Darvas, 1978; Fujii, é.n.; Takafuji, é.n.

mai európai-amerikai kultúrára építkező marimbaművészet alig merít a ős-hangszer világából (Kubik, et al., 2016). Az első nagyszabású műre 1940-ig kellett várni: *Paul Creston* ekkor írta *Concerto für Marimba und Orchester* c. versenyművét korabeli zenei stílusban. S bár igen sok zeneszerző és marimbaművész foglalkozott előtte s utána is a marimbával, nem volt felfedezhető egy csak rá jellemző játéktechnika vagy komponálási mód. Egyedül *Clair Omar Musser* (az első marimbaművész és tanár, az első marimbaetűdök írója) technikái, zseniális etűdjei nyújtottak biztos kiindulási pontot.

Ám van egy marimbaművész, aki egy következetes technikai rendszert és arra alapozott zeneszerzői kifejezőmódot hozott létre, mely természetesen alkalmazkodik a marimba hangzásához, s mely azóta a marimbára írt művek alapjául szolgál. Ő, *Keiko Abe*, megítélésem szerint az első zeneszerző, aki nem erőltet más hangszerből ismert hangzásképet a hangszerére, s emellett marimbaművészként nem csak a technikai vívmányait csillogtatja műveiben. Dallam- és hangszerközpontú zeneszerzői stílusát a dolgozat keretein belül az általam is játszott *Prism*, *Mi-chi* és a *Memories of the Seashore* c. darabok segítségével mutatom be, mivel szerintem a művésznő bennük tökéletesítette azt a szemléletet, amit Keiko-stílusnak nevezhetünk.

A hangszer elfogadása

Keiko Abe nagy érdeme, hogy elfogadta, a hangszer „gyors hangszer” (hanglapjainak rezgése rövid időn belül elhal, így hosszú hangok játszására képtelen). Kis motívumokból, sűrű ismétlésekből építi fel a művek szerkezeti egységeit és dalszerű szövegeit. Ám akkor hogy lehet, hogy nagy dallamívvel, kitarított hangokkal találkozunk darabjaiban?

Úgy, hogy Keiko kihasználja a hangszer természetét. A szólamokat – ugyanis Keiko Abénál mindig többszólamúságról beszélünk – folyamatos kis ritmusértékekkel kottázza le. Sok nem ütőhangszeres zeneszerző a kitarított, hosszú hangokhoz legtöbbször tremolós (pergetés, gyors, váltott kezes ütés) hangot

ír, így egy álló, nem homogén hangzás jön létre. Ám aki ismeri a marimba igényeit, eleve sűrűn repetáló hangként ír le egy hosszabb értéket; ezzel a kitartott hang érzete megmarad, mivel a hanglapok egymás hangjába zúgnak, és a hangszerszerű megszólaltatással az élmény természetesebbé válik. A játékos ily' módon formálni is tudja a hangot és a dallamívet. Épp ezért minden szólam mozgása időben egyenletesen elosztott hangjaiból jön létre. Ezzel eléri a szakadatlan kontrollált lüktetést, a hanglapok szüntelen hangzása is biztosított, a hangzó anyagban nem keletkezik lyuk, s a szólamok száma a zenei szövet elvékonyodása nélkül variálható.

1. kotta: Keiko Abe: Mi-chi részlet: repetáló hangok, osztott ritmus

1. téma

2. kotta: Keiko Abe: Mi-chi részlet: Az érzetben megjelenő szólamok

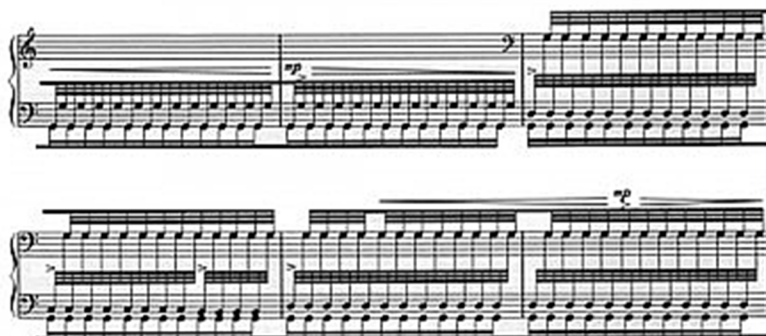
Tehát minden darabja csak tizenhatod-vonulatokból állna? Leginkább, mivel egy pergetés megakasztaná a zene folyamatát s az előadó mozgását. Mégpedig Abénál a mozgás ugyanúgy része a darabnak, mint a hangok, s a gondolat, amelyből írta, hiszen az festi le a gondolkodás, a mentális folyamatok változását, folyamatosságát. Így nála a tremolónak külön szerepe van: mivel megakasztja a mozgást, így a zene is megáll – ahol a gondolat véget ér, ott álljon meg a zene is.

3. kotta: Keiko Abe: Mi-chi részlet: megtorpanó tremolók

Meg kell szemlélnünk az említett többszólamúságot! Észre kell vennünk, hogy a szólamok nem alá-fölé-, hanem mellérendelt viszonyban állnak egymással. Két csoportot különböztethetünk meg, ambiens² és a dallamhordozó csoportot, melyek közt azonban az átjárás igen szabad; a *Mi-chi* elején az 5-8 repetáló hangból álló motívum felfogható egy önmagában gomolygó dallamnak, de három külön szólamnak is. A *Memories of the Seashore*-ban konkrétan a négy szólam szól a darab elején, de a *Cantabile* jelölésű résztől előadója válogatja, hogy dallamívek alapján melyiket emeli ki. Még a *Prism*-ben is, ahol két verőt használ, 3 szólamról beszélhetünk szinte végig. Hogy miért egyenértékű szólamok? Ugyanis nem harmóniai aláfestést hordoznak az aktuális nem-dallamvivők, hanem zenei talajt teremtenek, s abból emelkedik ki majd a dallam. Nem elszeparált kasztok, hanem változó szerepkörök, melyek kiosztását néha még az előadó aktuális érzelmi állapota is meghatározhatja: „Concerning your question about the four voice lines of four mallets, there is no rule because I play to the dictates of my heart.”³

² Ambiens: ambient [angol], itt: a dallam környezeti hangulatát létrehozó hangzás.

³ „Kérdésre válaszolva a négyszólamú négy verőről: nincs rájuk szabály, mivel azt játszom, amit a szívem diktál.”(Keiko Abe) – Kérdésem a levélben egy megállapítás volt, miszerint úgy látom, hogy a darabjaiban a 4 vagy több szólam nem alárendelt, hanem mellérendelt szerepkörrel van ellátva.

4. kotta: Keiko Abe: Memories of the Seashore részlet: hangulat megteremtése

5. kotta: Keiko Abe: Prism részlet: osztott ritmus és többszólamúság. A különböző színek az egy szólamba tartozó hangok eloszlását mutatják

A természetesség élménye

Érezzük darabjain, s a szerzőnő maga is bevallja, hogy azok meditatív gondolatokból és érzésekből kiinduló improvizációkból születtek, s az előadói szabadság is nagy teret kap. Ez kottaképeiben és előadói utasításaiban is megjelenik, így előszeretettel használ olyan kifejezéseket, mint *Cantabile*, *Expressively*, *Improvisation for „x” minute*, *Freely*, s így tovább,

hiszen: „These feelings start from improvisation and gradually move on the established sound and finally become a piece.”⁴

Ezért kottaképben nem a megszokott ütemjelzésű lüktetést segítik elő az ütemvonalak, hanem egy gondolati egységet fognak össze. Sokszor nem is találunk ütemmutatót, vagy az a frázisoknak, zenei mondatnak megfelelő egységet mutat (3. kotta). Ilyen például a *Mi-chi* meditatív kezdete (1. kotta), amely egy megszakítatlan zsongás, vagy a *Memories of the Sheashore* (4. kotta), ahol a hullámokat foglalja össze egy-egy ütem. Miért fontos ez a megoldás a marimbán? Mert segít az előadásnál, legatót⁵ hoz létre érzetben, melyre a hangszer sajnos képtelen.

Keiko Abe hangszertudatossága kétségtelenül hallatszik művészetén. Nem akar más hangszerekből ismert hangzsképet ráerőltetni, hanem olyan játékmódot hoz létre, mellyel a saját hangszere a legtermészetesebben tud szólni, épp ezért a gondolatok közvetlenül megjelenhetnek rajta: „*Mi-chi* really has originality which can be expressed only by marimba.”⁶

Ezek a megállapítások idilli, szabad-rögtönzéses, képet nyújthatnak, de kikötötte, ő a tervrajzot adja a házhoz, amit be kell tartani, az előadó meghatározhatja a színét és a berendezést.⁷ Tapasztalatom szerint viszont egy értő intelligenciával rendelkező interpreter megengedhet magának apró önkényes változtatásokat, amikor az idővel, a dallamívekkel játszik, hogy a mű még inkább kifejezhesse a gondolatmagon túl saját élményét is.

⁴ „Ezek az érzések (amikből a darabok születnek – Sz. M.) improvizációs formában indulnak és fokozatosan kialakul a hangjuk, hogy végül egy darabbá álljanak össze.” (Keiko Abe)

⁵ Egymásra kötött hangok megszakítatlan dallamívet létrehozva.

⁶ „A *Mi-chi*-nek tényleg olyan az eredete (gondolati eredet – SZ. M.), amit csak a marimba tud kifejezni.” (Keiko Abe)

⁷ Levelezésünkből válasza arra a felvetésemre, hogy a darabjai igen sok improvizációs lehetőséget rejtenek.

Összegzés

Keiko így összegezte levelében: „Music is an evidence that the person is living in the moment that humans play.”⁸ Az elmélyült, dallam- és hangszerközpontú felfogás Keiko Abe erőssége egy olyan szakmában, ahol a játéktechnika üresen virtuóz, metronómszerű kidolgozása kiszorította e szempontokat. Szerintem munkásságában az egyedülálló, hangszerszerű hangzásvilág és a következetes technikai paletta kifejesztése az, amiért őt stílussteremtőnek tekinthetjük. Darabjai segítettek a hangszernek túllépnie az addigi én-keresésen, s megtanítják az ütősöket újra zenélni. Már nyugodt szívvel hívhatjuk klasszikus hangszernek a marimbát.

Felhasznált irodalom

BLADES, James (2005): Percussion Instruments and Their History. Westport, Bold Strummer Ltd.,

DARVAS Gábor (1978): Zenei Zseblexikon, Zenemű Kiadó, Budapest

KUBIK, Gerhard, et al. (2016): Grove Music Online, Oxford Music Online. Oxford University Press. <http://www.oxfordmusiconline.com>

SMITH, Sarah E. (1995): The development of the marimba as a solo instrument and the evolution of the solo literature for the marimba. The Ohio State University

FUJII, Mutsuko (é.n.) The Development of Music for the Xylophone and Marimba in Japan. PAS Website Fujii Database Vol. 3. Online elérhető: <http://www.pas.org/docs/default-source/pasic-archives/FujiiDatabase3.pdf>

TAKAFUJI, Maki (é.n.) History of Marimba in Japan Before Keiko Abe. Online elérhető: http://www.marimba-festiva.de/index_htm_files/Maki%20Takafuji.pdf

⁸ „A zene a játék pillanatában élő egyéniség bizonyítéka.” (Keiko Abe)

Tóthné Kálbli Katalin

Budapest, 1980

Magyar Diáksport Szövetség

1063 Budapest, Munkácsy Mihály u. 17.

ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar,
GYMRI

1097 Budapest, Ecseri út 3

kalbli.katalin@mdsz.hu

kalbli.katalin@barczi.elte.hu

+3630/720-8730

Tanulmányok

1998-2003: Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF), Humánkineziológus

2000-2004: Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF), Röplabda szakedző

2003-2005: Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF), Gyógytestnevelő tanár

2003-2008: Semmelweis Egyetem, Nevelés- és Sporttudományi Doktori Iskola. PhD fokozat

2005-2008: Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar, testnevelő tanár

2015-től: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Gyógypedagógus

Jelenlegi munkahely

Magyar Diáksport Szövetség

ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, GYMRI

Tudományos fokozat

PhD, Semmelweis Egyetem, Nevelés- és Sporttudományi Doktori Iskola

Tudományos tevékenység

Kutatási terület: Fogyatékos személyek testnevelése és sportja

Díjak, kitüntetések

1998: Fővárosi Önkormányzat „Élen a tanulásban, élen a sportban”

2000: Fővárosi Önkormányzat „Élen a tanulásban, élen a sportban”

2002: Házi Tudományos Diákköri Konferencia I. helyezés

2003: Országos Tudományos Diákköri Konferencia I. helyezés

2003: Pro Scientia Aranyérem

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2004. Anglia, I3PE Intensive Program – University College
Worchester

2005. Nyári Egyetem Lengyelország, Piekna Gora

2006-2007-es tanév: Predoktori ösztöndíj

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 30

Konferencia-előadások száma: 47

Legjelentősebb 5 publikáció

KÁLBLI K., DOROGI L. (2009): Fogyatékos személyek és a sport. In.: Szatmári Zoltán (szerk.) (2009): Sport, Életmód, Egészség. Akadémiai Kézikönyvek. Akadémiai Kiadó, 760-780.o

TÓTHNÉ KÁLBLI Katalin, FÓTINÉ HOFFMANN Éva (2015): A szomatopedagógus szerepe az inkluzív testnevelés oktatásban. Gyógypedagógiai Szemle. XLIII. évfolyam 3. szám 227-238.

TÓTHNÉ KÁLBLI Katalin, FÓTINÉ HOFFMANN Éva, LÉNÁRT Zoltán (2015): Az adaptált fizikai aktivitás és az adaptált testnevelés fejlődése és jelentéstartalmának sokszínűsége a nemzetközi és hazai szinten. In.: Révész László, Csányi Tamás (szerk.) (2015): Tudományos alapok a testnevelés tanításához. II. kötet. A testnevelés és az iskolai sport neveléstudományi, pszichológiai és kommunikációs szempontú megközelítései. 198 – 224.

GOMBÁS Judit, TÓTHNÉ KÁLBLI Katalin, PAJOR Emese (2016): Látássérült tanulók inkluzív testnevelés oktatását nehezítő tényezők és oktatásmódszertani sajátosságok. Iskolakultúra, 2016/1. 125-135.

TÓTHNÉ KÁLBLI Katalin, GOMBÁS Judit (2016): A sport hatása a fogyatékossgal élő személyek életminőségére. In. Hamar Pál (szerk.): A mozgás mint személyiségfejlesztő tényező. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 115-141.

Tóthné Kälbli Katalin, Gombás Judit: Integrált oktatási formában tanuló mozgáskorlátozott és látássérült diákok testnevelésórai részvételének jellemzői és szubjektív tényezői

Bevezetés

Hazánk legfőbb tanügyi szabályozó dokumentuma a Nemzeti Alaptanterv (NAT), mely meghatározza „az általános képzés keretében zajló nevelő-oktató munka kötelező, közös céljait” (NAT, 2012, p. 10841). A NAT fejlesztési területeit és nevelési céljait megvizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy számos terület/célkitűzés a testneveléstantárgy oktatásával szoros kapcsolatban áll. A teljesség igénye nélkül: a testnevelésórán, játékos formában elsajátítható „fair play” szellemisége például hozzájárulhat az erkölcsi neveléshez, önmagunk megismerése a sport által hozzájárulhat önismeretünk fejlődéséhez, a sporttörténeti ismeretek pedig a nemzeti öntudat kialakulásában játszhatnak szerepet. A fenti nevelési célok elérése minden állampolgár számára fontos, beleértve a fogyatékos gyermekeket is. A testnevelés és sport egy sajátosan összetett, komplex műveltségterület. *A rendszeres fizikai aktivitásból a fogyatékos gyermeknek is számos előnye származhat, hiszen a testnevelés más műveltségi területekkel ellentétben mindhárom tanulási terület (kognitív, affektív és pszichomotoros) fejlődését támogatja,*

így pótolhatatlan szerepet játszik a nevelési folyamatban (Klein és Hollingshead, 2015, p. 163; Csányi – Révész, 2015, p. 41).

A fogyatékos gyermekek testnevelésórai részvételét azonban egymásnak ellentmondó törvények és rendeletek szabályozzák. A „Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelve kiadásáról” szóló 32/2012. (X.8.) EMMI rendelet alapján (a továbbiakban: „irányelv”) – mely egyaránt vonatkozik az integrált és szegregált oktatási formában tanuló sajátos nevelési igényű (SNI) tanulók nevelésére, oktatására – megállapíthatjuk, hogy az „Irányelv” nem javasolja az SNI-s diákok testnevelésóra alóli automatikus felmentését! A gyermek a szakértői és rehabilitációs bizottság, valamint a tanulóval foglalkozó team (orvos, gyógypedagógus, pedagógus) véleménye alapján vesz részt a testnevelésfoglalkozáson (32/2012. [X.8.] EMMI rendelet). Ennek azonban némiképp ellentmond a 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet XIII. fejezete, miszerint „[a] tanulót, ha egészségi állapota indokolja, az iskolaorvosi, szakorvosi szűrővizsgálat alapján könnyített testnevelés- vagy gyógytestnevelés-órára kell beosztani”. A gyógytestnevelés azonban „speciális egészségügyi célú testnevelési foglalkoztatás” (15/2013. [II. 26.] EMMI rendelet), mely eltérő formákban valósulhat meg (OALI és OGYEI, 2007, p. 5). *A fentiek értelmében az SNI-s diákok testnevelésfoglalkozáson való részvételét egymásnak ellentmondó rendeletek szabályozzák.*

A vizsgálat célja

Vizsgálatunk célja az integrált oktatási formában tanuló mozgáskorlátozott és látássérült diákok testnevelés órai részvételének feltérképezése volt, különös tekintettel a szubjektív tényezőkre.

A vizsgálat módszere

Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmények gyógypedagógusain keresztül vettük fel a kapcsolatot és töltöttük ki a kérdőívünket integrált oktatási formában tanuló 30 látássérült (18 fiú, 12 lány; 18 fő középiskolás, 12 fő általános iskolás) és 24

mozgáskorlátozott (15 fiú, 9 lány; 19 fő középiskolás, 5 fő általános iskolás) diákkal. A vizsgálati minta 88,8%-a veleszületett károsodással rendelkezik. Arról kérdeztük őket, hogy részt vesznek-e társaikkal közösen a testnevelésfoglalkozásokon, ha igen, milyen formában, és milyen a részvételüknek a szubjektív megélése. A fentiekén kívül sportolási szokásaikra is rákérdeztünk. Kérdőívünk 28 fő- és további alkérdéseket tartalmazott, melyek között nyílt és zárt kérdések egyaránt szerepeltek.

Eredmények

A testnevelésórai részvétel jellemzői

A 24 megkérdezett mozgáskorlátozott gyermek közül mindössze 8 gyermek vesz részt osztálytársaival közösen a testnevelésórákon. Kíváncsiak voltunk arra, vajon a segédeszköz-használat – melyből a mozgáskorlátozottság súlyosságára következtethetünk – befolyásolja-e a részvételt. Azt tapasztaltuk, hogy a részvételt nem befolyásolta a mozgásállapot. Volt olyan gyermek, aki elektromos kerekesszéssel is részt vett tipikus fejlődésű társaival közösen a testnevelésfoglalkozásokon, ugyanakkor segédeszközt nem használó gyermekek több esetben csak mozgásnevelés-foglalkozáson vesznek részt. A látássérült gyermekek integrált testnevelésoktatásával kapcsolatban hasonló eredményt kaptunk. 6 vak gyermek közül 4 gyermek vesz részt látó társaival közösen a testnevelésfoglalkozásokon, a 24 alig látó és gyengén látó gyermek közül pedig 18-an részt vesznek a testnevelésfoglalkozásokon, 5 gyermek azonban felmentett. Előzetes feltételezéseinkkel a kapott eredmények ellentétesek. Az általunk vizsgált mintában – egy kivételtől eltekintve – kizárólag azokat a gyermekeket mentették fel az integrált testnevelésórai foglalkozás alól, akik egészségügyi kontraindikációval rendelkeztek. Számos szakirodalmi forrás kiemeli, hogy a hatékony integrációnak tárgyi és személyi feltételei egyaránt vannak (Vargáné, 2006. p. 39). Minden iskolának, ahol fogyatékos gyermek tanul, a törvény értelmében biztosítani kell a gyermek fogyatékoságának megfelelő szakos gyógypedagógus által nyújtott segítséget. A testnevelésórán a segítő személy jelenléte

kiemelt fontosságú lenne a hatékony inkluzív oktatás megvalósítása érdekében. Kutatási eredményeink azonban azt mutatják, hogy a testnevelésórákon részt vevő 31 gyermek közül mindössze 2 mozgáskorlátozott gyermek hatékony inkluzív testnevelésőrai részvételét segíti szakos gyógypedagógus (szomatopedagógus).

Az inkluzív testnevelésőrai részvétel szubjektív tényezői

Az integrált testnevelésfoglalkozáson részt vevő tanulók (összesen 35 tanuló) egy 5 fokozatú Likert-skálán értékelhették a testnevelésőrai részvételükre jellemző állításokat. Kérdőívünk e kérdéseit azonos témában végzett kutatások eredményei alapján állítottuk össze (Coates – Vickerman, 2008). A gyermekek mind a részvételükre, mind a tanáraikra, mind pedig a társaikra vonatkozó kérdéseket kaptak. Az állításra, miszerint „Szeretek az osztálytársaimmal együtt részt venni a testnevelés órán”, a megkérdezett gyermekek többsége, 16 fő 5-ös értékelést adott, 7-7 fő 4-est, ill. 3-ast, és mindössze 3, ill. 2 fő adott 2-es, illetve 1-es értékelést. A kapott adatokból megállapíthatjuk, hogy a gyermekek számára a társakkal a testnevelésórán történő együttes részvétel döntően pozitív élmény. (A válaszok arányaiban nem volt különbség a mozgáskorlátozott és látássérült gyermekek között.) Kíváncsiak voltunk arra, hogy mely tényezőkkel áll összefüggésben a közös órai részvétel szeretete. Bár a minta alacsony elemszáma nem ad lehetőséget messzemenő következtetések levonására, az eredmények tájékoztató jellegű közlését mégis fontosnak tartjuk. A mozgáskorlátozott gyermekeknél a közös órai részvétel szeretetét pozitívan befolyásolja, ha a gyermek érzi, hogy az osztályközösség része, ha a társaival egyenrangúnak érzi magát, illetve ha közösen dolgozik a társaival. Ugyanakkor ha a gyermek kínosan vagy feleslegesnek érzi magát az órán, ha a feladatok túl könnyűek számára, ha társai kigúnyolják, kiközösítik, ez negatívan befolyásolja a közös munka szeretetét. Látássérült gyermekeknél hasonló eredményt kaptunk. A közös órai részvétel szeretetét esetükben pozitívan befolyásolja, ha a gyermek érzi, hogy az osztályközösség része, illetve ha a társaival egyenrangúnak érzi magát. Esetükben a társak szerepe is kiemelendő, hiszen pozitívan

befolyásolja részvételüket, ha a társak folyamatosan segítik a testnevelésórai részvételüket, bátorítják őket. A társak általi kigúnyolás, kiközösítés az ő esetükben is negatív hatású. Itt azonban a tanár órászervezésének jelentősége is megjelenik. Az eredmények azt mutatják, ha a látássérült gyermek azt érzi, hogy társai feladatvégrehajtását akadályozza, ha a tanár nem engedi, hogy minden feladatban részt vegyen, illetve ha szüksége van segítségre ahhoz, hogy részt tudjon venni a feladatok végrehajtásában, akkor ezek a tényezők negatívan befolyásolják az órai részvétellel kapcsolatos érzelmeit.

Következtetések, összegzés

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a fogyatékos gyermekek szeretnek a társaikkal együtt részt venni a testnevelésórákon. A társak és a tanárok felkészítésének óriási jelentősége van a hatékony inkluzív oktatás megvalósításában, hiszen az eredmények alapján láthattuk, hogy mind pozitív, mind pedig negatív irányú hatást gyakorolhatnak arra, hogy a fogyatékos gyermek mennyire vesz részt szívesen az integrált oktatási formában megvalósuló testnevelésórán. Mindemellett az órászervezésnek is óriási a jelentősége a gyermek testneveléshez való hozzáállásában (pl. rendszeresen más feladatok negatívan hatnak a testnevelés iránti attitűdre). A fogyatékos tanulók integrált testnevelésórai részvétele az esetek döntő többségében személyi segítő nélkül valósul meg, ráadásul a részvételre vonatkozó szabályozás sem egységes. A szakértői és rehabilitációs bizottság által kiadott szakértői vélemények és az iskolaorvos által végzett testnevelési kategóriába sorolás esetenként nem fedik egymást. Kutatási eredményeink azt mutatják, hogy a fogyatékoság súlyossága nem befolyásolta a részvételt, így az integrált testnevelésoktatás megvalósítása nagymértékben attitűd kérdése. A fenti okokra való tekintettel a testnevelést tanító pedagógusok fogyatékosággal kapcsolatos speciális ismereteinek bővítésére óriási szükség lenne, akárcsak a koordinált teammunka megvalósítására az SNI-s gyermekek jogainak figyelembe vétele és érvényesítése érdekében.

Felhasznált irodalom

COATES, Janine, VICKERMAN, Philip (2008): Let the children have their say: children with special educational needs and their experiences of Physical Education – a review. Support for learning. Volume 23, Issue 4. 168–175.

CSÁNYI T., RÉVÉSZ L. (2015): A testnevelés tanításának didaktikai alapjai – Középpontban a tanulás. 1. kiadás. Magyar Diáksport Szövetség, Budapest. 266. p.

KLEIN E., HOLLINGSHEAD A. (2015): Collaboration between special and physical education. The benefits of a healthy lifestyle for all students. Teaching exceptional children, 47 (3), 163-171

NAT (Nemzeti Alaptanterv) (2012): Magyar Közlöny. 2012. évi 66. szám 10841. p.

OALI és OGYEI (Országos Alapellátási Intézet és Országos Gyermekegészségügyi Intézet) (2007): A testnevelési kategóriába sorolás egészségügyi szempontjai. Szakmai irányelv iskolaorvosok, házi orvosok, házi gyermekorvosok, szakorvosok, védőnők, gyermekegészségügyi szakemberek, testnevelők és gyógytestnevelők részére. Országos Alapellátási Intézet, Budapest. 28. p.

VARGÁNÉ Mező Lilla (2006): Inkluzív nevelés – Az integrált oktatás jogi háttere. Kézikönyv a pedagógusképző intézmények számára. SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht. 58. p.

Váradi Ágnes

Győr, 1986

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Jogtudományi Intézet

1014 Budapest, Országház utca 30.

varadi.agnes@tk.mta.hu;

agivaradi@vipmail.hu

Tanulmányok

2010-2012: PhD; Universität Passau, Passau

2012-2013: European Business Lawyer, ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest

2007-2011: nemzetközi igazgatásszervező; Széchenyi István Egyetem, Győr

2006-2012: nemzetközi kapcsolatok szakértő; Széchenyi István Egyetem, Győr

2005-2010: jogász; Széchenyi István Egyetem, Győr

2001-2005: Révai Miklós Gimnázium és Kollégium, Győr

Jelenlegi munkahely

tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

Tudományos fokozat

PhD

Tudományos tevékenység

biztosítási jog, jogi segítségnyújtás, piacgazdaság jogi garanciái, nemzetközi polgári eljárásjog kutatása

Díjak, kitüntetések

2009: Pro Scientia Aranyérem

2009: Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium elismerése

2009, 2010: Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány díja

2006/2007; 2007/2008; 2008/2009; 2009/2010: Köztársasági Ösztöndíj

2007/2008; 2008/2009; 2009/2010: Szakmai, tudományos és közéleti ösztöndíj, Széchenyi István Egyetem

2009, 2007, 2005: Győr Tehetséges Ifjúságáért Alapítvány díja

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2011. augusztus: Collegium Hungaricum ösztöndíj, Bécs

2010-2011: DAAD hosszú kutatói ösztöndíj

2008: DAAD nyári egyetemi ösztöndíj

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 48

Konferencia-előadások száma: 20

Legjelentősebb 5 publikáció

The Concept of Legal Aid in the Most Recent Case Law of ECJ. In: Szabó Marcel – Varga Réka – Láncos Petra Lea(szerk.): Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2015, Hague: Eleven International Publishing, 2016. pp. 461-477.

The Concept of "Authority" and Procedural Principles in the Administrative Procedural Law of the European Union. In: Acta Juridica Hungarica 56: (1) pp. 72-85. (2015)

A jogi személyek jogérvényesítésének elősegítése az Európai Unió és tagállamai jogában. In: Állam- és Jogtudomány. 56: (3) pp. 80-95. (2015)

Verfahrenshilfe im Zivilprozess: Die Prozesskostenhilfe im deutsch-ungarischen Rechtsvergleich, Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2014.(Schriften zum Zivilprozessrecht) 35.

A biztosítási ügyekre vonatkozó egyes joghatósági szabályok a Brüsszel I. Rendelet átdolgozása tükrében. In: Állam- és Jogtudomány. 55 (2) pp. 73-91. (2014)

Váradi Ágnes: Igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés környezeti ügyekben

Az elmúlt években a környezeti ügyek a jogalkotás (pl. Párizsi klímaegyezmény ratifikációja) és a jogalkalmazás (pl. az Európai Bíróság ítélete a C-404/12.P és C-405/12.P-ügyben) oldaláról is fontos témává léptek elő az Európai Unióban. Ennek a kérdéskörnek egy sajátos vetülete a nem-kormányzati szervezetek (NGO-k) környezeti ügyekkel kapcsolatos normatív és egyedi döntésekben való részvételének, joghoz való hozzáféréseinek kérdése.

A nem-kormányzati szervezetek részvételének alapjai

Az ezzel összefüggő problémák értelmezéséhez elsőként a társadalmi részvétel céljainak meghatározása szükséges. Az Európai Unióról szóló Szerződés 11. cikk (1) bekezdése megteremti a társadalmi részvétel alapjait az uniós jogalkotási folyamatokban. Egyúttal levezethető belőle a társadalmi konzultáció egyik alapvető funkciója, a demokratikus részvételi elv érvényesülése. Az érintett csoportok érdekeinek feltérképezése, a szakmai szervezetek speciális ismereteinek felhasználása a jogalkotási folyamatok koherenciájához és transzparenciájához is hozzájárul. Ezek a körülmények különösen fontosak a környezeti ügyekben, ahol társadalmi, jogi, politikai és gazdasági szempontok, valamint természettudományos, fenntarthatósági szempontok kapcsolódnak össze. A társadalmi részvételhez egy, a környezeti ügyek sajátosságaihoz igazodó keretrendszert határoz meg az Aarhusi Egyezmény (az uniós joganyagban: 2005/370/EK tanácsi határozat), három fő területet azonosítva: hozzáférés a környezeti

információhoz, nyilvánosság részvétele a környezettel kapcsolatos döntéshozatalban és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés.

Jogalkotási részvétellel kapcsolatos kérdések

Az Aarhusi Egyezmény második pillérében foglalt, a döntéshozatalban való társadalmi részvételre vonatkozó szabályok közül külön kiemelendő a tágan értelmezett jogalkotásban való részvétel. Ezzel kapcsolatban a részes felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy törekednek a nyilvánosság hatékony részvételének elősegítésére a megfelelő stádiumban és addig, amíg a választási lehetőségek még nyitottak. Ennek részeként megállapítják a hatékony részvételhez szükséges időkeretet, közzéteszik a szabálytervezeteket, és biztosítják a nyilvánosság számára, hogy közvetlenül vagy képviseleti, konzultatív testület útján megtehesse az észrevételeit: *„A nyilvánosság részvételének eredményét a lehető legnagyobb mértékben figyelembe kell venni”* (Aarhusi Egyezmény 8. cikke).

Egyértelmű, hogy ezek a követelmények erősen soft-law jellegűek, tág mérlegelést adva a részes államoknak, hogy a konkrét részvételi mechanizmusokat a saját jogrendszerük sajátosságaihoz igazítsák. Néhány nemzeti példa:

A német jogalkotó nem vezetett be elkülönült részvételi modellt a környezeti ügyekben (Umweltbundesamt, 2016). A szövetségi kormány ügyrendjében foglalt általános szabályok (Gemeinsame Geschäftsordnung, 47. §) szerint a feladatkörében érintett minisztérium dönt a konzultáció formájáról, terjedelméről, idejéről; illetve a Bundestag előtti tárgyalás során biztosított a szakértők, érintett csoportok meghallgatásának lehetősége (Geschäftsordnung – Bundestag, 70. §).

Franciaországban az alkotmány részét képező Környezeti Karta (Charte, 2004, 7. cikk) is kifejezetten tartalmazza a környezeti ügyekben a társadalmi részvétel lehetőségét; az egyes ágazati kódexek pedig több formalizált mechanizmust is tartalmaznak e részvételi jogok gyakorlására. Ezen túlmenően egy független

szervezet – a *Commission nationale du débat public* – működik közre a társadalmi részvétel megszervezésében.

A spanyol modell egységes törvényi szabályozásra épül (Ley 27/2006, 16. §), de ez is alapvetően „puha” megfogalmazásokat tartalmaz a részvétel módjának, idejének, konkrét formájának meghatározása kapcsán azzal, hogy a részvétel hatékonyságát, illetve az érintett közvélemény számára a részvétel lehetőségét mindig biztosítani kell. Egy környezeti tanács (*Consejo Asesor de Medio Ambiente*) pedig közvetlen kapcsolatot teremt az NGO-k, szakszervezetek és kormányzati szereplők között.

Az uniós jogalkotás vonatkozásában megemlítendő a 1367/2006/EK rendelet, valamint a Bizottság konzultációra vonatkozó szabályai (European Commission, 2002, p. 15). Ez utóbbi alapján pl. a kiterjesztett hatásvizsgálat szükségessége kapcsán fokozottan vizsgálandó, hogy az adott tervezetnek kiterjedt, gazdasági, környezeti és társadalmi hatásai vannak egy adott szektorban. Egyéb releváns források hiányában feltételezhető, hogy a Bizottság a társadalmi részvételt a konzultáció fogalmán belül értelmezi, és elsősorban az internetes konzultációra vonatkoztatja, amely mind az időre, mind a technikai és nyelvi adottságokra tekintettel szűkítheti a lehetőség tényleges érvényesülését (Krämer, 2012, p. 25).

Jogalkalmazási összefüggések

A jogalkalmazás terén az NGO-k perbeli fellépésének hatékonysága merül fel kérdésként. Társadalmi érdekek védelmében az NGO-k fellépése elvileg hatékonyabb lehet, mint az egyéni jogérvényesítés. A hagyományos perjogi felfogás szerint azonban a felperesnek igazolnia kell, hogy a vitatott jogi norma rendeltetését tekintve arra hivatott, hogy ne csak a társadalom egészét, de egyes személyek érdekeit is védje, s a felperes ehhez a védendő csoporthoz tartozik (Rehbinder, 2002, p. 237). A közvetlen és személyes érintettség fennállásának igazolása jogi személyek, így érdekképviselői, érdekvédelmi szervezetek vagy NGO-k esetében különösen nehéz lehet. Uniós szinten pozitív fejleménynek

tekinthető, hogy a Lisszaboni Szerződés kitágította a természetes és jogi személyek keresetindításának lehetőségét: az Európai Bíróság előtt szűk körben a közvetlen érintettség igazolása is elegendőnek bizonyulhat. (A kérdés részleteiről lásd: Chalmers – Davies – Monti, 2014, pp. 444-457.)

A tagállami szabályozások kapcsán megfogalmazódott uniós szinten az a kíváncságot, hogy a kellő mértékben érdekelt szervezetek, valamint a „jogsérelemre hivatkozók” számára biztosítsák a keresetelési jogot (Európai Bíróság, C-115/09. indítvány, 42-44). Ezzel is összefügg, hogy a tagállami szabályok általában – a perbeli legitimációs problémák megakadályozása érdekében – speciális, NGO-kra alakított szabályokat tartalmaznak.

Németországban az Umwelt-Rechtsbehelfsgesetz azon NGO-k számára biztosítja a perbeli részvétel lehetőségét, amelyek legalább 3 éve működnek, közérdekű célt követnek, működésük feltételei biztosítottak és új tagok előtt nyitva állnak. A spanyol törvény feltételként szabja, hogy a környezetvédelmi cél az adott szervezet alapszabályában jelenjen meg, és tevékenységüket a törvény hatálya alá tartozó területen legalább 2 éve folytassák. Ezek a megoldások az NGO-k perbeli részvételét úgy biztosítják, hogy közben igazodnak a jogvédelmi szükséghez igazodó általános doktrínához. A francia jogalkotó ezzel szemben valamennyi, elsősorban környezetvédelmi tevékenységet folytató NGO számára biztosítja a fellépés lehetőségét (Code de l'environnement, L-142).

Hasonló különbségek fedezhetők fel a tárgyi hatály vonatkozásában: egyes tagállamok a részvétel lehetőségét általában, valamennyi környezeti ügyre vonatkoztatva biztosítják (pl. Franciaország, Spanyolország); mások korlátozzák a lehetséges ügytípusokat.

A tagállamok széles mérlegelési jogköre összhangban van az EU polgári eljárásjogot érintő, szűkebb hatásköreivel, mindazonáltal a gyakorlatban a különbözőségek, értelmezési problémák csökkenthetik az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés hatékonyságát.

Következtetések

Ezen rövid áttekintés után elmondható, hogy a jogalkotási és egyéb döntéshozatali folyamatokban az NGO-k részvételére vonatkozóan általában nem egységes modellek állnak rendelkezésre; a véleményük kikérésére és figyelembe vételére vonatkozó, inkább soft szabályokat azonban általában tartalmaznak a nemzeti jogok és az uniós jog. Ezen jogok – és általában a környezeti érdekek – érvényesítésének hatékonyságát azonban csak az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférés tudja garantálni; ebben a vonatkozásban azonban szintén kimutathatók gyakorlati nehézségek. Ezért az NGO-k környezeti ügyekben való részvételének hatékonyságához a részvételi folyamatok formalizáltabb, részletesebb szabályozása és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatos perjogi problémák kezelése egyaránt szükséges lehet.

Felhasznált irodalom:

KRÄMER, Ludwig (2012): Environmental Governance in the EU. in: ALBERTON, Mariachiara – PALERMO, Francesco (szerk.) Environmental Protection in Multi-Layered Systems. Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.

CHALMERS, Damian – DAVIES, Gareth – MONTI, Giorgio (2014): European Union Law: Text and Materials. Cambridge: Cambridge University Press.

REHBINDER, Eckard (2002): Germany-Allemagne. in: EBESSON, Jonas (szerk.) Access to Justice in Environmental Matters in the EU, the Hague: Kluwer Law International.

EUROPEAN COMMISSION (2002): Communication: Towards a reinforced culture of consultation and dialogue. COM(2002) 704 final. Brussels. Commission of the European Communities.

UMWELTBUNDESAMT (2016): Mitwirkungs- und Beteiligungsrechte spielen für den Umweltschutz eine wichtige Rolle. Letöltve: <http://www.umweltbundesamt.de/themen/nachhaltigkeit-strategien-internationales/umweltrecht/beteiligung> (Utolsó letöltés: 09/12/2016)

Európai uniós és tagállami jogforrások, döntések:

Tanács 2005/370/EK határozata (2005. február 17.) a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló egyezménynek az Európai Közösség nevében való megkötéséről (HL L 124).

Európai Parlament és a Tanács 1367/2006/EK rendelete (2006. szeptember 6.) a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló Aarhusi Egyezmény rendelkezéseinek a közösségi intézményekre és szervekre való alkalmazásáról (HL L 264).

Európai Bíróság, C-404/12.P és C-405/12.P, *Európai Unió Tanácsa és Európai Bizottság kontra Stichting Natuur en Milieu és Pesticide Action Network Europe*, 2015. január 13. (ECLI:EU:C:2015:5)

Európai Bíróság, Sharpston főtanácsnok indítványa a C-115/09. sz., *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen e.V. kontra Bezirksregierung Arnsberg Trianel Kohlekraftwerk Lünen* ügyben (ECLI:EU:C:2010:773) 42-44. pont.

Charte de l'environnement de 2004. Letöltve: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-du-4-octobre-1958/charte-de-l-environnement-de-2004.5078.html>(Utolsó letöltés: 12/12/2016)

Code de l'environnement. Letöltve: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006074220>(Utolsó letöltés: 12/12/2016)

Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien. Letöltve: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/Downloads/DE/Veroeffentlichungen/ggo.pdf?__blob=publicationFile(Utolsó letöltés: 09/12/2016)

Geschäftsordnung des Deutschen Bundestages. Letöltve: https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/go_btg (Utolsó letöltés: 09/12/2016)

Gesetzüberergänzende Vorschriften zu Rechtsbehelfen in Umweltangelegenheiten nach der EG-Richtlinie 2003/35/EG. Letöltve: http://www.gesetze-im-internet.de/umwrg/___3.html (Utolsó letöltés: 12/12/2016)

Ley 27/2006, de 18 de julio, por la que se regulan los derechos de acceso a la información, de participación pública y de acceso a la justicia en materia de medio ambiente. Letöltve: <http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2006-13010> (Utolsó letöltés: 12/12/2016)

Vukoszavlyev Zorán

Szeged I., 1972. 12. 29.

BME Építészettörténeti és Műemléki
Tanszék

1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K. II. 82.

zoran.vukoszavlyev@gmail.com

+36-1/463-1330

Tanulmányok

1998-2001: okl. műemlékvédelmi szakmérnök, BME

Építészettörténeti és Műemléki Tanszék

1991-1996: okl. építészmérnök diploma, BME Építészmérnöki Kar

1986-1991: érettségi, JATE Ságvári Endre Gyakorló Gimnáziuma,
Szeged

Jelenlegi munkahely

egyetemi docens,

BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék

Tudományos fokozat

PhD, 2003.

Tudományos tevékenység

építészettörténeti kutatások

Díjak, kitüntetések

2011: Mestertanár Aranyérem, OTDT

2011: Bolyai Plakett, MTA

2003: Pro Arte Aranyérmes felkészítő tanár

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2007-2014: MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj

2007-2010: OTKA kutatás F 68610 számú támogatás: "A regionális kultúrák építésze az ezredfordulón - kortárs portugál építészet"

2005 - 2006: Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj - Műszaki Egyetem (UTL), Lisszabon, Portugália

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 200

Konferencia-előadások száma: 46

Legjelentősebb publikációk

Kortárs holland építészet. Terc, Budapest 2005.

Kortárs portugál építészet / Contemporary Portuguese Architecture (Szentirmai Tamással). Terc, Budapest 2010.

Архитектура српских православних цркава у Мађарској / Szerb ortodox templomépítészet Magyarországon. Terc, Budapest 2013.

Sacred urban oasis opened to the public: The evaluation of the cloister form in contemporary sacral architecture. In: Manenti, Claudia (ed.): La chiesa nella citta' a 50 anni dal Concilio Vaticano II. Bononia University Press, 2016. pp. 155-159.

Church At The Border - Church Architecture in Hungary from the start of 20th Century. In: Longa, Giorgio Della - Marchesi, Antonio - Zahner, Walter (eds.): Arte Architettura Liturgia Esperienze internazionali a confronto 6. Venezia, AlcionEdizioni, 2014. pp. 17-41.

Vukoszávlyev Zorán: „Ne hagyjátok a templomot” A Magyar Katolikus Egyház templomépítészetének identitáskérdése a Kádár- korszakban

A II. világháborút követő első évtizedben drasztikus átmenettel lezajlott az állam és egyház szétválasztása Magyarországon. Az 1956-ot követő politikai átrendeződéssel induló évtizedben az államhatalom hol szigorúbb, hol enyhébb eszközökkel kezelte a "vallásosság kérdését", mely folyamat hamarosan elérte nyugvópontját. A szocialista társadalomban az egyház intézménye és a vallásosság nem szűnt meg - részben a belső kikényszerített békülékenységnek, részben a külső nagypolitikai helyzet változásának köszönhetően. 1964-ben az Apostoli Szentszékkal is egyezményt kötött a Magyar Népköztársaság – a VI. Pál pápa idején kiteljesedő 'Ostpolitik' a "vasfüggönyön" túlra már nyitottsággal tekintett. Az átmenet kezdeti időszaka szinte egybeesik a katolikus liturgikus megújulási folyamat intézményesülésével, a II. vatikáni zsinat 1962-65 közötti ülésszakával, amely új templomképet alkotott a kereszténység második évezredének végéhez közeledve a hazai katolikusság számára is.

A Kádár-korszak gazdasági fellendülésének köszönhetően az építészet újra a nemzetközi tendenciákhoz kapcsolódhatott - a kulturális nyitás a hazai templomépítészet fejlődésében is tapasztalható. Mégis elmondhatjuk, hogy a változások dinamikája nem követi a nyugat-európai tendenciákat, az új liturgikus térformálásokhoz és építészeti megoldásokhoz a közösségek

kettősséggel viszonyultak. Hagyomány és megújulás, csalódottság és reménykedés, a közelmúlt tapasztalata és a közeljövő ideái között identitáskeresés jellemezte a híveket-közösségeket. A „szocialista modern” építészet fogadtatása a hazai templomépítészetben kétségekkel teli volt - az Egyház lelki megújulásának esztétikai vonatkozásai nem voltak egyértelműek. Tanulmányunkban az építészeti formálásban megjelenő változások befogadásának vagy elutasításának lelki oldalait vizsgáljuk, az identitás építészeti megfogalmazásának értelmezési köreit. A tanulmány rövid összegzést kíván nyújtani a Rákosi-korszakot követő Kádár-korszak egyházpolitikai jellemzőiről a legjelentősebb magyarországi keresztény egyház, a Katolikus Egyház működési lehetőségein keresztül. Tragikumok és reménységek közötti lét ez, mely a kádári időkben – általános nemzetközi politikai változásoknak köszönhetően kelet-európai folyamatokkal párhuzamosan – változásokon ment keresztül. E folyamatnak mérhető hatásai nem az első évtizedben, hanem jellemzően a '70-es évek végén, a '80-as évek közepén jelentkeznek az egyház életének teljes spektrumában. Az alapvető tendenciák környezetének ismertetésén át a főbb építészeti formák jellemzését kívánjuk adni, melyeket egyértelműen megújulásként értékelhetünk a templomépítészet területén. A fókusz egy gondolati kísérletre helyezük, mely a forma mögött alapvetően az identitáskeresésről szól egy megváltozott társadalmi közegben: egy szocialista ideológiájú, ateista beállítottságú országban a vallásosság közösségi megélésének terét értelmezve.

Magyarország a II. világháború befejeztét követő világhatalmi politikai döntések hatására a Szovjetunió irányította keleti blokk országainak részévé vált. Néhány év alatt kiépült a szovjet típusú ateista ideológiájú államhatalom. Az egyházak működésének módszeres korlátozását annak anyagi, majd közjogi és végül társadalmi bázisát érintő döntések sorozatával oldotta meg. 1951 májusában létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt, melyen keresztül szellemi és fizikai értelemben is az állam teljes kontrollt kívánt gyakorolni az egyházak felett (Gergely 1985 és Balogh, 2008).

XIII. PRO SCIENTIA ARANYÉRMESEK KONFERENCIÁJA

1. számú ábra: Szentszék és Magyar Állam viszonya, 1945–89. (Urbán Erzsébet)

Az egyházak szovjet mintát követő megtörése azonban – mindezek ellenére – nem járt teljes sikerrel: a templomépítés gyakorlata mint a vallásosság és hit jelenlétének kifejeződése lassan csökkenő intenzitással, de egészen az '50-es évek végéig kitart (Vukoszávlyev-Urbán, 2016).

A katolikus egyház legfőbb szellemi vezetőjének, az 1949-ben koncepciós perrel bebörtönzött Mindszenty József prímásnak '56-os szerepvállalása minden felet óvatosságra intett. A forradalom levertét követően a bíboros-érsek a budapesti Amerikai Nagykövetségen talált menedéket – önmaga választott száműzetése mind politikai, mind egyházi szempontból lehetetlen helyzetet teremtett. Ezt örökölte meg tehát a Kádár-rendszer, mely előbb a békepapi mozgalom által óvatosabb, azonban '61-62-ben durva letartóztatás-sorozattal kívánta végérvényesen megoldani a „vallásosság problémáját”. Ekkorra azonban jelentősen megváltozott a nemzetközi politikai közeg: a Nyugat nyitottabb politikát kezdett folytatni a szocialista országokkal. Az egyházon belül is tapasztalható volt a váltás igénye: megváltozott társadalmi szerepének felismeréseként XXIII. János összehívta a II. vatikáni zsinatot 1962-ben, utóda, VI. Pál pedig meghirdette új Kelet-politikáját. A Magyar Állam a változások lehetőségét felismerve egyezmény létrehozását kezdeményezte a vatikáni Szentszéknél, és 1964-ben, még a három éves zsinat lezárulta előtt létrejött a megállapodás, elsőként a keleti blokk országai közül. Különös politikatörténeti fordulat, hogy a legjelentősebb problémaként megmaradt Mindszenty-ügy kérdése 1971-ben rendeződött: a Szentszék és a Magyar Állam közötti megegyezés alapján Mindszenty végül kénytelen volt elhagyni az országot (Balogh, 2015). 80 éves korában a pápa felmentette érseki pozíciójából – 1976-ban Lékai Lászlót nevezték ki a Magyar Katolikus Egyház vezetőjévé.

A hivatali működésben tapasztalt korábbi atrocitások közeli emléke, a személyes sérelmek és egyéni sorsokban megélt törések azonban nem maradtak, nem maradhattak hatás nélkül: meglátásunk szerint építészettörténetileg bizonyíthatóan – az 1965-ben zárult II. vatikáni zsinat újjító szellemiségének hazai

fogadtatásában. Részben az egyháztörténeti és politikai események egybeesése, részben pedig a közösségekben tapasztalható – személyes és csoportos – bizalmatlanság a folyamatok lassítását és a kezdeményezések nehéz fogadtatását eredményezte több esetben is.

A II. vatikáni zsinat liturgikus térformára vonatkozó ajánlásai teljesen váratlanul érték a hazai katolikus közösségeket. Míg Nyugat-Európában a „szembemisézés” formai kérdésével azonosított folyamat egy természetes fejlődésen, sőt kijelenthetjük, hogy hosszas útkeresésen és számos példán keresztül vezethetett az „intézményesülés” irányába, addig Magyarországon az államhatalom elleni küzdelem éveiben a „tradíciókhoz való ragaszkodás” miatt az akkor már világszerte terjedő új térformák nem jelentek meg. A II. vatikáni zsinatot követő átmeneti időszakból kiemelve: '65-67-ben készült el Csaba László hollóházi Szent László rk. temploma, mely kétségkívül formabontó építészeti megformálású, térformálása azonban egyértelműen a hagyományosnak mondható tengelyes térszervezést mutatja, még ha az oltárasztal az új elveknek megfelelően már a híveknek „szembe fordítva” is került elhelyezésre. E térszimbolika nem kivételes a keresztény templomépítészetben – legismertebb megjelenése a református templomok esetében a hívek összefordított padsorai közé helyezett Úrasztala. (Sematikus képében alapvetően nagyon hasonlatossá vált a két térforma – Levárdy [1982, pp. 258-262.] nagy jelentőségű könyve is ezt mutathatta a laikus hívőknek.)

Ez a térformálási váltás, mint látjuk, számos történelmi eseménnyel esett egybe: a létéért küzdő, belső konfliktusokkal élő egyház és az államhatalmi elnyomástól, meghurcoltatásoktól ugyancsak meghasonulásban élő közösségek időszaka ez. Bármilyen szokatlan külső hatást ismét támadásként éltek meg, de legalábbis bizalmatlanul fogadhattak a '60-as évek közepén. Hipotézisünk szerint nem csak a hívek oldaláról, de egyházi személyekben is bizalmatlanság övezhette a protestáns templomokra jellemző térforma elterjesztésének szándékát. Ennek legfőbb jele, hogy nem egy templomban csak a '80-as évek elejére

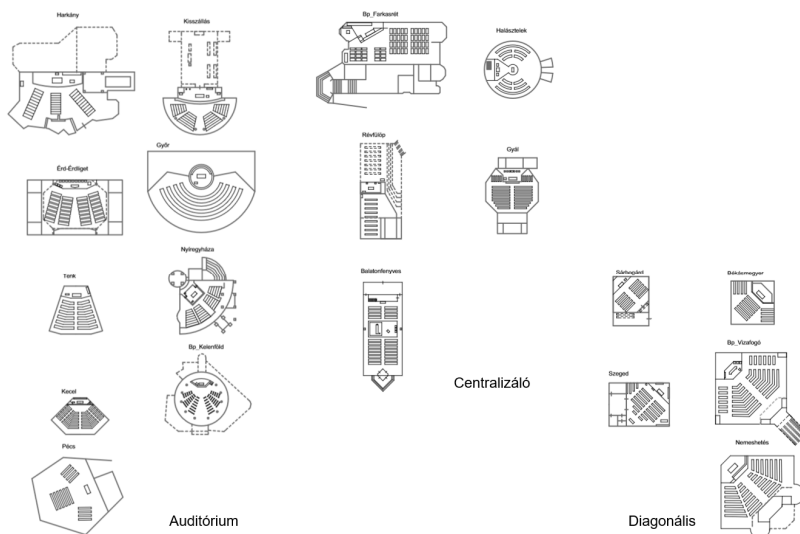
készül el a liturgikus tér átrendezése, a szembemisézésre alkalmassá tétele a templomnak. Természetesen a '70-es évekkel meginduló új templomok építésénél nem volt már kérdés az új térszemlélet alkalmazása, de majd csak a '80-as években jelennek meg hazánkban a tengelyes-axiális, tehát jellemzően hosszanti térszervezéstől eltérő, kísérletező megoldások vagy a kifejezetten centralitásra törekvő téralakítások (Halásztelek, Szent Erzsébet rk.tp., 1982. Csete György).

A magyar katolikus egyház belső megújulási folyamatának kérdése az identitásról szól. A tridenti szellemiséget mutató tengelyes térszervezés a hierarchiáról szólt, a triumfális egyház képeinek felelt meg évszázadokon keresztül. A II. világháború után a katolicizmusban azonban felerősödött a megváltozott társadalmi helyzetre és világképre történő reagálás igénye: már nem a dicsőségesség hatalmi érzete, hanem a viszontagságok között egyensúlyt és békét találó közösségé került előtérbe. A közösség belső csendességének elérésére került a hangsúly, melyben az egyház alapjai újulnak meg. Szimbolikus értelmezésben ez az ókeresztény gyökerekhez fordulás, az asztalközösség szellemiségének megidézése. De a hazai egyház '45 után még hosszú ideig a hagyományos hierarchikus tér és hozzá kapcsolódó eszmeiségben látta a megmaradás lehetőségét az elnyomás évtizedei alatt. A Kádár-korszakban is közel két évtizednek kell eltelnie, mire az új egyensúlyi állapot mindkét fél részére elfogadható működése jeleként átütő megújulást tapasztalhatunk a templomépitészet terén is. 1977. június 9-én VI. Pál pápa magán-audiencián fogadta Kádár Jánost, melyen az államhatalom legmagasabb szintű reprezentánsa a farkasréti templom (Budapest-Farkasrét, Mindenszentek rk.tp., 1975-77. Szabó István) fotóját adta ajándékba.

2. ábra: Balatonfenyves, Szent Erzsébet rk.tp., 1975-77.
Török Ferenc. Szerző fotója

A '70-es évek kísérletező építészeti példái között vannak a nyugat-európai példák tapasztalataiból merítő egyedi megoldások (Balatonfenyves, Szent Erzsébet rk.tp., 1975-77. Török Ferenc), közkedvelt megoldássá vált a diagonális térszervezés (Nemeshegy, Szeged, Sárbogárd), és a centralitást a tengelyességgel ötvöző ún. auditórium térforma (Érdliget, Harkány, Kecel, Nyíregyháza-Borbánya). Ezek magas kvalitása, nem egyszer különleges, alaprajzi-tér és tömegformálást szerkezetiséggel is ötvöző korszerű megoldások (Pécs-Postavölgy, 1981. Gettó József) mégsem terjedtek el egyöntetűen új templomaink építésének gyakorlatában. A templomok több mint fele (leginkább kisebb vidéki-falusi közösségek számára épülők esetén) továbbra is az évszázadok óta megszokott tengelyes alaprajzi szervezésű, nyeregretős megoldásokat követte. Az ókeresztény közösség-centrikus térszervezést alapul vevő minták a Kádár-korszak hátralévő '80-as éveiben is alapvetően hasonló arányban épültek, jelentős arányváltozást a rendszerváltás sem hozott.

3. ábra: „Hazai katolikus templomépítészet 1970-80” c. kutatás, 2013-2015. BME Sacral Architecture Studio (Garai Gréta)

Máig tartó folyamatként kezelve a Kádár-korszakban létrejött, liturgikus térformálás váltásához köthető megújítási folyamatot megállapítható, hogy a Nyugat-Európában már az '50-es évek legelején megjelenő, a II. vatikáni zsinattal deklaráltan ajánlottá váló térszemlélet hazánkban csak lassan terjedt el – egyrészt az állam és egyház közötti (hívekre is hatással lévő) politikai ütközések, másrészt belső identitás-értelmezési bizonytalanságok miatt.

A tanulmány az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet által támogatott „Hazai templomépítészetünk 20. századi tendenciái” c. kutatás eredményeként jött létre.

Felhasznált irodalom

BALOGH Margit (2008): „Isten szabad ege alatt” – az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között. In: BALOGH Margit (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. Budapest, Kossuth Kiadó.

BALOGH Margit (2015): *Mindszenty József I-II*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

GERGELY Jenő (1985): *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

LEVÁRDY Ferenc (szerk.) (1982): *Magyar templomok művészete*. Budapest, Szent István Társulat.

VUKOSZÁVLYEV Zorán (2015): *Perception of Latin America's church architecture in the time of II Vatican Council – Studies from East-Central Europe*. *Actas del Congreso Internacional de Arquitectura Religiosa Contemporánea IV, Paper Borrador 01-6*.

VUKOSZÁVLYEV Zorán – URBÁN Erzsébet (2016): *Magyarország templomépítészete 1945–1964 között – Vázlat az alkotóművészi értékeléssel megállapítható építészeti folytonosságról*. *Építés-Építészettudomány Vol. 44. No. 3-4. pp. 247-315*.

Zsidó András Norbert

Dunaújváros, 1990

Pécsi Tudományegyetem Pszichológia
Intézet

7624 Pécs, Ifjúság u. 6.

zsido.andras@pte.hu

+3672/501-500/24216

Tanulmányok

2010-2015: Pécsi Tudományegyetem, Okleveles Pszichológus

2015-: PTE Pszichológia Doktori Program

Jelenlegi munkahely

Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Intézet

Tudományos fokozat

MA

Tudományos tevékenység

Érzelmek hatása a vizuális figyelmi teljesítményre

Díjak, kitüntetések

2015: Junior Templeton Fellow

2015: OTDK Prezentációs Díj

2015: Pro Scientia Aranyérem

2014: Átütő Tehetség Díj, a PTE Tehetséggöveti címe

2014: Young Scientist Poster Award

2014: Kézdi Balázs Díj

2013, 2015: OTDK 1. és 2. helyezés

Ösztöndíjak, tanulmányutak

2016: Nemzet Fialat Tehetségeiért Ösztöndíj

2012-2014: Köztársasági Ösztöndíj (3 alkalommal)

2014: Kriszbacher Ildikó Tehetséggondozási Ösztöndíj

Nyomtatásban megjelent tudományos közlemények száma: 7

Konferencia-előadások száma: 21

Legjelentősebb publikációk

Zsidó, A. (2015). A vészhelyzeti viselkedés személyiséglélektani korrelátumai – első lépések egy új mérőeszköz kidolgozása felé. In: Böhm, G., & Fedeles, T. (szerk.) *Specimina Operum Iuvenum 3*. PTE BTK KTD, Pécs

Zsidó, A., Deák, A., & Bernáth, L. (2014). Affektív ingerek hatása a kognitív teljesítményre a kötődési stílus és a disszociativitás tükrében. In: Rab Virág (szerk.). *12. Országos Interdiszciplináris Grastyán konferencia előadásai*. PTE Grastyán Endre Szakkollégium, Pécs

Zsidó, A., Deák, A., & Bernáth, L. (2013). Individuális különbségek az affektív ingerek hatásában egy vizuális keresési feladat során. In: Szamonek Vera (szerk.). *11. Országos Interdiszciplináris Grastyán konferencia előadásai*. PTE Grastyán Endre Szakkollégium, Pécs

Zsidó András Norbert: Mitől félnek a tűzoltók? – Egy kognitív vizuális kereséses vizsgálat a félelemdetekció nyomában

Bevezetés

Az evolúció éles érzékekkel vértezett fel minket, hogy még időben észleljük a potenciálisan fenyegető ingereket, melyek veszélyt jelenthetnek az életünkre, túlélésünkre. Számos kutatás bizonyította már, hogy az emberek veleszületetten gyorsan és automatikusan reagálnak a fenyegető ingerekre (áttekintését lásd Yiend, 2010). Például, ha egyszerre sok képet mutatunk be, melyek közül az egyik valamilyen fenyegető ingert ábrázol (pl. kígyó), míg a többi semleges, nem fenyegetőket (pl. virágok), akkor nagyon gyorsan megtaláljuk az eltérőt (Öhman – Flykt – Esteves, 2001). Ugyanakkor, ha a célinger ugyan kategóriájában eltér a többitől, de nem hordoz semmilyen fenyegetést, akkor lassabban vesszük észre.

Öhman és kutatócsoportja (ld. például Öhman – Flykt – Esteves, 2001; Isbell, 2006) amellet érvel, hogy létezik egyfajta specifikus modul vagy hálózat az agyban, mely evolúciós adaptáció során alakult ki, és a túlélésünket segíti veszélyes szituációkban. Az általuk definiált *félelemmodul* reflexív, automatikus és azonnali defenzív reakciót eredményez, ha a vizuális térbe kerül egy inger, melyre az érzékeny – szerintük a kígyó ilyen kitüntetett inger.

Elképzelhető, hogy ugyanez a modul felelős a modern fenyegető ingerekre adott válaszáért is? A *fegyverfókusz-elmélet* (Loftus – Loftus – Messo, 1987) azt mondja ki, hogy a pisztolynak kitüntetett szerepe van az észlelésben, a vizsgált személyek figyelme bemutatás után azonnal ráirányult és részletesen emlékeztek rá a későbbiek során is. Öhman és Mineka (2001) is úgy

vélik, hogy egy iparosodott környezetben felnőve a fegyver erősen asszociálódik a veszéllyel és a halállal.

Sokat vizsgált tény (Purkis – Lipp, 2007; Soares – Lindström – Esteves – Öhman, 2014), hogy az evolúciós eredetű ingerek a mai napig kitüntetett szerepet kapnak az észlelésben; illetve több kutatás alapján (Brosch – Sharma, 2005; Brown – El-Deredy – Blanchette, 2010) valószínűsíthetjük, hogy a modern fenyegető ingereknek hasonló szerepe van (áttekintését lásd Quinlan, 2013). Vizsgálatom újszerű megközelítése egy klasszikus vizuális keresési paradigmának (Fox – Griggs – Mouchlianitis, 2007), mely során azt várjuk, hogy a fokozott készenlétben lévő tűzoltók, akik releváns kiképzést is kaptak, várhatóan gyorsabban fognak reagálni a modern fenyegető ingerre, mint az ősiere.

Módszer

Résztevők

A vizsgálatban összesen 22 tűzoltó vett részt a Baranya Megyei Katasztrófavédelem kötelékéből, mindnyájukat parancsra vezényelték ki egy egészségügyi napra. A résztvevők mind férfiak, életkorukat tekintve 25 és 45 év közöttiek.

Ingeranyag

A vizsgálatban használt ingeranyag célingerekből és elterelő képekből állt. Tizenhat fenyegető célingert válogattam ki az IAPS (International Affective Picture System) képcsomagból (Deak – Csenki – Revesz, 2010; Lang – Bradley – Cuthbert, 1999).

A vizsgálatot megelőzően a képeket bemértem. A fenyegető célingerek esetén a valencia minden esetben egyformán negatív volt (átlag = 3.5, szórás = 0.7), valamint két arousalkategóriát használtunk: közepes (átlag = 5.3, szórás = 0.4) és magas (átlag = 6.9, szórás = 0.4). A közepes és magas arousalkategória a képek arousalszintje mentén különbözött ($t > 3$, $p < 0.01$), de valencia mentén egyformán negatívnak bizonyultak ($t < 1$, $p > 0.05$). A képeket alacsony szintű vizuális változók (színélénkség, kontraszt, luminancia és téri frekvencia) mentén is megvizsgáltuk a Matlab

program segítségével. A képek nem tértek el szignifikánsan ezen változók mentén (mind $F < 3$, $p > 0.05$).

A semleges képeket (virágok és mobiltelefonok) az internetről gyűjtöttem. Beválogattam evolúciósan releváns és új elterelőket is, hogy a célingerek evolúciós korához igazodjanak, így a kontextushatást (evolúciósan ősi inger modern és ősi képek között és vice versa) is vizsgálni tudtam. Lefuttattam egy előzetes vizsgálatot online, hogy megbizonyosodjak arról, a két típusú elterelő inger valencia- és arousaldimenziók mentén megegyezik. Negyvenhét egyetemi hallgatón mértük be a képeket (minden $t < 1$, $p > 0.05$).

A képeket két mátrixméretben mutattam be, egyszerre négy vagy kilenc kép jelent meg a képernyőn négyzetes elrendezésben. A nagyobb méret esetén a célinger nyolc, egymással kategóriájában azonos elterelő inger között jelent meg, míg a kisebb méret esetén három elterelő kép között. A kisebb mátrix esetén a képek a képernyő négy sarkában voltak (ld. 1. ábra).

1. ábra: Két példa a végső, bemutatásra kerülő ingeranyagból. Balra a nagyobb mátrix esetén összesen kilenc kép látható: a modern célinger modern elterelők között látható. Jobbra a kisebb mátrix esetén összesen négy kép jelent meg egyszerre: itt az ősi célinger látható ősi elterelők között.

A célingereket minden lehetséges pozícióban bemutattuk minden mátrixméret esetén. Összesen két típusú és két arousalszintű célingerkategóriát használtunk (közepes arousalszintű kígyó és pisztoly, valamint magas arousalszintű kígyó és fegyver), valamint két típusú elterelő ingert (virág és mobiltelefon). Így mindösszesen 104 olyan bemutatás történt, ahol volt célinger, illetve, elkerülendő az automatikus válaszok kialakulását, sor került még 104 bemutatásra, ahol nem volt célinger – a végső ingeranyag 208 mátrixból állt.

Vizsgálat

A vizsgálat a Baranya Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóság épületében folyt, ahol a rendelkezésünkre bocsátott szobában a résztvevőkkel egyenként, egymást váltva, ugyanannál a számítógépnél történt az adatfelvétel. Az érkezőt írásban tájékoztattuk arról, hogy milyen feladat következik, milyen ingereket fog látni, és mi lesz a pontos feladata: ha a bemutatott képek között látnak kígyót vagy pisztolyt, nyomják le az L betűt, ha nem látnak, az A betűt, amilyen gyorsan csak tudják. Ezt követően a vizsgálati személy egy próbafeladatsort látott.

Eredmények

A reakcióidő-adatokat először többszemponos összetartozómintás varianciaanalízissel elemeztük, a következő faktorok mentén: bemutatott képek száma, az elterelő ingerek típusa, a célinger evolúciós relevanciája, valamint a célinger arousalértéke. Az eredményekről készült grafikonokat lásd alább (2. ábra).

A fenyegető inger típusa szignifikáns különbséget mutat ($F(1,21)=8.68, p<.01, \eta_p^2 = .29$). A résztvevők gyorsabban találták meg az evolúciósan nem releváns pisztolyt, mint az ősi kígyót. Az elterelő inger hatása szintén szignifikáns lett ($F(1,21)=44.02, p<.01, \eta_p^2 = .68$), ami abból fakad, hogy a célpontokat könnyebben találták meg a tűzoltók virágok, mint mobiltelefonok között. Ezen túl, a kitöltőink gyorsabban reagáltak a célingerekre akkor, ha csupán négy inger volt összesen jelen egyszerre, mint akkor, mikor kilenc

($F(1,21)=42.01$, $p<.01$, $\eta_p^2 = .67$). Az arousalszint nem számított ($F<3$, $p>0.05$).

Az analízis a főhatásokon túl egy kétszeres és egy háromszoros interakciót is kimutatott: Az elsőt a bemutatott képek száma és az elterelő inger típusa között ($F(1,21)=14.28$, $p<.01$, $\eta_p^2 = .41$), ami abból fakad, hogy amikor a célingert modern elterelő (telefon) ingerek között kellett megtalálni, nem számított, hogy hány inger van jelen, a kitöltők egyformán gyorsak voltak a 2×2 és a 3×3 méret esetén. Ezzel szemben gyorsabban reagáltak a célingerre, amikor kevesebb inger volt jelen, az evolúciósan releváns (virág) elterelők között.

A háromszoros interakcióban szereplő szempontok a bemutatott képek száma, az elterelő inger típusa és a célinger típusa ($F(1,21)=9.07$, $p<.01$, $\eta_p^2 = .30$), ami arra utal, hogy az előbb leírt hatás változik annak függvényében, hogy a kígyót vagy a pisztolyt kellett megtalálni. Annak eldöntésére, hogy pontosan mit is jelent ez az interakció, külön elemeztük a két célingert. A kígyó esetén csupán az elterelő inger típusára találtunk szignifikáns hatást ($F(1,21)=24.12$, $p<.01$, $\eta_p^2 = .54$). Amennyiben több kép között kellett keresni, nem volt különbség a két elterelő inger között, azonban kevesebb kép között volt: a kígyóra gyorsabban reagáltak, amikor az virágok között szerepelt. A pisztolyra mint célingerre futtatott analízis esetén az elterelő inger típusa ($F(1,21)=12.36$, $p<.01$, $\eta_p^2 = .37$) mellett, a bemutatott képek száma ($F(1,21)=24.59$, $p<.01$, $\eta_p^2 = .54$) is szignifikánsnak bizonyult. Ez abból fakad, hogy a fegyvert gyorsabban találták meg kevesebb kép között, és a résztvevők gyorsabban reagáltak rá, ha virágok között volt bemutatva.

2. ábra – Reakcióidő-adatok a két célinger szerint külön: balra, amikor a kígyó volt a megtalálendő inger, és jobbra, amikor a fegyver. A fegyver esetén gyorsabban reagáltak a tűzoltók, ugyanakkor érdekes eredményeket kaptunk az elterelő inger típusa és a bemutatott képek száma szerint.

Diszkusszió

Az újabb vizsgálatok azt feltételezik, hogy a félelemmodul valójában egy általános jegydetektáló hálózat, mely a környezetben megjelenő, innát és tanult fenyegető ingerek gyors és automatikus feldolgozásáért felelős (lásd Yiend, 2010). Jelen vizsgálat során ezt a témát jártam körbe egy speciális populáció

bevonásával, akik nagyon gyakran kerülnek veszélyes és életet fenyegető szituációba, hogy közelebb kerüljek ahhoz, hogy ők miként látják ezeket az ingereket.

Az előzetes elvárásnak megfelelően azt találtam, hogy a résztvevők gyorsabban jelezték a modern fenyegető inger, a pisztoly megtalálását, mint az evolúciósan ősi, de szintén veszélyes kígyóét. A bemutatott, újabb kutatásokkal egybehangzóan (Brosch – Sharma, 2005; Brown – El-Deredy – Blanchette, 2010; Fox – Griggs – Mouchlianitis, 2007) tehát úgy tűnik, a félelemmodul egy evolúciósan adaptív jelenség, de nem specifikus. Valószínűbb, hogy egy agyi hálózat, mely a veszéllyel, fenyegetéssel asszociálódott jegyek gyors és reflexszerű felismerésére szakosodott, ezzel segítve túlélésünket minden körülmények között.

Érdekesség, hogy a fenyegető ingerek feldolgozásának sebessége függ attól, hogy hány elterelő inger között kerülnek bemutatásra. Az eredmények ilyen szempontból ellentmondanak az automatikus feldolgozásnak. Az elterelő ingerek evolúciós relevanciája mentén talált különbség meglepő, de nem a kontextushatásból fakad. A telefon mint modern inger jobban elvonja a kitöltők figyelmét, mint a virág; ez önmagában kevésbé meglepő, viszont a jövőben érdemes lenne kiküszöbölni a különbséget és egy „unalmasabb” modern, vagy éppen izgalmasabb ősi elterelő ingert választani.

Összességében elmondható, hogy a fenyegető ingerek hatnak a figyelemre és a vizuális keresési teljesítményre az evolúció során adaptívnek bizonyult hálózaton keresztül. Azonban az ontogenezis során elsajátítottakból és a helyzet előfeszítő hatásából kifolyólag a modern ingerek kiemelt jelentőséggel rendelkeznek a figyelmi feldolgozás során.

Felhasznált irodalom

BROSCH, T., SHARMA, D. (2005): The Role of Fear-Relevant Stimuli in Visual Search: A comparison of phylogenetic and ontogenetic stimuli. *Emotion*, 5 (3), 360–364.

BROWN, C., EL-DEREDY, W., BLANCHETTE, I. (2010): Attentional modulation of visual-evoked potentials by threat: Investigating the effect of evolutionary relevance. *Brain and Cognition*, 74 (3), 281–287.

FOX, E., GRIGGS, L., & MOUCHLIANITIS, E. (2007): The detection of fear-relevant stimuli: Are guns noticed as quickly as snakes? *Emotion*, 7(4), 691–696. doi:10.1037/1528-3542.7.4.691

ISBELL, L.A. (2006): Snakes as agents of evolutionary change in primate brains. *Journal of Human Evolution*, 51, 1–35.

LOFTUS, E. F., LOFTUS, G. R., & MESSO, J. (1987): Some facts about weapon focus. *Law and Human Behavior*, 11 (1), 55–62, doi:http://dx.doi.org/10.1007/BF01044839

PURKIS, H. M., LIPP, O. V. (2007): Automatic attention does not equal automatic fear: Preferential attention without implicit valence. *Emotion*, 7 (2), 314–323.

QUINLAN, P. T. (2013): The visual detection of threat: A cautionary tale. *Psychonomic Bulletin & Review*, 20(6), 1080–1101. doi:10.3758/s13423-013-0421-4

ÖHMAN, A., FLYKT, A., & ESTEVES, F. (2001): Emotion drives attention: Detecting the snake in the grass. *Journal of Experimental Psychology: General*, 130(3), 466–478. doi:10.1037/0096-3445.130.3.466

ÖHMAN, A., & MINEKA, S. (2001): Fears, phobias, and preparedness: Toward an evolved module of fear and fear learning. *Psychological Review*, 108(3), 483–522. doi:10.1037/0033-295x.108.3.483

SOARES, S. C., LINDSTRÖM, B., ESTEVES, F., & ÖHMAN, A. (2014): The Hidden Snake in the Grass: Superior Detection of Snakes in Challenging Attentional Conditions. *PLoS ONE*, 9(12)

YIEND, J. (2010): The effects of emotion on attention: A review of attentional processing of emotional information. *Cognition and Emotion*, 24 (1), 3 – 47